DE FIDE

LIBRI ESTHERAE

COMMENTATIO HISTORICO-CRITICA.

SCRIPSIT

MICHAEL BAUMGARTEN

PHIL. DR. ET THEOL. LIC. IN ACADEMIA KILIENSI.

HALAE

EDUARDO ANTON.

1839.

Praefatio.

In acerrimorum certaminum theologicorum strepitu, quo omnis Germania hodie personat ea quae leviora videntur, vix ulla digna habentur attentione. Quamquam nos non ii sumus, qui dictum illud „in literis nihil leve“ ubique et semper valere existimemus, etenim est profecto discrimen quaestionum graviorum et leviorum, hoc vero discrimen non ita est exaggerandum, ut quae non ad ipsius rei caput pertineant, prorsus flocci habeantur, quippe quum nulla particula tum parva sit, quin ad totam rem aliquid valeat. Argumentum libelli huius, quem benevolis lectoribus nunc offero, ad inferius quaestionum theologicarum genus pertinere non infitias eo, attamen quominus a theologiae provinciis prorsus exterminetur, hoc

praefatiuncula, si fieri possit, prohibere velim. Difficile sane videtur ad demonstrandum, quaestionem de libello, in quo ne nomen quidem Dei legatur, cum theologia esse copulatam. At vero haec ipsa est quaestio theologica, qua ratione fieri potuerit, ut historia Estherae, a qua omnis aperta sacrarum rerum mentio aliena inter Hebraeorum libros sacros referretur. Ii quidem, qui V. Testamenti canonem, qui dicitur, ab Alexandrino canone genere quidquam differre negant, quaestionem illam de libro Estherae facili negotio historicis solvunt argumentis, sed iidem, si quidem sibi constant, N. quoque Testamenti auctoritatem divinam negent, itaque universam theologiam evertant in eiusque locum artem criticam et historiam substituant necesse est. Si quis autem Christi et Apostolorum auctoritatem tenere velit, is necessario etiam illorum doctrina ad V. T. traducitur. Hoc enim cuivis diligenter novi foederis libros perscrutanti manifestum erit, a Christi eiusque discipulis Legem et Prophetas summo studio efferri et divinam iis adscribi auctoritatem atque originem. Cum vero aliunde satis constet, iam Christi tempore canonem Israelitarum certis circumscriptum fuisse terminis, iure nostro colligimus, N. Testamenti auctoritate eosdem libros sancitos esse, qui nobis a Iudaeis ut sacri et canonici sint traditi. Et nobis persuasum est, eum, qui hoc certissimum vestigium, quod e N. Testamento nos ad Vetus traducat, sequi ve-

lit, ipso usu veteris foederis divinitatem sensurum atque esse intellecturum. Ita nobis per accuratam rerum earum, quae in quaestionem veniant, pervestigationem compertum est, librum Estherae loco suo in V. Testamenti canone minime indignum esse habendum. Etenim argumenta, quae recentioribus temporibus ad fidem libri huius impugnandam prolata sint, ei qui in rem ipsam accuratius inquisiverit, leviora esse apparebit, eique sat multa suppeditabunt, quibus illa possint dilui. Non autem solum argumenta illa adversaria quaestione nostra refutata sunt, sed etiam universa libri indoles historica multis rationibus egregie nobis probata est. Deinde quum ea, quae libro nostro narrantur, ad sacram Israelitarum historiam pertineant, ab argumento quoque nihil deest, quod ad canonicam libri naturam requiratur. Quamquam hic divini nominis omniumque rerum sacrarum praetermissio mira cuipiam videri possit et ab omni libro sacro prorsus aliena. Attamen scriptione nostra speramus demonstratum esse, illud silentium gravissimum historicae diligentiae, quae res ipsas quam accuratissime studeat exprimere, esse testimonium. Tota autem divina auctoritas, quae historicis libris sit adscribenda, cernitur in ea fide et diligentia, quae res sacras et divinas nullo humano errore sive temperamento depravatas posteris tradiderit. Itaque si illud silentium, quod impietatis paene maculam habere videatur, huic fidei et diligentiae histo-

ricae servit, tantum abest, ut canonicae libri nostri auctoritati officiat, ut potius eam stabiliat.

Quamobrem quamquam commentatio nostra in meris versatur historicis quaestionibus, tamen cohaeret cum theologia et hoc praecipue est in votis, ut penes Deum, qui parva non contemnat, hoc opusculum haud indignum habeatur, quod qua possit ratione ecclesiae inserviat exaedificandae.

Scripsi Kiliae IV. Apr. MDCCCXXXIX.

Fuit quondam tempus, quo vir id aetatis in literis paene summus, cum quaestionem institueret, utrum libri sacri vere iis adscribendi auctoribus, quorum nomina ferrent, an aliorum essent habendi, omnem scrupulum omnemque dubitationem sibi praecidisse visus est hac argumentatione: si libri non sunt illorum (quorum esse dicuntur), sed aliorum, hoc videtur inconveniens dicere, quia ita negabitur quicunque liber esse illius auctoris, cuius dicitur esse. Quare ergo soli isti falso adscripti sunt auctoribus quorum non erant. Haec Scoti verba tantopere ab omni ratione nostra de eiusmodi quaestionibus sentiendi et iudicandi discrepant, ut aegre tantum quid ille sibi voluerit indagare possimus. Ita autem videtur ratiocinari: si libri sacri dubitantur, an ab iis non conscripti sint, quorum esse feruntur, nulla exstat causa, cur non quaecunque scripta nobis tradita sint in eandem vocentur suspicionem. Hoc vero prorsus absurdum est. Omnis igitur argumenti illius vis in ea posita est opinione, eorum, quae de libris quibuscunque eorumque auctoribus memoriae prodita sint, prorsus eandem esse rationem atque auctoritatem, quare si unum addubitetur, aliud eodem iure posse ambigi. Facile autem intelligitur, hanc opinionem non solum in quaestione de librorum auctoribus valuisse, sed eam in omnibus rebus historicis quaerendis tamquam arcem quandam invictam omni dubitationi esse oppositam. Quemadmodum igitur credendi libido caeca erat omniaque arripiebat, ita quoque dubitatio nulla ne fingi quidem poterat, nisi temeraria. Quare non mirum est, quod illo tempore, quo haec in rebus historicis credulitas, quae fabulas vagas libentius amplectitur et studiosius sectatur, quam certa testimonia, latissime florebat, omnis fere antiquitatis memoria obruta, totaque historia fabulis oppleta et foedissimis erroribus depravata est.

Duplex autem ortum est lumen, quod hanc caecitatis historicae noctem fugavit. Immortalia veteris humanitatis mo-

numenta ex tenebris diuturnae oblivionis et negligentiae vindicata et ad lucem adducta sunt. Hac re non solum multi veteris historiae loci, qui aut toti ex hominum recordatione exciderant, aut fabulis obscurati erant, iterum quodammodo inventi sunt, sed, id quod longe gravius censendum est, patebat tunc campus latissimus, in quo ingenia sua in spinosarum disputationum umbris flaccentia exercere et subigere possent ad ea, quorum aditus apertus esset, percipienda et imitanda. His autem exercitationibus et studiis mox perspectum est, non quaecunque essent tradita eodem modo se habere, sed esse, quae merito in suspicionem vocari possent. Neque vero hanc ob causam vaga quaedam et caeca dubitandi prorupit libido, sed certa quaedam in rebus historicis veritatis et falsitatis indicia sunt observata; et, ut breviter dicam, ars, quam dicimus criticam, inventa est, quae dubitationem effrenatam non minus, quam credulitatem temerariam certis quibusdam terminis circumscriberet. Quamquam haec doctrina, ex antiquitatis studiis nata illa quidem, statim ad res quoque sacras adhibita est, ut Laurentii Vallae docet exemplum, tamen altera causa, qua barbara illa rerum historicarum ignorantia et negligentia propulsata sit, ab iis, qui totos se rebus sacris cognoscendis et emendandis dederunt, repetenda est. Etenim gloriosior etiam atque divinior, quam literarum artiumque studium ex reclusis antiquitatis Graecae et Romanae fontibus uberrime irrigatum, rerum sacrarum fuit emendatio, ex libris sacris per viros aliquot ingentis fortitudinis et sapientiae iterum in publicae lectionis et usus lucem protractis illa quidem instituta. Nihil enim fere tenebris illius aetatis, quam dicimus mediam, tantopere obrutum tamque penitus in mentibus hominum obliteratum fuit, quam ea monumenta antiqua, quibus totius de rebus divinis doctrinae nostrae et sacrae historiae cognitio nititur. Non solum ingens fabularum ore et scriptis traditarum turba divinorum librorum auctoritatem minuebat, sed scriptis etiam suppositis, quorum auctoritas, quamquam vestigia falsitatis apertissima erant, apud omnes fere summa erat, loci doctrinae coelestis gravissimi maximopere depravabantur. Qui igitur aditum ad fontes illos sacros et limpidos patefacere voluit, is molem illam rudem, qua obstructus erat, removeret

itaque murum illum aeneum, quo quidquid historiae speciem prae se ferebat, septum ac munitum fuit, frangeret necesse erat. Quamobrem ab hac quoque parte fundamentum artis criticae iactum est, et luculentissimum huius rei documentum illud erat, quod cum vetus illud discrimen gravissimum inter libros canonicos et apocryphos, ut loquuntur, per historiae negligentiam in dies magis magisque obliteratum et tandem prorsus sublatum esset, ex testimoniis antiquitatis denuo constitutum est.

Ita vi stupidae credulitatis fracta studia historiae efflorescebant, et iudicium in rebus criticis examinandis ipsa exercitatione atque meditatione magis magisque acuebatur et ad certas regulas componebatur. Sed quemadmodum boni homines, quamvis probe sciant, mentes mortalium fallaces esse, et ipsi saepius decepti sint, tamen fiduciam aliorum, quibuscum iis res est, minime deponere solent, itaque non raro cum suo ipsorum damno a dolis et fallaciis parum cavent, ita quoque auctoritas eorum, quae bona fide narrata erant, tam penitus hominum animis insita erat, ut, cum in universum regulas inter vera et falsa distinguendi critici tenerent et adhiberent, nonnunquam tamen testimoniis plus aequo tribuerent.

Tota autem res conversa est, postquam philosophia maiori studio inter nos tractari atque coli coepit. Etenim philosophia quodammodo historiae ex contrario opposita est; nam cum historiae studium eo nitatur, ut homo mentis suae inopiam earum rerum, quas genus humanum gesserit quaeque ei acciderint, cognitione suppleat, philosophia eum ad se ipsum reducit eumque iubet omnia ex suae ipsius meditationis et intelligentiae thesauris depromere. Itaque magnum est periculum, ne philosophia historiam ut rem externam et alienam contemnat atque spernat. Haec autem rerum historicarum contemtio, in quam philosophi facile incurrunt, minime fere apertam se et nudam ostendit, sed saepe sub ipsius artis criticae specie latet. Haec enim ars posita quidem est in facultate quadam nostra inter verum et falsum distinguendi; sed quemadmodum, quamquam in rebus, quae sub sensus cadunt, multa falso percipiuntur, ideo tamen ipsa veritas sensuum non debet negari, ita quoque critica illa ut ita dicam facultas secundaria tantum

est, quae fiduciam nostram testimoniorum dirigat atque moderetur, sed intimam eius vim minime possit enervare. Qui autem nimia sui confidentia effertur, ut nihil ab aliis traditum ac narratum, nisi quod ipse penitus comprehendere et ex intelligentia sua ducere possit, accipere velit, facile criticae illius modestiae terminos egreditur et tales constituit regulas criticas, quibus multi historiae loci immerito in suspicionem vocentur et in fabularum contemtionem detrudantur. Et negari non potest, multos recentioribus temporibus in hunc errorem incidisse. Cum autem haec testimoniorum contemtio in literis, quae profanae dicuntur, mox ad iudicium sanum et subactum reducta sit, in critica sacrorum librorum tractatione tam altas egit radices, ut utrum iam temperari coepta sit nec ne dici vix possit.

Postquam haec in universum monuimus propius ad quaestionem, quam hoc libello tractandam nobis sumsimus, accedere possumus. Etenim dente illo critico, de quo loquuti sumus, cum multi alii V. T. libri, tum auctoritas libri Estherae historica arrosa est. Primus historiae Estherae adversarius exstitit Oederus,*) qui scripsit: *Freie Untersuchungen über den Kanon des A. T.*; vir doctrina non mediocri et sagacitate praeditus. Maxima quidem quaestionis eius de libro Estherae pars spectat ad auctoritatem, quae dicitur canonica, et versatur in testimoniis Patrum Graecorum de hac V. T. particula examinandis. Postquam hunc locum fusius tractavit et vulgares passim opiniones corrigendas esse demonstravit, tum demum ad alteram transgreditur partem, qua in historiae ipsius veritatem et probabilitatem inquirit. Attamen si libri alicuius sacri fides historica addubitatur, ante omnia ipsa historica libri huius indoles examinanda est, nam nisi verus est, sacer esse non potest. Quare testimonia illa Graecorum et totam omnino de auctoritate libri canonica quaestionem relinquamus, et hoc solum nobis quaerendum sumamus, utrum historia, quae de Esthera narratur, vera sit an falsa. Et hanc

*) Quae ante Oederum contra librum Estherae prolata sunt (v. Bonart. Comm. p. 8 sqq. Huetii Demon. Evang. p. 223. 225. ed. Francf. 1722. Carpz. Introd. p. 352. Budd. Hist. V. T. II. p. 946.) admodum levia ac vaga erant, neque ad universum virorum doctorum de hoc libro iudicium quidquam valebant.

historicam potissimum quaestionem nunc esse necessariam, eorum, quae recentioribus temporibus de libro Estherae in utramque partem disputata sunt, demonstrat via atque ratio. Nam ii, qui Oederum deinceps sequuti sunt, hoc maxime egerunt, ut difficultates et dubitationes, quas ille contra historiae fidem excitavit, augerent et exornarent. Michaelis quidem (Bibl. Orient. II. p. 34 sqq. et maxime in Annotatt. suis T. XIII. p. 91. sqq.) speciem defensoris libri Estherae nonnunquam prae se fert, sed non solum difficultates multas in medio relinquit et ipse novas suspicionis ansas profert, sed ex tota etiam eius de libro Estherae loquendi ratione apparet, mentem ipsius a dubitatione minime esse liberam. Corrodi vero, qui in libro: *Beleuchtung der Geschichte des jüdischen Bibelcanons* p. 64. etc. fidem historiae Estherae impugnat, summam suam sententiam his verbis complectitur: *es wird nicht darauf gesehen, dass eine Geschichte, die voll unwahrscheinlicher Umstände ist, gesetzt auch, dass man den einzelnen Schwierigkeiten etwas entgegensetzen kann, das Gepräge der Verwerflichkeit trägt* (p. 65.). Similiter Semlerus historiam nostram pro mera habet fabula (*Untersuchung des Kanons* II. p. 251.). Deinde Eichhornius cum primum librum suum: *Einleitung ins A. T.*, in publicum ederet, quamquam plures difficultates ipse solvere studuit, tamen ad historiam addubitandam multo magis inclinavit, quam ad credendam. Eodem fere modo Bertholdtius, postquam nonnihil in utramque partem disputavit (*Einleit.* V, I. p. 2416 etc.), hanc pronuntiat sententiam: *bei der Uebersicht dieser in dem Buche vorkommenden Unwahrscheinlichkeiten kann man unmöglich das Urtheil zurückhalten, dass der Inhalt desselben ganz und gar nicht das Gepräge der wirklichen Geschichte trägt* (p. 2433.), et volumen Estherae, ut Hebraei loquuntur, inter libros poeticos refert (p. 2444.). De Wettius denique unum tantum festum Purim integrum relinquit, cetera omnia, quae hoc libro referuntur, in suspicionem vocat. *Die Erzählung*, inquit V. D., *spottet aller historischen Wahrscheinlichkeit, und enthält die auffallendsten Schwierigkeiten und mehrere Verstösse gegen die persischen Sitten neben richtigen Beziehungen auf dieselben. Man kann in Lösung fast aller*

Schwierigkeiten durch Geschichtskenntniss und Scharfsinn glücklich sein, aber dem Ganzen wird man nie das Gepräge ächter Geschichte leihen, so wenig als dem sehr ähnlichen 3. B. der Makkabäer (Einleit. I. p. 251. ed. 3.).

Ex his plurium criticorum, qui magnam habent laudem, sententiis manifestum est, historiae huius auctoritatem penes multos criticos levem vel etiam nullam esse. Neque tamen defuerunt, qui quum liber ille tam acriter impugnaretur, patrocinium eius susciperent. Iam priusquam Oederi quaestiones a Vogelio editae sunt, scripsit Huepedenius quidam „Dissertationem bibliologicam, in qua historiae sacrae de Esthera Asiae regina sua vindicatur auctoritas“ (Gotting. 1736.). Is divinasse quodammodo videtur periculum, in quod liber ille esset incursurus, studet igitur ansas aliquot dubitandi praeoccupare; ceterum hic libellus neque a doctrina neque a subtilitate valde commendatur, nec mirum est, quod in quaestione de Esthera nulla eius fit mentio. Oederi accusationibus occurrere conatus est Schulzius, qui in Bibliotheca Hagana (Class. 5. Fasc. 2. p. 249—282.) scripsit „dissertationem de fide historica libri Estherae.“ Ex titulo huius scriptionis apparet, Schulzium primariam quaestionis Oederi partem aggressum esse, neque negari potest, eum plures dubitationes docte et scite tractasse. Deinde peculiarem orationem pro libro Estherae habuit I. A. Vossius (Traiect. 1775.), sed hanc inspicere mihi non contigit. Iam supra monuimus, Eichhornium, quamquam de veritate historiae dubitaret, plura ad solvendas difficultates attulisse; hanc viam, cum iterum librum suum ederet, tam strenue persequutus est, ut nihil eorum, quae contra veritatem libri Estherae dici posse putaret, relinqueret, quin contrariis argumentis rescindere conaretur, quamquam a pristinis suis dubitationibus prorsus liberari non potuit. Hunc in defendenda libri nostri auctoritate sequitur Iahnius, qui non solum singula adversariorum argumenta diluere studet, sed totius historiae veritatem plena amplectitur fiducia (*Einleit.* II, 1, p. 298 etc.). Tum laudabili diligentia quaestionem nostram tractavit Dereserus, qui eam partem V. T. a Brentanio editi et illustrati, quae librum Estherae continet, curavit (Franc. 1813.). Is omnium fere argumentorum, quae accusatores li-

bri Estherae protulerunt, instituit recensionem atque refutationem, et quamquam non omnia tuta haberi possunt, multa tamen docte ab eo disputata sunt; praeterea annotationes eius ad historiam illustrandam passim haud inutiles sunt. Quamquam non levem excitare potest suspicionem, quod idem Dereserus auctoritate Concilii Tridentini permotus eodem studio fidem appendicis Graecae, quae Hebraeorum volumini de Esthera adiecta est, defendendam suscepit. Breviter denique sed fortiter librum Estherae defendit Rosenmuellerus (*Bibl. Alterthumskunde* I, 1, p. 361. 384. etc.).

Quae cum ita sint, multa quidem ad dubitationes contra fidem libri nostri diluendas collecta atque prolata sunt, tamen qui peculiari scriptione omnia comprehenderet, quibus haec causa posset defendi, exstitit nemo. *) Quamobrem equidem hanc causam suscepi, ut quantulumcunque pro facultate mea fieri posset, ad hanc controversiam componendam conferrem.

Facilius autem hanc quaestionem, quam multas alias, quae de libris sacris agantur, ad finem posse produci mihi persuasum est. Maximum enim impedimentum, quominus multi plenam fiduciam in libris sacris ponere possint, est hoc, quod saepe eiusmodi res narrant, quae omnes rerum terrestrium fines excedant et peculiari quadam ratione esse divinitus institutae et peractae censeri debeant. Hoc autem argumentum a miraculis, quae dicuntur, petitum cum tam penitus in animis hominum insideat, ut historicis argumentationibus tolli nequeat, hi libri admodum difficiles sunt ad defendendum. In historia autem Estherae nihil legimus, quod a Deo contra naturae legem et consuetudinem institutum sit. Nihilo minus tamen ea, quae de recentioris artis criticae confidentia in uni-

*) Cum quaestionem meam paene iam absolvissem, comperi, exstare librum: Kelle vindiciae Estherae. Frib. 1820. 4. Sed cum ex ratione, qua Winerus (*Bibl. Realwörterb.* s. v. Esth. II. ed.) hunc librum affert, colligi liceat, Kellium ab ea sententia, quam equidem quaestione mea reperi, multum discrepare, opus haud inutile egisse mihi videor. Praeterea post Kellium res nonnullae patefactae sunt, quae ad quaestionem nostram non parvum habent momentum. Attamen dolui, quod librum illum ad scriptionem meam adhibere non contigerat.

versum docuimus, ad hunc librum debent accommodari. Multa enim continet, quae etsi non sunt miracula, tamen vulgarem rerum humanarum usum et morem transgrediuntur. Qui igitur nimis sibi in rebus iudicandis confidit, omniaque ex sua ipsius intelligentia et eorum, quae ipse viderit, ratione metitur, is facile res illas credere gravabitur, et ex hac causa plurimas criticorum dubitationes infra videbimus repetendas esse. At vero quum res, quae hic nobis narrantur, a nostra consuetudine et loco et tempore longissime absint, in hoc genere historiae examinando ante omnia oportet nostrum ponamus modulum; transeundum est ad ipsum orientem, contemplanda sunt instituta, mores, consuetudines, quae ibi valent, discenda, quae ex his universis causis hic illic nata sint facta singularia et illis, quae in libro nostro leguntur, similia. Ita comparatur copia rerum multiplex, qua qui instructus fuerit is demum ad hanc controversiam rite diiudicandam aptus censendus erit. Recte igitur monet Schulzius, eiusmodi res, quae primo quidem obtutu miram habeant speciem, „illustrandas esse partim ex interiori antiquitatum Persarum penu, partim ex hodierno huius gentis statu" (p. 262.). Et quod ad hoc posterius attinet pergit ille: orientis gentes et imprimis Persae antiqui ritus atque habitus tenacissimi sunt, nec uti Gallorum atque Germanorum Protei sese mox in hanc, mox in illam formam vertunt. Quibus verbis duplicem indicat V. D. fontem, e quo, quae ad historiam Estherae cum intelligendam tum ab suspicione vindicandam sint necessaria, haurire debeamus.

Priusquam vero ad rem ipsam aggrediamur, breviter praemonendum est, qua ratione quaestionem nostram instituamus. Hoc facile manifestum est, si quis fidem libri Estherae defendendam suscipiat, ei ante omnia refutanda esse ea argumenta, quae ab adversariis huius libri inventa sint. Sed in plurima libri lectione in nonnulla incidi, quae quamvis offensionem habeant, ab istis tamen non sint annotata neque contra auctoritatem libri historicam prolata. Haec igitur cum alios fortasse, qui dubitationes suas non publicas fecerunt, impediant, quominus veritatem historiae Estherae possint agnoscere, vel tempore etiam futuro in medium possint proferri, non reticebo, sed inter cetera illa argumenta proponam eo-

rumque offensionem tollere conabor. Attamen vera historia, praesertim cum temporis et loci, quo circumscripta est, notitiam habeamus, non solum a falsis suspicionibus defendi potest, sed habeat etiam necesse est, quibus fides eius et veritas demonstrari possit. Ad eam igitur partem, qua argumenta adversa diluantur, altera quaedam accedere debet, quae quidem altera pars illa priori eo videtur maioris etiam esse momenti, quod fuerunt critici, qui, quamvis omnibus contra fidem libri Estherae prolatis argumentis aliquid posse opponi concederent, ipsam tamen historiam ab omni veritatis specie destitutam esse contenderent. Hae autem duae quaestionis nostrae partes quamquam si ad ipsum genus spectamus satis inter se distant, tamen in singulis rebus exponendis difficillimum est, hoc discrimen servare, quia nonnunquam una eademque res ita comparata est, ut utrique parti subiici possit vel etiam debeat. Quare ne in molestas incurrerem repetitiones neve tota quaestio in particulas nimis sepositas discerperetur, ordinem ita studui administrare, ut gravissimas quasque res secundum illam regulam discernerem, quae vero iis adhaererent minuta et levioris momenti, ibi insererem, ubi quaestionis cursus postulare sive facillime admittere videretur. Praeterea cum altera illa pars multo copiosior sit et plura complecteretur capita, quae facilioris conspectus causa commode possint inter se segregari, id quod in priori minus videtur aptum esse, in singulis capitibus describendis diversorum illius partis generum ordinem, cuius rationes suis locis indicabo, sequi quam fundamentum bipartitae quaestionis illud ubique contra partium etiam concinnitatem tenere malui.

Caput I.

Argumenta, quae contra fidem libri Estherae prolata sunt sive proferri possunt, examinantur atque refutantur.

Si in singulis argumentis recensendis libri ipsius ordinem sequimur, primum incidimus in narrationem de magnis epulis, quos Ahasverus rex instituerit. Narratur enim Ahasverus omnibus vasti sui imperii ministris per centum octoginta dies epulas parasse et postquam hoc nobilium convivium finitum sit, omnem Susianorum, inter quos rex domicilium suum haberet, plebem per septem dies de mensis regiis coenasse. Describitur praeterea, quantopere totus horum conviviorum apparatus ad summum splendorem regium et luxuriam compositus fuerit. Si quis hanc narrationem ex rerum nostrarum mediocritate et penuria, ex nostra temperantia atque industria metiri voluerit, ei omnia, fateor, stupenda sane et incredibilia erunt. Quare non mirum, quod Oederus et Corrodi, qui illum modulum nostrum ad hoc historiae Estherae initium examinandum et alias saepe adhibuerint, exclamant: quam inauditum! quam incredibile! (*s. freie Unters.* p. 116. *Beleucht.* p. 69) Plures etiam critici in hoc maxime offenderunt, quod omnes provinciarum praefecti propter convivii diuturnitatem per totum dimidium annum a sedibus suis abessent necesse fuerit (v. Oeder. l. c. Eichhorn. p. 581. ed. II. Bertholdt p. 2425 etc.). Sed ea, quae supra in universum de causis criticae confidentiae et dubitationis immodestae monuimus, admodum perspicue in hoc argumento cernuntur. Quantum Asiaticorum desidia et tarditas a nostra agilitate et studio distat! Quantum discrimen inter nostrarum rerum angustias et imperii Persici vastitatem et opulentiam! Sed nos in hoc universo argumento, quemadmodum adversarii nostri, acquiescere

nolumus; adeamus scriptores et antiquos et recentiores, qui rerum Asiaticarum Persicarumque naturam et rationem aut ipsi viderunt, aut a testibus locupletibus docti sunt; tum videamus quid illud argumentum ex nimia conviviorum Ahasveri luxuria petitum ad historiae nostrae fidem impugnandam valeat.

Quaerentibus autem de Persarum moribus testimonia scriptorum veterum fidei satis certae nobis occurrunt, quae difficultatem, quae instat, augeant potius quam tollant. Etenim cum omnia fere, quae libro nostro narrantur, summa diffluant luxuria, apud veteres scriptores loci inveniuntur, qui Persis eximiam temperantiae laudem attribuant. Pandanis Lydus quidam, ut refert Herodotus (1, 71), Croesum hortans ne contra Persas bellum susciperet, hoc usus est argumento: ὦ βασιλεῦ ἐπ' ἄνδρας τοιούτους στρατεύεσθαι παρασκευάζεαι, οἳ . . . . , σιτέονται οὐκ ὅσα ἐθέλουσι, ἀλλ' ὅσα ἔχουσι, χώρην ἔχοντες τρηχέην· πρὸς δὲ οὐκ οἴνῳ διαχρέονται, ἀλλὰ ὑδροποτέουσι, κ. τ. λ. Deinde Xenophon, licet in Cyropaedia sua in Persarum institutis describendis multa ex animo suo finxerit, haec tamen, quae de Cyro narrat: εἰδὼς Πέρσας τοὺς οἴκοι κακοβιωτάτους μὲν ὄντας διὰ πενίαν, ἐπιπονώτατα δὲ ζῶντας διὰ τὴν τῆς χώρας τραχύτητα (7, 5, 67), sine dubio ad historiae veritatem accommodavit. At vero nemini facile in mentem veniet, haec et similia testimonia contra fidem historiae nostrae afferre, nam magna aliorum locorum silva invenitur, qui de moribus Persarum omnia contraria testantur; neque vero haec locorum controversia difficilis est ad solvendum. Nam manifestum est, illos scriptores loqui de rerum Persicarum primordiis, quum illi vix ex pristinis sedibus suis egressi alios populos, penes quos Asiae principatus esset, adoriri et vincere coepissent, alteros vero ad posteriora spectare tempora, quibus Persae totam fere Asiam tenerent occupatam. Haec enim erat communis omnium populorum antiquorum fortuna, ut simulac fortitudine sua vicinis populis victis ad maius quoddam imperii fastigium eveherentur, patriae ac priscae simplicitatis atque modestiae immemores insolentia et pravis moribus in dies magis magisque corrumperentur. Hoc Persis quoque accidit et Xenophon ipse hanc morum depravationem commemorat eamque ortam esse

existimat ἐπεὶ Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἥττους τοῦ οἴνου ἐγένοντο (Cyrop. 8, 8, 12. cfr. Strabo l. 15. p. 329. T. III ed. Tauchn). Attamen idem Xenophon ne suis quidem temporibus, omne priscae illius temperantiae vestigium evanuisse testatur, postquam enim veterum Persarum mores descripsit, ita pergit: καὶ νῦν ἔτι ἐμμένει μαρτυρία καὶ τῆς μετρίας διαίτης αὐτῶν καὶ τοῦ ἐκπονεῖσθαι τὴν δίαιταν (Cyr. 1, 2, 16 cfr. Ammianus Marcellinus 23, 6.)

Vix haec tam fuse essem persequutus, nisi inter *tot* summae luxuriae vestigia, quae in narratione de epulis Ahasveri insunt, unam rem mihi visus essem deprehendisse, quae ex prisca illa Persarum continentia ducenda esset. Postquam enim totus mensae regiae apparatus et pompa descripta est, ut singulare aliquid additur: והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (v. 8.). Si hic mos vulgaris fuisset in epulis regiis, sine dubio haec omnia non commemorata essent; praeterea etiam formulam illam כדת אין אנס non puto adhibitam fuisse, nisi iam altera contraria כדת אנס solennis esset facta. Et aliunde satis certo coniicere possumus, hanc necessitatem bibendi conviviis regiis plerumque impositam fuisse. Alexander, qui in omnibus fere rebus reges Persarum imitabatur, non solum inter convivas suos potationis certamina instituit (v. Athen. 10, 44. 49. Arrian. Exp. 4, 12, 4.), sed etiam sodales bibere coegit (Athen. 12, 53.). Deinde Horatius hunc morem universo regum generi adscribit (de arte poet. 434. cll. et Serm. 6, 68.). Chardinus denique, cum in oppido Tiflis apud praefectum quendam regium coenaret, eandem invenit consuetudinem (Voyages I, p. 197 etc. edit. Amstel. a. 1735.). Cum autem Ahasverus extraordinarium instituisset convivium, omnesque undique convocasset ministros et praefectos suos, ex testimoniis supra de Persarum moribus allatis facile fieri potuit, ut nonnulli eorum ad vinolentiam aulicam nondum assuefacti priscam potius sequerentur continentiam. Quid igitur magis est consentaneum, quam eiusmodi convivarum respectu necessitatem illam bibendi molestissimam sublatam esse?

Iam vero ad luxuriam et splendorem harum epularum explicandum progrediamur. *Κτησίας ἐν τρίτῃ Περσικῶν πάντας*

φησὶ τοὺς βασιλεύοντας τῆς Ἀσίας περὶ τρυφὴν σπουδάσαι, scribit Athenaeus 12, c. 38., et Strabo loco supra allato reges imprimis testatur a pristina simplicitate declinasse. Et quod apertius huius rei documentum fingi potest, quam illud, quod pluribus locis (4, 25. 12, 9. 39. 55.) refert Athenaeus, adeo omnis libidinis fontes et rivulos a regibus Persarum exhaustos esse, ut ad satietatem et fastidium evitandum ei, qui novum voluptatis genus invenisset, praemium pollicerentur? Cum his testimoniis egregie convenit, quod idem Athenaeus narrat, Darii Hystaspis monumento hanc laudem fuisse inscriptam: ἠδυνάμην καὶ οἶνον πινεῖν πολὺν καὶ τοῦτον φέρειν καλῶς (10, 45.); *) similiter Cyrus Minor virtutes regias, quibus fratri suo praestet, iactans hoc quoque gloriatur: οἶνον πλείονα πινεῖν καὶ φέρειν (Plutarch Artax. c. 6.). Quae intemperantia si totam imperandi vim atque rationem dissolutam reddidit (ὁ βασιλεὺς ὑπὸ πάντων ἡδέων ἡττωμένην ἀπέδειξε τὴν βασιλείαν Ath. 12, 55.), quid mirum, quod epulae regum omnem modum egrediebantur? Ad hanc libidinem accessit immanis quaedam insolentia, qua reges Persarum inflati plus quam humanum honorem et totam Asiam ad suum ipsorum usum atque commodum sibi nacti esse videbantur (Hdt. 9, 115.), cui quidem insolentiae eo plus attribuendum est in splendore epularum ab Ahasvero institutarum explicando, cum ab auctore narrationis hoc ipsum efferatur, omnia ostentationis causa comparata esse (v. 4.).

Si hae solae causae universae respiciuntur, quis affirmare audeat, narrationem nostram ab omni probabilitate destitutam esse? Sed multo propius ad singularum rerum descriptionem accedere possumus. Inter luxuriae Persarum documenta a Graecis scriptoribus hoc quoque refertur, regem magnum peculiare quoddam vini genus, quod Chalybonium diceretur, in suum usum sibi elegisse (Ath. 1, 51. cll. 4, 26. Plut. fortun. Alexand. 1. c. 11. Strabo 15. p. 330. T. III.

---

*) Si haec inscriptio per se spectatur, dubia facile alicui videri potest, ut Grotefendio (*v. Heeren Ideen* I, 2, p. 379. 4. ed.); sin autem cetera quoque id genus testimonia respiciuntur, nihil habere mihi videtur, quod probabilitati contrarium sit. Ceterum Grotefendius loco Darii Cyri nomen posuit.

ed. Tauch. cll. Ezech. 27, 18.). Hoc vinum regium (יין מלכות) nostro loco Ahasverus narratur convivis suis proposuisse (v. 7.). Deinde quod ad ingentem attinet numerum eorum, qui ad regias illas epulas invitati sunt, mos erat regum Persicorum, de abundantia sua omnes, qui secum aliquo vinculo essent coniuncti, lautissime alere. Hanc munificentiam eximiam Xenophon a Cyro suo repetit et ita describit: *ἐτίμα καὶ τῶν οἰκετῶν ἀπὸ τῆς τραπέζας, ὁπότε τινὰ ἐπαινέσειε καὶ τὸν πάντα δὲ σῖτον τῶν οἰκετῶν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ τράπεζαν ἐπετίθετο, οἰόμενος ὥσπερ καὶ τοῖς κυσὶν ποιεῖν τινα καὶ τοῦτο εὔνοιαν· εἰ δὲ καὶ θεραπεύεσθαί τινα βούλοιτο τῶν φίλων ὑπὸ πολλῶν καὶ τούτῳ ἔπεμπεν ἀπὸ τραπέζας· καὶ νῦν γὰρ ἔτι, οἷς ἂν ὁρῶσι πεμπόμενα ἀπὸ τῆς βασιλέως τραπέζας, τούτους πάντες θεραπεύουσι μᾶλλον κ. τ. λ.* (Cyrop. 8, 2, 4. cll. 4, 7. 8, 6, 11.). Apertiora etiam sunt, quae Athenaeus et Plutarchus referunt. Ille cum mille boum et ovium quotidie regi Persarum mactari retulerit, pergit: *τὰ δὲ πλεῖστα τούτων τῶν ἱερείων καὶ τῶν σιτίων, οὓς τρέφει βασιλεὺς τῶν τε δυρυφόρων καὶ τῶν πελτατῶν τούτοις ἐκφέρεται εἰς τὴν αὐλήν, οὗ οἱ ἐδέατροι ἅπαντες μερίδας ποιήσαντες τῶν κρεῶν καὶ τῶν ἄρτων ἴσας διαιροῦνται. κ. τ. λ.* (4, 26.). Plutarchus de hoc more ita: *τοὺς Περσῶν βασιλεῖς οὐ μόνον φίλοις καὶ ἡγέμοσι καὶ σωματοφύλαξιν ἀποπέμπειν ἀεὶ μερίδας ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν δούλων καὶ τῶν κυνῶν ἀεὶ δεῖπνον ἐπὶ τῆς ἐκείνων προτίτεσθαι τραπέζης, ὡς ἄνυστον ἦν πάντας οἷς ἐχρῶντο ποιουμένων ὁμοτραπέζους καὶ ὁμοεστίους· ἡμεροῦνται γὰρ τῇ τῆς τροφῆς μεταδόσει καὶ τὰ σκυθρωπότατα τῶν θηρίων* (Sympos. 7, 4.).*) Iam si apud alios quoque populos similia conviviorum exempla inveniuntur (conferantur si placet quae collegit Dereserus p. 202. et Buddeus Hist. V. T. I. p. 805.; addi praeterea possit illustre Alexandri exemplum apud Athenaeum 1, 30.), quid est, cum ille singularis Persarum mos accedat, quod de narratione nostra miremur? Neque vero a peculiari quodam de ingenti eorum, quos rex Persarum ad mensam suam advocare soleret, copia documento destituti sumus: ex Ctesia enim et Dinone Athenaeus haec exscribit:

*) Hanc consuetudinem Cyrus quoque Minor, quamquam satrapae tantum habebat dignitatem, imitatus est. Anab. 1, 9, 25. 26.

ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἐδείπνει μετὰ ἀνδρῶν μυρίων πεντακισχιλίων καὶ ἀνηλίσκετο εἰς τὸ δεῖπνον τάλαντα τριάκοντα (4, 27.). Et similis munificentiae exemplum vidit Chardinus inter recentiores Persas (II. p. 249.).

Deinde de apparatibus Persarum in conviviis instituendis, qui in proverbium etiam abierunt (cf. Horat. Carm. 1, 38, 1.) Strabo in universum ita scribit: δειπνοῦσι πολυτελῶς Πέρσαι τιθέντες καὶ ὁμοτελῆ καὶ πολλὰ καὶ ποίκιλα. κόσμος δὲ λαμπρὸς στολῆς ἐκ πωμάτων τε τῶν ἄλλων, ὥστε χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καταλάμπεσθαι (15. p. 328.). Et recentiores quoque Persae omnis splendoris atque ornatus studiosissimi sunt (Chardin. III. p. 74.) Neque vero hic deest singularum rerum, quae commemorantur, cum ceteris morum Persicorum documentis convenientia. Locus, ubi tanta convivarum multitudo coenabat, erat hortus regius (v. 5.) Hoc non solum propter necessitatem factum est, sed bene cum Persarum consuetudine congruit. Etenim non solum horti in maximis regis Persarum deliciis habebantur (cfr. Xenoph. Oecon. 4, 13. Diod. 16, 41. Plut. Artax. c. 25.), sed etiam communem Asiaticorum esse consuetudinem foris coenandi per plures testes recentiores, quibus de ipsis Persis addi potest Vallaeus (de la Valle) II. p. 174 etc. (Genev. 1674.) demonstrat Dereserus ad h. l. Tum vero ex iis, quae Aelianus et Athenaeus (apud Brisson. de regno Persic. p. 781. ed. Lederl.) atque Polyaenus (apud Cleric. ad h. l.) de Alexandri tabernaculis nobis reliquerunt, manifestum est, structuram illorum tabernaculorum descriptioni, quam noster exhibeat, admodum similem fuisse. Deinde ea quoque, quae Arvio, de Sultani tabernaculis narrat (*Merkwürd. Nachrichten* T. IV. p. 431 etc.), bene cum loco nostro congruunt. Heerenius denique (*Ideen* I, 1, p. 230. etc.) cum descriptione libri Estherae comparat porticus, quae in reliquiis Persepolitanis cernantur. In tegumentorum etiam diversis generibus, quibus tentoria Ahasveri ornata esse dicuntur, I. H. Vossius, harum rerum peritissimus, Persarum morem manifeste apparere iudicat (s. *Mytholog. Br.* III. p. 307. 2. ed. De hac re Hartmannus quoque conferri potest in libro: *die Hebräerin* I. III. p. 39 etc. 409 etc.).

Ingens autem auri argentique copiâ (non solum pocula aurea fuisse dicuntur (v. 7.), sed etiam lectuli (v. 6.), *) nemini, qui modicam tantum rerum Persicarum sibi comparaverit cognitionem, mira videbitur. Herodotus narrat (9, 81.), totum fere apparatum, quem Xerxes ex Graecia fugiens Mardonio reliquerit, ex auro argentoque fuisse confectum, maximeque effert *κλινὰς χρυσέας καὶ ἀργυρέας καὶ παρασκευὴν μεγαλοπρεπέα τοῦ δείπνου.* Curtius inter opes regias, quas Darius secum gesserit, aurea vasa dicit et aureos frenos (3, 13.). Et quam bene cum loco nostro (והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים, v. 7.) convenit, quod idem Curtius tradit Alexandrum invenisse supellectilem Darii regiam non ad usum modo, sed ad ostentationem luxus comparatam (5, 6.), praesertim cum Athenaeus dicat Persas pocula pretiosa magnopere amasse (11., 14.). Maximum autem omnium huius luxuriae esse documentum videtur, quod ipsa pavimenta tentoriorum ex gemmis confecta esse dicuntur (v. 6.). Attamen ne huius quidem rei desunt testimonia. Primum constat, gemmas multas inveniri in sinu Persico (v. Heer. l. l. p. 105.). Cum huic gemmarum propinquitati magnum splendoris studium, quo Persae erant imbuti, occurrerit, consentaneum est, multiplicem earum apud illos usum fuisse. Celeberrima fuit Persarum regum vitis aurea *λιθοκόλλητος, βότρυας ἔχουσα ἐκ τῶν πολυτελεστάτων ψήφων συντεθεμένους* (v. Brisson. p. 105 etc.). Deinde Bochartus, ut illam in gemmarum usu luxuriam, quae hoc loco commemoretur, demonstret minime esse incredibilem, testimonia huius rei ex Martiale et Seneca affert. Ille enim canit: calceatusque tuo sub pede lucet onyx; et Seneca Romanos increpat his verbis: eo deliciarum provenimus, ut nisi gemmas calcore nolimus (Hier. III. p. 651. ed. Rosenm.), Aliud praeterea testimonium affert Dereserus ad h. l. In uni-

---

*) In lectulis et stragulis pretiosis sternendis Persae excellebant. Athenaeus ex Heraclide refert: *πρῶτοι Πέρσαι καὶ τοὺς λεγομένους στρώτας ἐφεῦρον, ἵνα κόσμον ἔχῃ ἡ στρῶσις καὶ εὐάφειαν* (2, 31.). Idem Artaxerxem narrat Timagorae misisse *πολυτελῆ στρώματα καὶ τὸν ὑποστρώσαντα, φάσκων οὐκ ἐπίστασθαι τοὺς Ἕλληνας ὑποστρωννύειν.* ibid. cfr. Plut. Pelopidas c. 30. et Artax. c. 22. Xenophon. Cyrop. 8, 8, 16.

versum autem de hoc genere dignus est qui inspiciatur Heerenius: hic rerum Asiaticarum inquisitor doctus et cautus ita profitetur: *der unermessliche Reichthum an edlen Metallen, vorzüglich an Gold, der sich in den ältesten nicht weniger als in den neuern Zeiten* (cff. Chardin. II. p. 370. Bruinaeus [le Bruyn.] Voyages T. IV. p. 95.) *in dem innern Asien findet, muss nothwendig Jedem auffallen, der asiatische Geschichte studirt, und gleichwohl sind die Nachrichten darüber sowohl bei den altpersischen Königen als bei den Arabern und mongolischen Fürsten zu glaubwürdig, als dass darüber vernünftigerweise ein Zweifel statt finden könnte* (l. l. p. 87.).

Luxuriae, quae in epulis Ahasveri appareat, universas causas et singula vestigia persequuti sumus, et hoc, ni fallor, demonstratum est, in hac narratione nostra nihil inesse, quod suspicione dignum sit. Sed reliquum est, ut iis respondeamus, qui longa praefectorum absentia totum rerum publicarum ordinem perturbaverit necesse esse contendunt. Huic dubitationi primum opponimus: hoccine prorsus inauditum est et incredibile, res publicas per regum luxurias perturbatas esse? Hoccine ab eorum ingenio abhorret, de quibus Athenaeus testatur: *ὁ βασιλεὺς ὑπὸ πάντων ἡδέων ἡττημένην ἀπέδειξε τὴν βασίλειαν*? Deinde Eichhornius ipse, quamquam in tanta epularum diuturnitate suspicionis aliquid inesse opinatur, censet, sat multos facile ministros inferioris ordinis in provinciis esse relictos, ut magnae turbae possent coerceri (p. 588.). Denique idem Eichhornius renovavit interpretationem, quam antiqui libri nostri interpretes, Bonartius, Salianus et Clericus protulerunt, non omnes fortasse simul provinciarum praefectos ad convivium regium adscitos esse, sed diversos fuisse ordines, qui inter se exciperent. Concedo hanc opinionem ex solis verbis repeti non posse, neque tamen Bertholdtio assentiri possum, hanc interpretationem verbis loci nostri prorsus repugnare. Summum autem est hoc, minime omnia, quae de Persicis regibus tradita sint, ad rationis et iusti ordinis normas posse accommodari, praesertim ubi libidinis, summae in rebus Persarum reginae, causae atque rationes manifestae sint. Deinde non negligendum est, causam illius diuturnitatis, de

qua quaeritur, haud levem ex re quadam gravissima, quae id temporis totum Persarum regnum moveret, ut infra demonstrabimus, posse repeti.

Supra monitum est, quamvis plures exstiterint, qui fidem libri nostri historicam impugnarent, tamen nondum omnia prolata esse, quae suspicionis aliquam speciem haberent. Huc referenda est mentio Susorum in libro Estherae frequens. Si enim comparamus, quae veteres de domicilio magni regis nobis tradiderint, manifestum videtur, cum non semper *unam* eandemque sedem habuisse. Xenophon de Cyro hoc testatur: *τὸν μὲν ἀμφὶ τὸν χειμῶνα χρόνον διῆγεν ἐν Βαβυλῶνι ἑπτὰ μῆνας. — τὸν δὲ ἀμφὶ τὸ ἔαρ τρεῖς μῆνας ἐν Σούσοις, τὴν δὲ ἀκμὴν τοῦ θέρους δύο μῆνας ἐν Ἐκβατάνοις.* (8, 6, 22.). Hunc morem Plutarchus ad omnes Persarum reges transfert, de exil. c. 12. (cf. Xenoph. Exped. 3, 5, 15.). Sin autem nostrum sequimur librum, Susa perpetuum regni Persici caput videtur fuisse: ibi non solum per sex menses epulae illae regiae habitae sunt, sed ibidem etiam Ahasverus cum tota aula sua omnibus temporis momentis, quae accuratius designantur, mense decimo (2, 16.), primo (3, 7. cll. v. 15.), tertio (8, 9. cll. v. 14.) et duodecimo (9, 1. cll. v. 11 etc.) habitasse narratur. Sed quaeritur satisne certa sint illa Xenophontis et Plutarchi testimonia. Longe aliud tradit Aelianus, is quidem reges Persarum dicit domicilium suum ex tempestatis ratione tum Susis, tum Ecbatanis ponere (H. A. 3, 13.), sed alio loco ordinem istorum prorsus invertit: *ὁ Π. βασιλεὺς*, inquit, *θερίζει ἐν Σούσοις, χειμάζει ἐν Ἐκβατάνοις* (10, 6.). Hoc quidem Aeliani testimonium ideo parum probabile videtur, quod regio Susorum calidissima erat (v. Strab. 15, p. 323.). Sed alii accedunt loci, quorum fides dubitari nequit, qui cum trimestri illa habitatione, qua reges Persarum singulis annis Susorum urbem testibus Xenophonte et Plutarcho honorare soliti sint, male conveniunt. Multi enim sunt loci veterum scriptorum, qui ita de Susis loquuntur, ut haec urbs pro unica aut certe pro praecipuo imperii Persici capite haberi debeat. Aristagoras per totam demonstrationem suam hoc sumit, Susa primariam Persarum esse urbem (Hdt.

5, 40—54.), eamque simpliciter ita describit: ἔνθα βασιλεύς τε μέγας δίαιταν ποιέεται καὶ τῶν χρημάτων θησαυροὶ ἐνθαῦτά εἰσι (c. 49.). Eundem honorem Aeschylus in Persis suis Susis passim tribuit (v. lexic. Wellaueri.). Similiter Strabo: οἱ Πέρσαι καὶ ὁ Κῦρος ἐν Σούσιδι ἔθεντο τὸ τῆς ἡγεμονίας βασίλειον (15, p. 317.), et alio loco: ἐν Σούσοις ἑκάστῳ τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς ἄκρας ἰδίᾳ πεποιῆσθαι οἴκησιν καὶ θησαυροὺς καὶ παραθέσεις, ὧν ἐπράττοντο φόρων, ὑπομνήματα τῆς οἰκονομίας (p. 329.). Deinde Ammianus Marcellinus: inter oppida Susianorum eminet Susa, saepe domicilium regum (23, 6. p. 293, ed. Ern.). Et quod Herodotus atque Strabo de thesauris regiis Susis conditis dicunt, historia ipsa confirmatur; quamquam enim alia quoque oppida commemorantur, ubi Alexander magnas pecuniae copias deprehenderit, Susis tamen praeter immensam pecuniam omnem regiam supellectilem quaeque Xerxes ex Graecia secum duxisset reperisse narratur (Arrian. Exped. 3, 16. Curt. 5, 2.). Deinde id quod gravissimum est argumentum, ubicunque in Herodotea historia Persarum copiosa de sede regis sermo est, Susa nominantur: ibi Cambyses domicilium suum habebat (3, 64. 65.), ibi Darius (3, 129. 132. 4, 83. 5, 25. 30. 107. 6, 1. 20. 119. 7, 3.), ibi denique Xerxes (7, 6. 135. 136. 9, 107.) habitasse narrantur. Cum his locis bene congruit initium libri Nehemiae, ubi regis Artaxerxis pincerna Susis fuisse narratur mense Cislev, qui mensis cum sit decimus anni Hebraeorum, inter tres illos vernos, quos Xenophon et Plutarchus loquuntur, referri vix potest. Quae cum ita sint, non sane levis est causa, cur istud testimonium de solenni regum Persarum more domicilium suum ex tempestatis ratione mutandi, in suspicionem vocemus. Origo eius inde fortasse potest explicari, quod reges nonnunquam, Cyro antecedente, si liberet et per temporis rationes nihil obstaret, frigoris et caloris incommoda coelo per vastum suum imperium mutando evitare studebant. Hoc facile adeo potuit augeri et exornari, ut id quod identidem factum esset, pro consuetudine haberetur perpetua. Heerenius quoque illis locis non prohibitus est, quo minus Susa diceret ex tempore Darii Hystaspis, per quem hanc urbem renovatam esse constat

2 *

(Aelian. H. A. 1, 59.), vulgarem regum Persarum sedem fuisse (p. 302.).

Si ordinem historiae nostrae sequimur, id quo deinceps offenditur critica dubitatio, est mandatum Ahasveri propter Vasthiae pertinaciam editum. Maurerus in Commentario suo ad 1, 22. haec scribit: postrema verba non intelligo, neque apud interpretes probabilem eorum inveni interpretationem. Fortasse ad regem referenda sunt hoc modo: edixit rex, ut suae quisque domus principatum teneret, literis cuiusque populi sermone scriptis, prop. et loquutus est sc. rex secundum linguam populi sui, ita ut repetantur, quae ante dicta sunt. — Haec sane admodum contorta est interpretandi ratio, nam quid sibi vult repetitio eius sententiae, quae modo prolata erat? Deinde quam molestum et contra orationis concinnitatem, ad Participium מדבר, cui accurate respondet שרר proxime antecedens, alienam regis personam subintelligere! Tum contra rei naturam non minus quam contra loquendi rationem in libro nostro constantem pugnaret, si omnes totius imperii Persici gentes unius populi (כלשון עמו) notione comprehenderentur. Aliam viam ingressus est Calmbergius, recentissimus libri nostri interpres, qui ita hunc locum vertit: edixit rex ut quisque paterfamilias domus suae imperium haberet, idque provinciae suae sermone proclamaret. Sed quid futilius hoc postremo additamento fingi potest? Haec enim edicti regii promulgatio non nisi ad singulas familias pertinere posset, cum publica promulgatio non esset patrumfamilias, sed ministrorum regiorum. Nihil vero abundantius esse potest, quam edicto publico, quod spectet ad patrisfamilias potestatem, addere mandatum, ut ne quis paterfamilias hoc edictum cum familia sua communicare obliviscatur. Si autem praeterea adiungeretur, patremfamilias hoc edictum non alio sermone, quam quo a rege scriptum esset et quo eodem ipse a puero uteretur, pronuntiare debere, omnis sane stultitiae modus cumulatus esset. Quamvis non laudationem Ahasveri sapientiae scribamus, eiusmodi tamen res scurriles ab imperio eius arcendas esse opinamur. Haec duo interpretamenta inde videntur orta esse, quia interpretes ipsa loci sententia offensi sint. Vulgaris enim huius loci interpretatio per se tam plana est atque simplex, ut vix ambigi pos-

sit. Edictum regium patremfamilias esse iubet שרר בביתו et מדבר כלשון עמו, quae quidem potestatis partes et forma grammatica et sententia inter se respondent, ita ut posterior alteram accuratius circumscribat et definiat, quae posterioris membri vis atque ratio admodum vulgaris est in loquendo. Sententia vero est haec, patremfamilias potestatem suam eo maxime debere tueri, ut cum familia sua peregrino sermone uti non sustineat. Haec res mira videri potest, sed si consideramus, plures uxores eodem tempore in matrimonio habendi licentiam et libidinis intemperantiam sine dubio iam antiquitus, ut temporibus recentioribus, in causa fuisse, ut permultae peregrinae mulieres in Persarum familias inducerentur, et has peregrinas mulieres facile suas consuetudines suumque sermonem retinere et maritis suis commendare studuisse, hoc edictum a probabilitate minime destitutum est. Videntur viri, inquit Ludovicus de Dieu ad h. l., ex ignavia uxoribus tantum concessisse, ut si peregrini idiomatis uxorem quis duxisset, eius linguam cum ipsa in familiam introduci pateretur. Exstat huius rei exemplum satis testatum. Nehemias narrat tempore suo fuisse Iudaeos, qui uxores ducerent Asdodaeas, liberos vero ex his coniugiis procreatos non Hebraee scivisse, sed sermonem eorum dialecto Asdodaeorum corruptum fuisse (Nehem. 13, 23. 24.). Deinde conferri etiam potest illustre exemplum Salomonis, qui quamvis vir haud mediocris fuerit pietatis et ingenii, a peregrinis tamen uxoribus ad impietatem inductus sit (1 Reg. 11, 1—8.).

Bertholdtius quidem in ipso Ahasveri edicto de non spernendis maritis causam desiderat, quae Vasthiam ad pertinaciam suam impulerit, itaque edicti rationem non satis potuisse perspici contendit (p. 2432.). Sed hac in re V. D. prorsus negligit totam huius edicti naturam, etenim Ahasverus tyrannus est, qui nullum dominationis suae terminum agnoscat, ideoque mandata sua ad ipsa familiarum interiora negotia extendat; ab hoc rege prorsus alienum est, edictis suis longam rationum expositionem adiicere. Probabiliorem habet speciem id quod opponit Oederus (p. 117 etc.), totum edictum ideo prorsus abundans fuisse, quia per totum orientem haec valeat lex, ut mariti domini sint, uxores autem ad ancillarum locum de-

trudantur. Cum autem plura alia libro nostro narrentur, quae cum hac opinione parum videantur congruere, haec statim addamus. Regina Persarum, qualis volumine Estherae nobis proponitur, non solum signo regiae dignitatis ornata est (1, 11. 2, 17.), sed Esthera tantam etiam habet potestatem in rebus publicis administrandis, ut suo nomine mandata ad omnes Iudaeos imperio Persarum subiectos ederet (9, 29—32.). Simile femineae potestatis exemplum cernitur in uxore Hamanis, ea enim ad concilium de re quadam gravissima ab Hamane institutum adsciscitur, eiusque auctoritas tantum valet, ut ceteri consiliarii in mulieris sententiam pedibus ire non dubitent (5, 14.), et alio loco Serescha sententiam illorum confirmasse narratur (6, 13.). Haec longe aliud demonstrant, quam servitutis infimae conditionem, qua omnes orientis mulieres constitutae esse plerumque habentur.

Quod ad privatarum uxorum attinet conditionem, quae in edicto illo Ahasveri respicienda est, plures scriptores recentiores iis longe maiorem libertatem et potestatem, quam vulgo existimetur, tribuendam esse defendunt (v. *Niebuhr Reisebeschr.* II. p. 317 etc. *Richardson über Sprache, Literatur und Gebräuche morgenl. Völker, übers. v. Federau. Leipz.* 1779. p. 267. *Leben und Sitte in Persien. Aus dem Engl. übers. v. Lindau. Dresd.* 1829. II. p. 57. *Abu Talib. Reise.* p. 305 etc. *Heidelb.* 1812.). De reginarum autem potestate ex antiquitate tam aperta habemus testimonia, ut quidquid ex illis locis dubitationis oriatur, funditus evertere posse nobis videamur. Huc maxime pertinent verba Plutarchi: ὅ γε Περσῶν βασιλεὺς πάντας ἡγεῖτο δούλους, πλὴν τῆς αὐτοῦ γυναικός, ἧς μάλιστα δεσπότης ὤφελεν εἶναι (ad princip. indoct. p. 780. b.). Unam autem in tanto pellicum et uxorum legitimarum grege, qui in regis gynaeceis haberentur, tantopere excelluisse, ut regi esset proxima, manifestum ex loco Athenaei: παρὰ Πέρσαις ἀνέχεται ἡ βασίλεια τοῦ πλήθους τῶν παλλακίδων, διὰ ὡς δεσπότην ἀρχεῖν τῆς γαμετῆς τὸν βασιλέα *) ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν βασιλίδα

---

*) Huic loco Plutarchi verba non repugnant. Nam quamvis saepe rege Persarum uxores suas maximis affecerint honoribus, ta-

(ὥς φησι Δίνων ἐν τοῖς Περσικοῖς) ὑπὸ τῶν παλλακίδων θρησκεύεσθαι, προςκυνοῦσι γοῦν αὐτήν. (l. 13.). Iam vero si regius adorationis honor primariis regis uxoribus tribuebatur, non mirum, quod Vasthia et Esthera ipsa corona ornatae esse narrantur; deinde quod non solum Estherae nuptiae publice celebratae sunt (2, 18.), sed ipsum Vasthiae repudium per omnes provincias promulgatum est. *) Neque vero has inanes apud Persas fuisse caeremonias, ipsa testatur Persarum historia antiqua. In universum enim hoc iam satis est memorabile, in regum Persarum rebus gestis narrandis uxorum nomina saepius commemorari. Nonnunquam vero auctoritatem et potestatem earum in rebus publicis gerendis manifestam cernimus. De Ocho sive Dariaeo Ctesias haec refert: εὐνοῦχοι τρεῖς ἠδύναντο παρ' αὐτῷ μέγιστα μὲν, ἐχρῆτο δὲ μάλιστα τῇ γυναικὶ συμβούλῳ (Persic. c. 49.). Atossa Darii uxor admodum fortiter regem ad bellum Graecis inferendum adhortatur (Hdt. 3, 134.), et de eadem regina Atossa alio loco Herodotus scribit; ἡ Ἄτοσσα εἶχε πᾶν τὸ κράτος (7, 4.). Nehemias tradit, cum rex Artaxerxes secum de itinere suo Hierosolymas faciendo deliberaret, reginam quoque, quae iuxta regem sederet, verba sua interposuisse (2, 6.). Cyrum Minorem, qui quamvis non haberet regiam potestatem, eam tamen affectaret, Aelianus (V. H. 12, 1.) perhibet, de rebus suis saepius Aspasiae suae consilio usum esse. Et maxima identidem rerum momenta ex reginarum Persicarum arbitrio pependerunt. Athenaeus scribit; ἡ ἐπὶ Αἴγυπτον Καμβύσου στρατεία, ὥς φησιν Κτησίας, διὰ γυναῖκα ἐγένετο (18, 10); erat autem haec femina Nitetis uxor Cambysis (cfr. Hdt. 3, 1 etc.). Deinde quantam potestatem in omnibus fere, quae publice gererentur, habuit Parysatis uxor Darii Ochi et mater

---

men consentaneum est, eosdem nonnunquam non lenius cum illis egisse, quam cum ceteris. Bene enim tenendum est, honorem illum reginarum multo magis ex libidine regum mutabili, quam ex virtute eorum et constantia esse repetendum. Ipsa nostra historia non solum nobis narrat summam Estherae potestatem, sed etiam violentum Vasthiae repudium.

*) Admodum similia sunt quae Ludolfus (apud Paulsen *Regier. der Morgenl.* S. 413.) de honoribus reginae apud Habessinios testatur.

Artaxerxis atque Cyri (cffr. Xenoph. Exp. l. 1. et Plut. Artax.)!

Capite secundo libri nostri narratur, Mordechaeum pupillae suae, cum in gynaeceum regium reciperetur, mandasse, ne gentem suam indicaret et huic mandato ab Esthera esse obtemperatum (v. 10.). Neque vero quum per aliquantum iam temporis in aula Ahasveri fuisset puella, hoc mandatum violatum erat (2, 30.). Cum autem infra de hac re nihil amplius dicatur, consentaneum est, Estheram priusquam ad gentem suam servandam necessarium habuerit, nihil de origine sua regi aperuisse. Contra hanc Estherae originis ignorantiam magnam dubitationis turbam excitat Michaelis (Annot. p. 110 etc. *Orient. Bibl.* II. p. 35 etc.). Contendit enim fieri non potuisse, ut Esthera tamdiu gentem suam et necessitudinem cum Mordechaeo, qui eam quotidie viseret (2, 11.), celaret, et si nulla alia re, certe Mosaicis ciborum discriminibus observandis populum suum prodiderit necesse esse. Hanc dubitationem repetiit Eichhornius (p. 583.). Idem vero Eichhornius, cum omnes fere dubitationes suas ipse conetur evertere, hunc nodum facili negotio dissecat, ex historia nostra colligi posse negans, gentem Estherae usque ad magnum illud Iudaeorum discrimen latuisse (p. 590.). Sed quamquam concedendum est, nullum apertum exstare testimonium, Estherae originem usque ad illud discriminis tempus latuisse, tamen hoc ex ipso silentio colligi potest, nam nulla alia causa esse potest, cur illud mandatum Mordechaei et obedientia Estherae tam consulto efferatur, nisi quod haec res ad totam historiam magnum habuerit momentum. Itaque redit Michaelis dubitatio. Sed haec dubitatio nullo certo nititur fundamento; nam quis in his rebus demonstrandum sibi sumat, quid fieri possit et quid fieri non possit? Quod vero contendit Michaelis, Estherae gentem ex legis Mosaicae de cibis discernendis observatione facillime cognosci potuisse, inconsiderate dictum est. Primum enim regina Persarum in publicum non prodibat, et quae in cubiculis eius fierent, eunuchorum taciturnitate occulebantur; quare vulgaris eius vivendi ratio paucis tantum hominibus nota erat. Sin autem forte alios, ut regem et Hamanem, invitabat Esthera, facile coenam ita poterat instituere, ut cibi impuri non

exhiberentur. Deinde hoc minime certum est, Estheram caeremonias patrias tam religiose servasse, ut si periculum esset, ne origo eius patefieret, ne tum quidem paullulum ab iis declinare sustineret. Etenim infra, ubi de toto Estherae ingenio quaestio erit, apparebit, eam a vulgari Iudaeorum superstitione longe abfuisse. Alia via, qua origo Estherae innotescere poterat, erat commercium, quod inter Estheram et Mordechaeum, cuius gens nota erat, intercessisse narratur. Eichhornius quidem in hoc ipso commercio tantam vidit difficultatem, ut hoc certe loco exornationis vestigium in historia Estherae apparere contenderet. Nimirum cum iam antiquitus regum Asiaticorum gynaecea muris et custodiis omnium hominum consuetudini diligentissime fuerint praeclusa, nullo modo posse intelligi, qua ratione Mordechaeus cum Esthera colloquium habuerit (p. 590.). At vero hoc nusquam dicitur, Mordechaeum ipsam Estheram vidisse, imo effertur, eum non ultra portas vestibuli ante gynaeceum esse progressum (2, 11.), unde colligi licet, eum internuntiis usum esse, quemadmodum c. 4. eiusmodi colloquium Hatachis internuntii ope habitum in ipsam scenam producitur. Qui autem putaverit, per hos internuntios necessitudinem inter Estheram et Mordechaeum facillime ad Hamanis sive regis notitiam venire potuisse, is non reputat magnam cum Persarum tum ministrorum gynaecei taciturnitatem; de qua tacendi virtute illustria collegit testimonia Brissonius (p. 51.). Quod vero semel Mordechaei nomen ab ipsa Esthera apud regem commemoratum est (2, 22.), hoc per se mysterium Estherae aperire non potuit.

Progrediamur ad Hamanis mentionem. Hunc Hamanem, qui אגגי dicitur, rex Ahasverus magnis affecisse honoribus et supra omnes ministros suos extulisse narratur. Illud vero cognomen Hamanis Iosephus repetit a nomine אגג, quod regi cuidam Amalekitarum tribuitur (1 Sam. 15. cf. Num. 24, 7.); appellat enim Josephus Hamanem Amalekitam. Et haec opinio in Hamanis ingenium bene quadrat, ab ipsis enim historiae Israeliticae primordiis nullus fere populus Iudaeis tam infestus erat, quam Amalekitae (v. Exod. 17, 14. Num. 24, 20. Deut. 25, 17. 1 Sam. 15, 3 etc.). Si igitur Haman ex stirpe Amalekitarum regia ortus est, tota eius historia hanc originem

apertissime demonstrat, et maximam habet vim, quod in volumine nostro nomini Hamanis additur: האגגי צרר היהודים 3, 10. 9, 24. Hac Iosephi coniectura nititur Eichhornius, qui hanc ipsam Hamanis originem peregrinam impedimentum esse contendat, quominus ad summam imperii dignitatem potuerit efferri (p. 582.) et Eichhornio quodammodo assentitur Bertholdtius (p. 2432, sed cfr. p. 2440.). Nihil autem facilius est, quam hoc argumentum refutare. Nam si vere homo peregrinus ad Vesiri, ut vocabulum de hac dignitate Arabicum et valde usitatum adhibeam, locum apud Persas pervenire non potuit; auctoritate Iosephi non sumus obstricti. Et fuerunt sane, qui relicta Iosephi opinione ex Hamanis atque patris eius nomine et ex ipso illo cognomine אגגי Persicam eius originem demonstrare conarentur (cfr. Galmberg. ad 3, 1.). Ita quidem argumentum illud Eichhornii dilutum est, sed idem redit, si ad Mordechaeum transeamus. Nam hunc nemo negare potest Iudaeum fuisse, et tamen Hamanis munus ei traditum esse narratur. Itaque Bertholdtius illud argumentum contra Mordechaei quoque Veziratum contorquet. Quamobrem nobis quaerendum est, quo iure hoc a criticis ponatur, viros peregrinos omnes apud Persas a summo imperii honore exclusos fuisse. Lex quaedam, qua hoc constitutum sit, ut aditus ad munus illud solis Persis pateret, a criticis non allata est, neque vero, quantum equidem scio, talis lex unquam apud Persas exstitit. Hoc quidem satis notum est, inter Persas tres fuisse gentes nobilitate admodum excellentes, et Cyrum ex ipsa harum gentium nobilissima originem duxisse (Hdt. 1, 125.). Postea vero cum Pseudo-Smerdis, qui ex Magis erat oriundus, imperium occupasset, ipsi erant nobiles Persae, qui hanc peregrinam dominationem non sustinuerunt et Magum interfecerunt. Hos autem nobiles Persas Achaemenidas fuisse, ex qua familia ortus esset Cyrus (v. Hdt. l. l.) ex inscriptionibus Persepolitanis a Lassenio explicatis (Bon. 1836.) p. 157. 174. facile potest colligi. Hac igitur nobilitate sua freti septem coniurati legem sanxerunt, ut ne rex aliunde quam ex ipsorum familia uxorem duceret (Hdt. 3, 84.). Tales reges ex nobilissimis Persarum ortos et hac sua origine superbos insigni quodam favore populares suos prosequutos esse, con-

sentaneum est; et certum exstat Herodoti testimonium, Persidis provinciam tributi fuisse immunem (3, 97.). Minime vero reges Persis adeo favebant, ut quemvis alienum a publicis muneribus arcerent. Imo non desunt testimonia, peregrinos apud Persas multis affectos esse honoribus. Magorum gens a Mediis ad Persarum imperium iam tempore Cyri transiit (Xenoph. Cyrop. 8, 1, 23.); hos autem Magos in rebus sacris et publicis magna usos esse auctoritate satis notum est. Deinde quam facile Graeci, quamvis vehementissimam Persarum invidiam fortitudine sua excitassent, regum gratiam sibi conciliare potuerint, in honoribus Democedis, Demarati, Themistoclis, Timagorae, Ctesiae cernitur; Praeterea inter Persas nobiles, qui in reliquiis Persepolitanis solium regium stipant, Africani etiam animadvertuntur (*Niebuhr Reisebeschr.* II. p. 147.). Neque vero hic omittendum est, cum de Mordechaeo potissimum quaeramus, vix ullam gentem peregrinam a Persis tanti aestimatum esse, quam Iudaeos, qui maxime per peculiarem suum unius Dei cultum Oromasdis cultores a plurimarum gentium impietate alienos (Hdt. 1, 131 etc.) sibi conciliasse videantur. Huius eximiae Iudaeorum existimationis in nostro quoque libro memorabile quoddam exstat documentum. Cum Haman honorem, qui Mordechaeo Iudaeo contigisset, coram consiliariis suis et uxore narrasset, isti responderunt, si Mordechaeus ex gente Iudaeorum fuerit Hamani de causa sua esse desperandum (6, 13.). Grotius hoc dictum singulare inde repetit, quod vaticinia Israelitarum de Amalekitis exstirpandis inter familiares Hamanis nota fuerint. Haec opinio cum per se longe a probabilitate mihi remota esse videatur, tum dubia vocis אגגי nititur interpretatione. Sed multo facilior et simplicior est huius loci interpretatio, si ex praesentium Iudaeorum ingenio et conditione amicos Hamanis iudicare sumimus. Compertum habuerunt, reges iam saepius non solum singulos Iudaeos honoribus prosequutos esse, sed totam etiam gentem eximia laude et favore extulisse. Deinde admodum verisimile est, Iudaeos, quorum ingenium, quamvis per tot saecula per omnem terrarum orbem dissipati et ubique fere crudelissime tractati atque innumeris modis vexati sint, hodie etiam vigeat et in omni fere humanarum rerum genere excellat, in capti-

vitate etiam non vile quoddam et abiectum fuisse hominum genus, sed contra multiplici modo animum ad res inveniendas et agendas habilem atque fortem ostendisse. Quae si viderunt et audiverunt amici Hamanis, non sane opus erat magna arte divinationis, ut singularem et inauditum Mordechaei honorem pro omine detestabili haberent. Quorsum vero haec disputo? ut ostendam illa adversariorum laudatione, Iudaeos id temporis ita inter Persas vixisse, ut et commendarentur et metuerentur. Quae cum ita sint, nullam habet suspicionem, quod Mordechaeus ad summum imperii gradum evectus est, praesertim cum, ut infra videbimus, sat multae causae appareant, quae Ahasverum ad hanc rem movere potuerint.

Cum rex Hamanum in summo honoris gradu collocasset, eum ab omnibus ministris suis iussit adorari. Hunc honorem omnes aulici sine ulla haesitatione Hamani praestiterunt; unus Mordechaeus recusavit et quamquam sodales non solum eum monuerunt, ne edictum regis violaret, sed maximum etiam ex contumacia sua populo suo et sibi ipsi oriri periculum cognovit, tamen in adoratione Hamani recusanda persistit (3, 2—5. 5, 9.). Hic obiiciunt critici, hanc Mordechaei pertinaciam a Iudaeorum ingenio prorsus abhorrere, quippe quum mos adorandi per totum orientem et inter Iudaeos quoque usitatus fuerit, Mordechaeum Graecos imitari, qui a gentium orientem colentium dominatione et servitute alieni fuerint (Michael. Bib. Orient. II. p. 36. Eichhorn. p. 589.). Ad hanc dubitationem examinandam opus est, ut quaeramus, quaenam causa fuerit, cur Mordechaeus adorationem solennem facere tam pertinaciter gravatus sit. In hac re bene nobiscum agitur, quod ipsius Mordechaei verbum aliquod, quamvis breve, nobis relictum est. Illi enim, qui Hamani contumaciam Mordechaei nuntiaverunt, eum dixisse se esse Iudaeum retulerunt (3, 4.). Quare causa illa, quam quaerimus, ex peculiari Iudaeorum indole ac natura repetenda est. Quid autem Iudaeorum magis erat proprium, quam lex, qua unius Dei cultus praeciperetur; quidquid vero praeterea esset caeremoniarum damnaretur? Quamobrem non dubito, quin Iosephus et auctor appendicis libri nostri Graecae verbum illud Mordechaei recte interpretati sint, si ipsi rerum Estherae narrationi suae insererent, Mordechaeum

ideo Hamanem non adorasse, quia metueret, ne honorem uni Deo debitum in hominem transferret. *)

Iam vero quaestio oritur, quare ad hanc opinionem inductus sit Mordechaeus, cum alii saepe Israelitae coram hominibus superioribus non solum genua flexisse, sed etiam procubuisse narrentur. Ad hanc quaestionem plurimum refert, conferre testimonia aliquot de honore, qui regibus Persarum tributus sit. Hoc quidem saepius in historia Persarum legitur, Graecos, si regem magnum convenirent, eum debito honore colere gravatos esse aut etiam recusasse. Quod si nude tantum referretur, hanc Graecorum contumaciam ex sola eorum superbia et dominationis Persicae invidia duceremus, nunc autem cum causa nonnunquam addatur, res secus se habet. Inter locos vero, qui hanc causam exponunt, excellit maxime Plut. Them. c. 27., ubi Artabanus, cum Themistoclem ad regem adducturus sit, ita de more illo adorationis docet: ἡμῖν πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων, κάλλιστος οὗτος ἐστι, τιμᾶν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. Ex his Artabani verbis apparet, adorationem regis niti certa quadam opinione de divina eius dignitate et potentia; itaque Isocratem, qui Persas increpet, quippe qui sint θνητὸν μὲν ἄνδρα προσκυνοῦντες καὶ δαίμονα προσαγορεύοντες (Panegyr. c. 41.), aliosque Graecos similiter loquentes nihil exaggerasse, sed ipsam veritatem esse sequutos. Hanc vero Persarum opinionem de regis divina natura testantur quoque monumenta Persepolitana. In ea inscriptione, quam Xerxes literis cuneiformis, quae dicuntur, lapidibus Persepolis insculpsit, Lassenius inter alia haec legit: Posui Xerxes . . . rex existentis orbis terrarum magni, sustentator, auctor . . . (p. 157. oll. 174.). Ibi igitur Xerxes sibi ipsi tribuit laudem illam, quae secundum locum Plutarchi Oromasdis est propria, quod sine dubio non aliter potuit, nisi si quoniam Oromasdis imago esset, illius potestatem aliquo modo sibi ipsi vindicarit. Eandem necessita-

*) Talmudici more suo ex hac sententia fabulam finxerunt, Hamanem dei alicuius imaginem in veste sua gessisse, ideoque Mordechaeum eum adorare noluisse.

dinem inter Deum supremum et regem Persarum intercedentem exprimunt plures regis imagines in reliquiis Persepolis exstantes (*Hengstenberg Beitr.* I. S. 129 etc.). Quae cum ita sint, adoratio regis Persarum longe distat a procumbendi ritu, per totum orientem solenni, neque mirum est, si Iudaeus propter legem suam, quae nihil studiosius inculcet, quam nemini praeter unum Iehovam honorem divinum deberi, hanc caeremoniam facere dubitet. At vero non Ahasvero sed Hamani adorationem recusat Mordechaeus. Sed cum narretur libro *nostro*, Ahasverum peculiare quoddam edictum promulgasse, *quo* adorationem Hamani praestandam mandaret, colligi licet, hunc adorationis praeceptae caeremoniam ab ritu illo *προσκυνήσεως*, quo omnes superioris ordinis homines a Persis salutari esse solitos monet Herodotus (1, 134.) distinguendam esse. Itaque verum vidisse puto Hengstenbergium, qui de Hamanis adoratione ita scribat: *Mardochai verweigert dem ersten Minister des Königs, der als sein Stellvertreter betrachtet und in welchem dieser verehrt wurde, die Adoration* (l. l. p. 328.). Quemadmodum rex Persarum pro vicario Dei habebatur, ita Vezirus ipsius regis vicariam habebat potestatem. Quamquam vero rex, quoniam imago Dei sibi esse videbatur, divinum honorem personae suae vindicabat, tamen Veziro vulgo hoc non videtur licuisse, sed cum Ahasverus Hamanem suum singulari quodam studio amplecteretur, idem vicariae potestatis ius, quod ipse postularet, ad Hamanem quoque peculiari mandato transtulit. Hoc probabilius etiam erit, si quaenam Veziri conditio sit, paululum in universum disseruerimus. Quemadmodum enim orientis reges cum nostris non plane possunt comparari, ita quoque alius est Vezirus, et alius primus rerum publicarum gerendarum minister in civitate aliqua Europae constitutus. Haud scio an nullus de Veziri munere manifestior exstet locus, quam Gen. 41, 40—44; ubi rex Aegypti narratur Iosephum ad summam imperii dignitatem extulisse, neque ad rem nostram inutile erit, gravissima quaeque momenta hinc exscribere: אתה תהיה
על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק (Pharao inquit ad
Iosephum) הכסא אגדל ממך: ויאמר פרעה אל יוסף
ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים: ויסר פרעה את

טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף....: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים: . Similiter Ahasverus quoque annulum suum, quo edicta regia obsignare solebat, et Hamani et Mordechaeo narratur tradidisse, neque vero hoc inane quoddam signum fuisse inde apparet, quod ipsas quoque res administrandas totas in eorum posuit arbitrio. Haec eximia Veziri dignitas manet etiam recentioribus temporibus et Chardinus de causis huius rei tam prudenter ratiocinatur, ut verba eius afferre debeamus, quum easdem fere causas Ahasveri quoque tempore valuisse manifestum sit. Les empires Mahometans, inquit ille, ont eu de tout tems des Grands-Vezirs et n'ont jamais pu s'en passer. Il y en a deux raisons, entre les autres. L'une, que comme ces empires étoient fondés par des peuples guerriers et conquerans, que leur religion, aussi bien que leur inclination, portoit à la guerre, il étoit necessaire que lorsque le souverain allait à des expeditions éloignées avec une partie de son pays .. il laissat un viceroi â sa place, lequel eut la même autorité que le souverain, tout pour entretenir le repos de l'état, que pour mieux prevenir des desordres, ou pour y remedier. La deuxieme raison c'est que les souverains Mahometans étant élevées dans des serrails avec des femmes et des eunuques, ils sont si peu capables de regner, qu'il faut pour le bien des peuples et pour la sûretè de l'état, qu'on mette quelqu'un sous eux pour gouverner en leur place. Ainsi l'on peut dire que les roix du Perse, et dans le reste de l'orient, sont des roix pour la montre, et que leurs Grands-Vizirs sont comme de vrais rois pour avoir soin des affaires. Et comme ces rois de l'orient ne songent d'ordinaire qu'aux plaisirs des sens, il est d'autant plus necessaire qu'il y ait quelqu'un qui pense à la conservation et à la gloire de l'empire. Ce sont-là les principales raisons du pouvoir extrême des Grands-Vizirs. Et si l'on remonte plus haut que la Mahometisme et jusques aux premiers tems, on trouvera que les rois de l'orient avaient tous leurs Grands-Vizirs, comme les rois d'Egypte leur Joseph, ceux d'Assyrie leur Daniel (III. p. 326 etc. cfr. Brissaeus IV. p. 138.). Quod ad priorem causam, quam affer

Chardinus, attinet, ex ipsa antiqpitate addere possumus testimonium valde manifestum. Xerxes enim cum in expeditione contra Graecos esset, Artabanum Susa remisit his verbis: *σῶζε οἶκόν τε ἐμὸν καὶ τυράννιδα ἐμήν· σοὶ γὰρ μούνῳ ἐκ πάντων σκῆπτρα τὰ ἐμὰ ἐπιτράπτω* (Hdt. 7, 52.). Altera vero causa, quamvis non tota ad antiquitatem possit applicari, tamen in universum valebat, nam ex testimoniis de luxuria regum Persarum supra allatis satis superque manifestum est, eos multo libentius desidiae et libidinibus indulsisse, quam negotiis publicis vacasse, et multo plus temporis *in cubiculis feminarum*, quam inter imperii ministros et plebem degisse. Quare ut quae de Veziri dignitate disputata sunt, comprehendamus, breviter ita fere dici licet: Vezirus non sub rege neque cum rege, sed potius pro rege res publicas administrat. Quid igitur mirum, quod Ahasverus peculiarem suum honorem ei quoque vindicavit, qui sui ipsius quodammodo persona indutus erat? Quae si ita sunt, non opus est cum Eichhornio (p. 593.) alias advocare causas, quibus Mordechaeus permotus publico edicto non obtemperaverit, praeter illam, quae ex Israelitarum pietate orta sit, quamquam rationes eiusmodi, quales afferat Eichhornius, odium Hamanis, hominis superbi Iudaeisque infesti et invidiam ex summo eius honore conflatam accedere potuisse negare nolumus.

Vehementissima nunc sequitur Hamanis ira propter Mordechaei insolentiam et crudelissimum eius de omnibus Iudaeis occidendis consilium, quod Ahasvero proponitur statimque probatur. Hic plures critici exclamant: quam crudele facinus! quam contra omnem humanitatem! quanta deinde regis insania, qui magnam civium suorum multitudinem improbi ministri sui crudelitati tradere sustineat! (Oeder. p. 122. Corrodi p. 66. Eichh. p. 583.). Hac in re plurimum refert, quam probabilitatis normam adhibeamus. Si Hamanis decretum et Ahasveri incuriam in multis civium suorum millibus prodendis cum nostra humanitate et lenitate comparamus, omnia sane inaudita sunt, imo incredibilia. Sed quemadmodum in luxuria Ahasveri, ita quoque in crudelitate Hamanis et regis in re gravissima socordia et quasi quodam torpore examinando, nostrum illum modulum, cui plures nimis confisi sunt, missam

faciamus necesse est. Multa quidem ex oriente orta sunt sapientiae atque humanitatis lumina; multae quoque bonae et praeclarae leges atque instituta publica ibi valebant, et ne nunc quidem omnia veteris laudis vestigia exstincta sunt. Neque vero Persae infimi erant, sed mores eorum et leges publicae Xenophonti tantopere placuerunt, ut ex hac materia optimi regis et optimae civitatis imaginem fingeret. Sed egregie fallitur, qui ex hac legum multarum praestantia ipsius historiae veritatem sibi informare velit. Nam sane non plus proficeret, quam Anquetil Duperron, qui librum scripsit (Legislation Orientale Amstel. 1778.), in quo, ad populos orientis a crudelitatis et tyrannidis opprobrio vindicandos, nihil egit, nisi ut multas bonas et prudentes leges congereret. Leges bonae laudabiles quidem sunt, si observantur. Huic autem legum observationi in imperio Persarum, postquam pristina morum simplicitas corrupta est, permagnum obstitit impedimentum. Cambyses sororis suae amore captus est vehementissimo eamque in matrimonium ducere cupivit. Quod cum inter Persas prorsus esset inauditum, rex iudices publicos, legum patriarum interpretes, de hac re consuluit. Illi regi responderunt: *νόμον οὐδένα ἐξευρίσκειν ὃς κελεύει ἀδελφεῇ συνοικέειν ἀδελφεόν· ἄλλον μέντοι ἐξευρηκέναι νόμον, τῷ βασιλεύοντι Περσέων ἐξεῖναι ποιέειν, τὰ ἂν βούληται* (Hdt. 3, 31.). Hac postrema lege quidquid bonarum consuetudinum et institutorum erat, ab ipsius regis libidine atque voluntate suspensum est, et Cambyses statim ipsa re demonstravit, libidinem regis multo plus valere, quam omnes leges a patribus traditas. Quare cum mores Persarum atque regum luxuria essent depravati, leges pristinae impedire non poterant, quominus potentium libidines et vexationes populum lacerarent. Non multo post Cambysis mortem Otanes unus ex nobilibus Persis vehementer de dominationis regiae violentia conquestus est (v. Hdt. 3, 80.). Quae querelae cum iam sub imperio Magi auditae sint; quid censendum est de temporibus deinceps sequentibus, quae a pristina illa integritate longe fuerint remotiora? Sed ad totam quaestionem nostram bene tenenda sunt, quae Heerenius de universo regnandi genere, quod per Asiam valeat docet: *die Person des Königs ist in den Asiatischen Rei-*

chen der Mittelpunkt, um den sich Alles dreht. Er wird nach den Begriffen des Orients nicht bloss als Beherrscher, sondern vielmehr als Eigenthumsherr von Land und Leuten betrachtet. Auf diese Grundidee sind die dortigen Verfassungen gebaut, und sie erhält nicht selten eine Ausdehnung, die dem gebildeten Europäer unbegreiflich oder selbst lächerlich erscheint (I, 1, p. 446. 3. *Aufl.*). Et si ad recentiora tempora, quibus eaedem causae valent, spectamus, tyrannis omnibus regibus tam penitus insita est, ut in ipsis proverbiis, quae populi sensum communem referunt, notio regnandi prorsus idem valeat, quam violenter et iniuste agere (v. Chard. III. p. 289.). Et Heerenius ex commentariis Europaei alicuius, qui per regiones Asiaticas iter fecerit, narrationem refert, quae eandem rem ante oculos ponat. Narrat enim ille, se apud regem Persarum, qui minime ferocis fuerit ingenii, de potestate regia certis quibusdam legibus circumscripta, qualis apud nos esset, disseruisse, sed illum ne comprehendere quidem potuisse, quid rei loqueretur (I, 1, p. 75.). Nihil autem opinor tam bene nos ad historiam de Hamanis et Ahasveri edicto atrocissimo examinandam et credendam praeparat, quam vivida Persicae tyrannidis descriptio, quam testis fidus et peritus, Chardinus nobis exhibuit; ideoque non possumus quin ea, quae maxima ad rem nostram facere videantur, apponamus. Pour le present donc, inquit Chardinus, le gouvernement de Perse est monarchique, despotique et absolu, étant tout entier dans la main d'un seul homme, qui est le chef souverain tant pour le spirituel, que pour le temporel, le maitre à pur et à plein de la vie et des biens de ses sujets. Il n'y a assurement aucun souverain en monde si absolu que le roi de Perse; car on exécute toujours exactement ce qu'il prononce, sans avoir egard ni au fond, ni aux circonstances des choses, qu'on voye clair comme le jour, qu'il n'y a la plupart du tems nulle justice dans ses ordres et souvent pas même de sens commun. — Rien ne met à couvert des extravagances de leur caprice, ni probité, ni merite, ni zele, ni services rendus! un mouvement de leur fantaisie, marqué par un mot de la bouche, ou par un signe des yeux renverse

à l'instant les gens les mieux établies, et les plus dignes de l'être, les prive des biens et de la vie, et tout cela sans aucune forme de procés et sans prendre aucun soin de verifier le crime imputé (III. p. 293.). Quid contra hoc testimonium ab eo viro editum, qui per plures annos inter Persas degerit, et plurima eum ipsis regibus et aulicis ministris usus sit consuetudine, qui denique omnes res accurate observaverit et fideliter descripserit, quid contra tantum argumenti pondus valent ratiocinationes et opiniones ex umbris atque scholis criticorum promtae et prolatae? Tantopere autem hoc testimonium ad rem nostram aptum est, ut ad probabilitatem probandam nihil amplius requiri possit, quam documentum aliquod, quo demonstretur, regis Ahasveri animum ad perniciem Iudaeorum decernendam aliquo modo incitatum esse. Nam haec est vis testimoniorum illorum, ut intelligamus, in imperiis Asiaticis scelera insignia atque immania minime causas requirere magnas et graves, sed saepe ex rebus vel levissimis oriri, dummodo tangant libidines tyrannorum. Hoc autem in causa nostra non difficile est ad demonstrandum. Nam Hamanis iram ad tam saevum et crudele consilium facile incitari potuisse, non multa eget demonstratione, si consideramus, quam penitus contumacia et contemtio Mordechaei, homuncionis Iudaei, apertissima viscera viri potentissimi et superbissimi perfoderit. Praeterea Persas per nimiam luxuriam ad omnem saevitiam et crudelitatem valde inclinasse, demonstrant suppliciorum et cruciatuum exempla aliquot horribilia ab antiquis historicis nobis tradita (v. Hdt. 7, 39. 9, 111. Plut. Artax. p. 1019. ed. Xyland.). Iam ut consilium suum regi probaret, Haman rem non nude proposuit, sed hoc ipsum studuit efficere, quod vidimus ad omnia edicta regia maximam vim habere; regis ipsius personam et superbiam causae suae admiscuit. Narravit enim regi, populum quendam esse per totum imperium dispersum, eumque populum non solum ab omnibus ceteris diversum esse, sed legibus etiam regis non obtemperare, quare e re publica esse, si rex hunc populum e medio tolli iuberet (3, 8.). Si Iudaeorum peculiares mores et consuetudines nobiscum reputamus, et Romanorum comparamus descriptiones (v. Tacit. Hist. V.

apud Dereserum ad h. l. Cic. pro Flacc. apud Grot. ibid. adde Iuven. 14, 95 etc.) manifestum est, Hamanem cum veritatis quadam specie ita de Iudaeis loqui potuisse. Nihil autem facile tam vehementer animum Ahasveri regis Persarum irritare potuit, quam si populum aliquem sibi subditum toto ingenio suo ab omnibus ceteris discrepantem et regiis mandatis perpetuo adversantem audiret. Consulto sine dubio Haman nomen populi omisit, quia metuit, ne forte Iudaeorum nomine offensio illa, quam vellet excitare, minueretur. Praeterea dedita opera affert, populum illum per omnes urbes et provincias dispersum esse, ut rex homines illos adversarios et contumaces citius pro turba aliqua latronum quam pro iusto populo posset habere. Deinde magnae pecuniae, quae ex huius populi trucidatione in thesauros regios posset redundare, ostentatione regis avaritiam sibi conciliare voluit. *) Denique bene tenendum est, Hamanem non apud regem crimen huius populi exposuisse et tum ex eo quaesivisse, quid de hac turba decernendum et faciendum esset, sed statim ad consilium suum proponendum et commendandum transiisse. Ad causas illas igitur, quae animum regis commoverent necesse erat, accedit ipsius Hamanis auctoritas, quae eo plus habuit ponderis, quum Haman recens ad dignitatem summi rerum publicarum administratoris evectus esset.

At ab alia quadam parte opposuerit fortasse quispiam, in reliqua Estherae historia Ahasverum longe aliud ostendere ingenium, clementer eum egisse cum Esthera, quae contra regium mandatum intrasset, et deinceps omnibus eius optatis admodum leniter obtemperasse; deinde erga Mordechaeum animum pergratum prae se tulisse. Hic vero non negligendum est, nos minime talem nobis informare Ahasverum, qui nullum unquam bonae indolis documentum ediderit. Imo homo erat, quales omnes fere, qui luxuriae et libidinibus se tradiderunt: hi non certas quasdam sequuntur rationes, sed animus

*) Ridiculum sane est, si Bertholdtius, quamquam bene monet magnam pecuniam per se nemini suspectam esse debere, quia res a nobis accurate aestimari non possit, ideo de hac promissione dubitat, quoniam Haman ad res administrandas et gerendas non ad tributa exigenda constitutus fuerit.

eorum voluptate quodammodo ita emollitus est, ut nullum externarum rerum impetum sustineant, et quocunque rapiantur, aut fundant lacrymas aut dentibus frendant. Similis Ahasveri nostri videtur fuisse Artaxerxes Mnemon, de quo Plutarchus comparato fratre eius Cyro ita scribit: ἅτερος δὲ πρᾳὔτερος ἐδόκει περὶ πάντα καὶ ταῖς ὁρμαῖς φύσει μαλακώτερος εἶναι: et paulo inferius: ἦν δέ τις καὶ μέλλησις ἐν τῇ φύσει τοῦ βασιλέως, ἐπιείκεια φαινομένη τοῖς πολλοῖς (Artax. init.). Sed idem mollis et lenis Artaxerxes, cum hominis cuiusdam libertate ambitio eius laederetur, tanta ira exarsit, ut illum cruciatibus horrendis necaret (ib. p. 1019. ed. Xyl.). Simile recentioris Persarum regis exemplum, in quo mirabilis sane lenitatis et crudelitatis vicissitudo cernatur, proponit Vallaeus (III. p. 73 etc. 99. 109 etc.).

Quae omnia si quis bene apud se reputaverit, spero fore, ut dubitationes suas de hac parte historiae nostrae vincat et se ad credenda ea, quae bona fide narrata sint, componat. Si autem hoc constat, alia difficultas, quam critici in Hamanis festinatione in edicto suo promulgando deprehenderunt (Eichh. p. 584 etc. Berth. p. 2409 etc.), non ita difficilis est ad expediendum. Mature iam haec difficultas animadversa est. Clericus ita de hac re disserit: mirum est, Hamanem tantum spatium concessisse Iudaeis, qui intra undecim menses facile poterant elabi et regno aufugere, nisi forte maluerit eos fugere, quam omnes occidi, ne tandem res in invidiam verteretur. Eandem coniecturam, Hamanem ideo tam festinanter edictum suum divulgasse, ut Iudaei ex finibus imperii Persici aufugerent, Rambachius quoque, Eichhornius et Dereserus protulerunt. Et ad hanc opinionem commendandam afferri potest oratio Mordechaei ad Estheram de consilio et decreto Hamanis 4, 7. Ita enim Mordechaeus de Hamanis consilio loqui videtur, quasi caedes Iudaeorum non aliam ob causam decreta sit, nisi ut opes eorum diriperentur. Sed haec via difficultatem illam evitandi ideo mihi non placet, quia mihi persuadere non possum, Hamanis iracundiae suffecisse, si Iudaei opibus suis privati ex imperio Persarum exularent. Mordechaeus autem ideo pecuniae ab Hamane promissae mentionem addere potuit, quia propter hanc pecuniam pe-

riculum Iudaeorum gravius esse et certius imminere opinatus est. Illam vero festinationis difficultatem equidem puto evanescere totam, dummodo bene teneamus, qua animi affectione Haman id temporis commotus fuerit. Summopere exultavit Haman, quod consilium suum tam feliciter successisset, quod rex non solum in caede Iudaeorum instituenda et perpetranda plenissimam sibi dedisset potestatem, sed quaecunque opes inde redundarent, sibi ipsi etiam esset pollicitus. Id quod unum summae suae felicitatis suavissimum sensum tristissime turbare ei visum erat, subito remotum est et totum odium suum in capita Iudaeorum effundere potuit. Ad hoc gaudium cumulatissimum accessit, quod Haman legem scivit Medo-Persicam, qua sancitum esset, ut quodcunque edictum sigillo regis esset obsignatum abrogari nefas esset. Talem si nobis informamus Hamanem, non amplius miramur, quod temperare sibi non potuit, quin triumphum suum per omnes provincias quam citissime divulgaret.

Deinde in narratione de honore et ornatu Mordechaei (c. 6.) haud levis exoritur dubitatio, quamquam Oederus et Corrodi soli et quidem leviter eam tetigerunt (p. 133. 69.). Honor enim, quem Haman regi proponit, ita describitur: יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו (6, 8.). In his subsistere possumus, nam eorum, quae sequuntur, ratio facilius intelligitur. Iam vero quomodo Haman audere potuit talia proponere regi superbissimo! et, quod gravius est, quomodo Ahasverus haec probare et perficienda mandare sustinuit? Ipsi supra exposuimus, tantopere reges Persarum inter omnes homines excellere sibi visos esse, ut adorationem, quae summo Deo deberetur, sibi ipsis vindicarent. Et certa praeterea exstant testimonia, quae ostendant, eos admodum diligenter et studiose honores quosdam et ornamenta constituisse, quae sibi solis essent propria neque ulli alii licita. Sicuti reges Persarum vinum suum regium habebant, de quo supra loquuti sumus, ita quoque aqua erat ad usum regis peculiarem destinata, de qua Athenaeus ex Agathocle haec refert: *ἐν Πέρσαις εἶναι καὶ χρυσοῦν καλούμενον ὕδωρ· εἶναι δὲ τούτου λιβάδας ἑβδομήκοντα καὶ μηδένα πίνειν ἀπ᾽ αὐτοῦ*

ᾗ μόνον βασιλέα καὶ τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ τῶν παίδων· τῶν δ' ἄλλων ἐάν τις πίῃ, θάνατος ἡ ζημία (Athen. l. 12. apud Brisson. p. 125.). Cum rex Persarum inaugurraretur, vestem Cyri induere solebat (Plut. Artax. init. cfr. Curt. 6, 6.); haec autem vestis pro sacra habebatur, nam Cyrus fratrem suum Artaxerxem hac veste indutum aggredi metuit (ibid. paulo inferius): deinde nefas erat alium hanc vestem induere (ib. c. 5.). Neque vero licuit solio regio consedisse (v. Curt. 8, 4. cfr. Hdt. 7, 15—17.); et in universum quaecunque instrumenta in regum usu quotidiano essent, ex rerum vulgarium et profanarum genere videbantur exemta esse, nam minister quidam aulicus mensam, de qua Darius rex vesci erat solitus, sacram dicit et lacrymas fundit, cum Alexandrum videat pedes suos ei imponentem (Curt. 5, 2.). Nihil autem a communis usus licentia tam remotum fuisse videtur, quam regis capitis ornamenta, quae qualia fuerint videri licet ex loco Xenophontis: *Κῦρος προὐφαίνετο ὀρθὴν ἔχων τὴν τιάραν, καὶ χιτῶνα πορφυροῦν μεσόλευκον (ἄλλῳ δ' οὐκ ἔξεστι μεσόλευκον ἔχειν) — εἶχε δὲ καὶ διάδημα περὶ τῇ τιάρᾳ* (Cyrop. 8, 3, 13. cfr. Curt. 3, 3.). Hanc erectam tiaram sive cidarim, ut vulgo loquuntur (Pollux: *τιάρα, ἣν καὶ κυρβασίαν καὶ κίδαριν, καὶ πῖλον καλοῦσιν*) propriam solius regis fuisse docet Tissaphernes apud Xenophontem Exped. 2, 5, 23.: *τὴν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τιάραν βασιλεῖ μόνῳ ἔξεστιν ὀρθὴν ἔχειν.* Artaxerxes cum filium Darium regem declararet, erectam tiaram gestandi potestatem ei tribuit (v. Plut. Artax. c. 27. 28. cll. Iustin. 10, 1.), Diadema vero sive fascia tam sacra erat, ut cum forte aliquis regis fasciam sibi imposuisset, hominis caput sacrum esse Chaldaei censerent (v. Arrian. Exped. 7, 22.). Ex his ornamentis regis Persarum propriis et sacris unum sine ulla controversia ab Hamane proponitur, dico vestem, quam induere rex soleret; ex vulgari vero interpretatione Haman cidarim quoque designat regiam, qua se ornari cupiat et qua cum res praeter omnem spem eius cecidisset, ipse Mordechaeum ornare iussus sit.

Priusquam ad hanc difficultatem solvendam aggrediamur, praemoneamus nonnulla, quae ad totius loci nostri de Mor-

dechaei honore fidem tuendam aliquid faciant. Primum quidem tam antiquitate tam recentiori tempore nihil fere per totum orientem apud reges usitatius est, quam iis, quos insigni modo honorare velint vestimenta dono mittere. Illustre huius usus exemplum est, quod Herodotus 3, 84. de septem coniuratis, qui Magum interfecerunt, narrat, hi enim inter se statuerunt, ut qui rex futurus esset, Otanem, de Magi caede optime meritum, eiusque familiam quotannis veste Medica donaret (cffr. praeterea Plut. Artax. c. 15. Xenoph. Exped. 1, 2, 27. Curt. 3, 3.). De recentioribus Persis hunc usum testantur Chardinus I. p. 381 etc. II. p. 207. III. p. 304 etc. et Tavernierus. I. p. 199. 262. Deinde Haman proponit, ut nobilis aliquis hominem illum, quem rex honore afficere velit, equo imponat eumque per plateas urbis ducat clamitans: talia contingere ei, quem rex honorare cupiat (6, 9. 11). Haec quoque aliis testimoniis cum Persarum moribus convenire demonstrari possunt. Nam peculiarem aliquem ministrum habere, qui dominum suum in equum tolleret, Persarum fuit, quemadmodum testatur Xenophon (de re equestr. 6, 12). Hunc vero *ἀναβολέα*, ut loquitur Plutarchus (Crass. c. 31.), nonnunquam hominem nobilem fuisse ex eodem colligitur Xenophonte, qui Tiribazum narret, satrapam quendam et regis amicum, quotiescunque adesset, Artaxerxem in equum sustulisse (Exped. 4, 4, 4.). Deinde illud praeconium minime ab orientis ingenio alienum est. Ita Pharao iussit Iosephum honoris causa curru regio vehi et titulum eius honorificum publico edici praeconio (Gen. 41, 43). Tale praeconium, quamquam in malam partem, hodie quoque inter Persas instituitur, si quis capitis damnatus fuerit (v. Tavern. I. p. 223 etc. 259.). Denique totius scenae, qualis nobis ab historico nostro proponitur, similem narrationem tradit Plutarchus (Pomp. c. 36) *).

---

*) Adami ad demonstrandum, in equi regii mentione etiam inesse, quod scriptoris cognitionem rerum Persicarum ostenderet, multa collegit testimonia, equos a Persis valde amatos esse et reges equorum quoddam genus, qui Nisaeorum nomen haberent, ad usum suum regium elegisse (Observv. p. 81 etc.). At haud operae pretium est, hanc rem tam alte repetere. Nam dummodo equi inter Persas fuerint, rex sine ulla controversia equum habebat, quo vehi soleret.

Iam vero ad difficultatem loci nostri ipsam redeundum est. Tria autem sunt, quae ad suspicionem, quae ex loco nostro oriri possit, tollendam proferamus. Primum quidem vulgarem interpretationem verborum: נאשר נִתַּן כתר מלכות על ראשו impugnamus. Haec enim verba plerumque ad hominem honorandum referuntur, et ex hac opinione Mordechaeus ipsa regis tiara sive corona exornatus est, id quod sine dubio plurimum habet difficultatis. Paulsenius quidem ad hunc honorem explicandum provocat ad similem recentiorum Persarum usum, quem Chardinum (III. p. 315.) et Vallaeum (II. p. 24.) opinatur testatos esse. Sed loci illi a nostro longe distant, propterea quod illic de tegumento quodam capitis sermo est, quod regis et plurium aliorum commune sit, nostro vero loco hoc constat, Hamanem prorsus singulare aliquod dicere capitis ornamentum. Difficultatem Alexandrini quoque videntur sensisse, hi enim verba illa prorsus omiserunt. Sed solutio haud difficilis est, si ad omnis interpretationis fundamentum, quod in ratione grammatica positum est, spectamus. Temporis enim, quod dicitur, forma in voce נִתַּן respondet alteris formis לבש et רכב, itaque id quod iam per se fieri non potest, ut נִתַּן pro יִנָּתֵן accipiatur, per illarum formarum propinquitatem multo magis etiam prohibetur. Hoc iam perspexit et fortiter defendit Ludovicus de Dieu. Sed quae inde evadit sententia? Verba illa, quemadmodum enuntiatum proxime antecedens: אשר רכב עליו המלך ad equum regis referenda sunt, et ipsi equo כתר מלכות tribuitur. Ita quoque teste Rambachio Abenesra interpretatus est. Pro hac sententia illud etiam potest afferri, quod versu undecimo, quo ornatus Mordechaei describitur, illud כתר מלכות omittitur. Ille vero ornatus equi primum quidem non multo minus mirus videtur, quam corona regia capiti Mordechaei imposita. Sed considerandum est, ornatum equorum plurimi esse aestimatum apud Persas (v. Xenoph. Cyrop. 1, 3, 3. Exped. 1, 2, 27.);

Maximo autem honori fuisse, hoc regis equo vehi cum per se consentaneum, tum ex loco 1 Reg. 1, 33. 44., ubi David narratur filium suum Salomonem, cum eum regem vellet declarari, suo ipsius mulo imponi iussisse, manifestum est.

deinde ipsius illius cidaris in equo regio vestigium aliquod mihi videor indagasse. Etenim exhibet Chardinus imaginem regis Persarum equitantis (III. No. 29.), et in hac pictura caput equi eodem signo ornatum est, quo regis ipsius caput. Itaque non opus est artificio Maureri. Is quidem perspexit, vulgarem interpretandi rationem contra regulas esse grammaticas, sed ipsam sententiam deserere noluit, praecepit igitur, formam כֶּתֶן, ut Iudic. 16, 6. scriptam esse pro vulgari כֶּתֶר, et ita locum expliat: et iubeo, ut eius capiti coronam regiam imponamus. Etiamsi largiamur extraordinariam illam scripturam accipi posse, Haman profecto ab ea cogitatione, quam Maurerus ei suppeditat, longissime aberat; nam quomodo homo summa superbia et fortuna sua ebrius in hanc cogitationem, se ipsum in hoc honore adornando ministri munere esse functurum, potuit incidere? Praeterea consulto praemonetur, Hamanem, ut primum Ahasverus de insigni aliquo honore loqueretur, statim opinatum esse, regem nullum alium in mente habere, quam se ipsum.

Haec vero Hamanis opinio ad difficultatem, quae in loco nostro restat, expediendam non parvum habet momentum. Primum enim immensae suae ambitioni non facile potuit satisfacere, cum rex ipsius arbitrio permitteret, ut honores indicaret et proponeret. Deinde supra vidimus, Vezirum regis ipsius alteram quodammodo esse personam. Itaque hoc quoque nomine, cum ipsi, quem rex tantopere iam extulisset, honores postulare sibi videretur, Haman alio multo audacior esse potuit. Ut vero Ahasverus eum ipsum honorandi modum, quem Haman falsa illa ductus opinione proposuerat, probare et ad Mordechaeum transferre non dubitaret, partim efficere potuit summa, qua Haman apud regem gavisus est, auctoritas, partim vero magnus animi ardor, Mordechaeo insignem aliquam gratiam referendi, quo Ahasverum affectum esse videmus.

Quamquam haec omnia non puto sufficere, nisi aliud accedat argumentum, quod omnem suspicionis incidat nervum. Cum de luxuria Persarum loqueremur, duo tempora distinguenda erant, unum quod morum integritate excelleret, alterum, quod libidine et intemperantia diffueret. Similis temporum distinctio in regum honoribus exponendis facienda est. Digni-

Iam vero ad difficultatem loci nostri ipsam redeundum est. Tria autem sunt, quae ad suspicionem, quae ex loco nostro oriri possit, tollendam proferamus. Primum quidem vulgarem interpretationem verborum: ואשר נִתַּן כתר מלכות על ראשו impugnamus. Haec enim verba plerumque ad hominem honorandum referuntur, et ex hac opinione Mordechaeus ipsa regis tiara sive corona exornatus est, id quod sine dubio plurimum habet difficultatis. Paulsenius quidem ad hunc honorem explicandum provocat ad similem recentiorum Persarum usum, quem Chardinum (III. p. 315.) et Vallaeum (II. p. 24.) opinatur testatos esse. Sed loci illi a nostro longe distant, propterea quod illic de tegumento quodam capitis sermo est, quod regis et plurium aliorum commune sit, nostro vero loco hoc constat, Hamanem prorsus singulare aliquod dicere capitis ornamentum. Difficultatem Alexandrini quoque videntur sensisse, hi enim verba illa prorsus omiserunt. Sed solutio haud difficilis est, si ad omnis interpretationis fundamentum, quod in ratione grammatica positum est, spectamus. Temporis enim, quod dicitur, forma in voce נִתַּן respondet alteris formis לבש et רכב, itaque id quod iam per se fieri non potest, ut נִתַּן pro יִנָּתֵן accipiatur, per illarum formarum propinquitatem multo magis etiam prohibetur. Hoc iam perspexit et fortiter defendit Ludovicus de Dieu. Sed quae inde evadit sententia? Verba illa, quemadmodum enuntiatum proxime antecedens: אשר רכב עליו המלך ad equum regis referenda sunt, et ipsi equo כתר מלכות tribuitur. Ita quoque teste Rambachio Abenesra interpretatus est. Pro hac sententia illud etiam potest afferri, quod versu undecimo, quo ornatus Mordechaei describitur, illud כתר מלכות omittitur. Ille vero ornatus equi primum quidem non multo minus mirus videtur, quam corona regia capiti Mordechaei imposita. Sed considerandum est, ornatum equorum plurimi esse aestimatum apud Persas (v. Xenoph. Cyrop. 1, 3, 3. Exped. 1, 2, 27.);

Maximo autem honori fuisse, hoc regis equo vehi cum per se consentaneum, tum ex loco 1 Reg. 1, 33. 44., ubi David narratur filium suum Salomonem, cum eum regem vellet declarari, suo ipsius mulo imponi iussisse, manifestum est.

stum sententiae nostrae est documentum. De hoc rege scribit Plutarchus: Ἀρταξ. Μνήμ. καλούμενος οὐ μόνον τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἑαυτὸν ἀνέδην παρεῖχεν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα τὴν γνησίαν ἐκέλευσε τῆς ἁρμαμάξης τὰς αὐλαίας περιελεῖν ὅπως οἱ δεόμενοι κατὰ τὴν ὁδὸν ἐντυγχάνωσι (Apophtheg. reg. et imperat. non multum ab initio cll. Plut. Artax. c. 5.). Si nobiscum reputamus, quam studiose reges Persarum aditum ad sacram personam suam praecluserint, deinde quanta instigati sint aemulatione, ut omnem uxores suas et pellices videndi copiam tollerent, illa Artaxerxis facilitas nobis erit testimonio, reges Persarum priscam illam et rigidam insolentiam suam ceterorumque hominum contemtionem paullatim deseruisse. Eiusdem Artaxerxis alia quoque exstant id genus documenta, quae Plutarchus deinceps ita narrat: Εὐκλείδᾳ τῷ Λάκωνι πολλὰ παῤῥησιαζομένῳ πρὸς αὐτὸν αὐθάδως ἐκέλευσε εἰπεῖν τὸν χιλίαρχον· ὅτι σοὶ μὲν ἔξεστιν εἰπεῖν ἃ βασιλεῖ βούλει, ἐμοὶ δὲ καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν· ἐν δὲ θήρᾳ τινὶ Τιριβάζου δείξαντος αὐτῷ τὸν κάνδυν ἐσχισμένον ἠρώτησεν ὅτι δεῖ ποιεῖν ἐκεῖνου δ' εἰπόντος, ἄλλον αὐτὸς ἔνδυσαι, τοῦτον δ' ἐμοὶ δός, οὕτως ἐποίησεν εἰπών· δίδωμι μὲν ὦ Τιρίβαζέ σοι τοῦτον, φορεῖν δὲ ἀναγορεύω· τοῦ δὲ Τιριβάζου μὴ φροντίσαντος — ἀλλὰ τὸν δὲ κάνδυν εὐθὺς ἐκεῖνον ἐνδύντος καὶ δῶρα χρυσᾶ καὶ γυναικεῖα τῶν βασιλικῶν περιθεμένου πάντες μὲν ἠγανάκτησαν (οὐ γὰρ ἔξην), ὁ μέντοι βασιλεὺς κατεγέλασε καὶ εἶπε· δίδωμί σοι καὶ τὰ χρυσία φορεῖν ὡς γυναικὶ καὶ τὴν στολὴν ὡς μαινομένῳ· τραπέζης δὲ τῆς αὐτῆς μηδενὸς μετέχοντος, ἀλλ' ἢ μητρὸς βασιλέως ἢ γαμετῆς γαναῖκος — Ἀρταξέρξης καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐκάλει τράπεζαν (Artax. c. 5.). Huc quoque referendum est, quod alter Artaxerxes, Longimani cognomine, narratur primus concessisse, ut quicunque vellet et posset ante regem in venatione telum suum coniiceret (Plut. Apophth. reg. init.). Proxime autem ad Hamanis propositionem accedit petitio Demarati Spartani, is enim cum a rege quidquid vellet rogare iuberetur, poposcit, ut more regum erecta cidari Sardes inveheretur (Plut. Them. c. 29. Senec. de benef. 6, 31.). Haec hominis peregrini petitio quamvis regi non accepta esset, tamen Demaratus in aula mansit

et per Themistoclem cum Xerxe prorsus conciliatus est (v. Plut. l. c.).

Si igitur regiae maiestatis prisca severitas paullatim magis magisque leniebatur, si Demaratus Spartanus eadem, quae de Mordechaeo loco nostro referuntur, a Xerxe postulare ausus est, quid mirum, si Haman Vezirus, idemque summa apud regem gratia et favore gaudens et homo superbissimus, regium paene sibi honorem in parvum temporis momentum petiisse dicitur, praesertim cum in Estherae historia alia quoque Ahasveri lenitatis illius, de qua loquimur, vestigia appareant. Inter Artaxerxis Mnemonis humanitatis documenta illud quoque retulimus, quod Statirae uxoris suae videndae copiam faceret. Nonne huius rei prorsus simile est habendum, quod Ahasverus reginam Vasthiam ad publicum convivium, ut omnis populus pulchritudinem eius admiraretur, advocari iussit (1, 10. 11.)? Quicunque de hac re loquuti sunt, consentiunt, hoc ab Ahasvero contra Persarum morem esse imperatum. Unus quantum scio Adami contra defendit, hoc Ahasveri mandatum ab ingenio Persarum minime abhorrere, neque ob ullam aliam causam Vasthiam ad coenam non venisse, nisi quia insolens fuerit atque contumax (p. 30 etc.) Affert quidem ille locos duos ad sententiam suam probandam, sed loci isti non id quod vult efficiunt. Contra autem eius opinionem pugnat primum vehemens regum Persarum zelotypia, quae in causa erat, ut virgines etiam, quae ad reges adducerentur, ab omnium hominum conspectu diligentissime absconderentur (v. Plut. Them. c. 28); deinde loci illi Plutarchi, ubi Artaxerxi Mnemoni in laudem vertitur, quod uxoris suae adspectum faciliorem reddiderit. Alterum eiusmodi Ahasveri levitatis exemplum, est coniugium Estherae Iudaeae. Septem enim illi nobiles Persae, qui saepius iam commemorati sunt, inter se convenerunt, ut qui rex futurus esset, ex ipsorum familia uxorem duceret (Hdt. 3, 84.). Cum vero Ahasverus sine dubio post Darii Hystaspis tempus regnaverit, manifestum est, eum contra illud conventum Estheram in matrimonium duxisse. Attamen Cambysis exemplum supra allatum tum in universum summam regis Persarum licentiam fuisse tum hoc demonstrat, in nulla re minus legibus eum obstrictum fuisse, quam in matrimonio

stum sententiae nostrae est documentum. De hoc rege scribit Plutarchus: *Ἀρταξ. Μνήμ. καλούμενος οὐ μόνον τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἑαυτὸν ἀνέδην παρεῖχεν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα τὴν γνησίαν ἐκέλευσε τῆς ἁρμαμάξης τὰς αὐλαίας περιελεῖν· ὅπως οἱ δεόμενοι κατὰ τὴν ὁδὸν ἐντυγχάνωσι* (Apophtheg. reg. et imperat. non multum ab initio cll. Plut. Artax. c. 5.). Si nobiscum reputamus, quam studiose reges Persarum aditum ad sacram personam suam praecluserint, deinde quanta instigati sint aemulatione, ut omnem uxores suas et pellices videndi copiam tollerent, illa Artaxerxis facilitas nobis erit testimonio, reges Persarum priscam illam et rigidam insolentiam suam ceterorumque hominum contemtionem paullatim deseruisse. Eiusdem Artaxerxis alia quoque exstant id genus documenta, quae Plutarchus deinceps ita narrat: *Εὐκλείδᾳ τῷ Λάκωνι πολλὰ παῤῥησιαζομένῳ πρὸς αὐτὸν αὐθάδως ἐκέλευσε εἰπεῖν τὸν χιλίαρχον· ὅτι σοὶ μὲν ἔξεστιν εἰπεῖν ἃ βασιλεῖ βούλει, ἐμοὶ δὲ καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν· ἐν δὲ θήρᾳ τινὶ Τιριβάζου δείξαντος αὐτῷ τὸν κάνδυν ἐσχισμένον ἠρώτησεν ὅτι δεῖ ποιεῖν ἐκείνου δ' εἰπόντος, ἄλλον αὐτὸς ἔνδυσαι, τοῦτον δ' ἐμοὶ δός, οὕτως ἐποίησεν εἰπών· δίδωμι μὲν ὦ Τιρίβαζέ σοι τοῦτον, φορεῖν δὲ ἀναγορεύω· τοῦ δὲ Τιριβάζου μὴ φροντίσαντος — ἀλλὰ τὸν δὲ κάνδυν εὐθὺς ἐκεῖνον ἐνδύντος καὶ δῶρα χρυσᾶ καὶ γυναικεῖα τῶν βασιλικῶν περιθεμένου πάντες μὲν ἠγανάκτησαν (οὐ γὰρ ἔξην), ὁ μέντοι βασιλεὺς κατεγέλασε καὶ εἶπε· δίδωμί σοι καὶ τὰ χρυσία φορεῖν ὡς γυναικὶ καὶ τὴν στολὴν ὡς μαινομένῳ· τραπέζης δὲ τῆς αὐτῆς μηδενὸς μετέχοντος, ἀλλ' ἢ μητρὸς βασιλέως ἢ γαμετῆς γαναῖκος — Ἀρταξέρξης καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐκάλει τράπεζαν* (Artax. c. 5.). Huc quoque referendum est, quod alter Artaxerxes, Longimani cognomine, narratur primus concessisse, ut quicunque vellet et posset ante regem in venatione telum suum coniiceret (Plut. Apophth. reg. init.). Proxime autem ad Hamanis propositionem accedit petitio Demarati Spartani, is enim cum a rege quidquid vellet rogare iuberetur, poposcit, ut more regum erecta cidari Sardes inveheretur (Plut. Them. c. 29. Senec. de benef. 6, 31.). Haec hominis peregrini petitio quamvis regi non accepta esset, tamen Demaratus in aula mansit

se parent. Quid enim Iudaei, postquam Hamanis decretum regis sigillo confirmatum compertum habuerunt, aliud exspectare poterant, quam ipsius mortis periculum proxime instans? Tale autem periculum maximopere crescit eiusque metus plurimum augetur, si universo alicui populo immineat, si quaecunque dolorem possint lenire, uno quasi fortunae ictu interitura videantur. Deinde non negligendum est, cum orientis gentes in universum, tum Iudaeos multo facilius quid animum commoveat pronuntiare, quam nos homines frigidi et taciturni. Quare Mordechaei et Iudaeorum gemitus atque eiulatio ex ipsa necessitate nascitur, neque ullo modo ex criticorum permissu sive approbatione pendet. Praeterea censent critici, valde bonum fuisse, si Iudaei ad periculum arcendum sese parassent, sed vereor ne hoc consilium aeque inconsideratum sit, quam alterum illud. Quid enim Iudaeorum captivorum paucitas per centum viginti septem imperii Persici provincias dispersa contra immensas Persarum copias audere et parare poterat? Quantopere autem tota res conversa fuerit, postquam Haman occisus et Mordechaeus in locum eius suffectus sit, quicunque historiam attente legerit, haud difficile perspiciet. Ipse enim auctor libri sensisse videtur, historiae eventum per se spectatum contra probabilitatis speciem et praeter exspectationem accidisse, quamobrem causam rei diligenter studet exponere. Et quaenam fuit haec causa? Timor Iudaeorum, quo omnes Persae subito erant percussi (8, 17. 9, 2. 3). Quid vero hoc timore magis erat consentaneum? Nam non solum summa Mordechaei potestas et auctoritas, qua apud regem valeret, potentissimos quosque Iudaeorum adversarios coercuit, sed etiam quaecunque de Iudaeorum historia et fortuna ore circumferebantur (cfr. 6, 13), Estherae et Mordechaei honoribus sine dubio renovata sunt et per omnium Persarum animos serpere coeperunt. Quamquam ex universa ratione, quae inter Persas et Iudaeos intercessit, coniici potest, multos fuisse Persas, qui tantam contra gentem illam parvam et captam invidiam et iram concepissent, ut temperare sibi non possent, quin licentia decreto Hamanis sibi permissa uterentur. Denique si critici recentiores ea, quae iam Clericus de tota hac re disseruit, tenuissent, in illam dubitationem non incurrissent. Quare ab

re nostra non alienum videtur, verba Clerici apponere. „*Aliud* nihil,“ inquit ad 8, 11., „comminisci potuit Mordechaeus ad conservationem Iudaeorum, nisi concessionem potestatis sese defendendi, quia revocari non poterat edictum, quo iussi erant populi, qui Ahasvero parebant, eos invadere. Attamen periculosa haec fuit ratio tuendae suae gentis, quae minime aequabat alias gentes, inter quas vivebat, poterant Iudaei facillime opprimi a tanto pluribus. Sed forte ii populi, cum *intellecturi* erant, per regem Iudaeis licere ferro se et sua *tueri*, hinc facile coniecturi erant, regi minime placere *internecionem* Iudaeorum, quamvis eam antea iussisset, quandoquidem fas erat Iudaeis arma capere, ideoque in Iudaeos acriorem nullum impetum ab iis factum iri satis constabat. Propalata sine dubio a Iudaeis sunt, quae in aula regis in sui gratiam facta erant; unde omnibus innotuit, si per mores licuisset Ahasvero revocare prius edictum in perniciem Iudaeorum propositum, eum id fuisse revocaturum: nunc vero, quoniam fieri hoc non poterat, alio edicto, prout poterat, Iudaeis consultum est. Quod cum ita haberet, non mirum est, si alii populi totis viribus Iudaeis non incubuerint, quos facile alioquin protrivissent.“

Ita spero momenta gravissima quaeque, quae lectorem voluminis Estherae impedire possint, quominus historiae fidem habeat, sublata esse, leviores vero offensiones, quae restant, ut supra institutum est, reliquae inseramus demonstrationi nostrae atque expediamus. Transeamus igitur ad alteram partem, quae de iis agat argumentis, quae pro fide historiae Estherae afferenda sint.

Caput II.

Libri Estherae indoles historica.

Inter ea argumenta, quibus fides libri Estherae historica probari atque confirmari potest, haud scio an maximum habeat momentum universae indolis, quae in libro illo cernatur, expositio et demonstratio. Ad hanc igitur deinceps progrediamur, praesertim cum adversarii nonnulli ad hoc ipsum totius historiae ingenium confugiant. Natura autem rei alicuius in singulis eius partibus apparet, quare argumentum nostrum requirit, ut capita historiae Estherae certe graviora exponantur. Sed ut sciamus, quid in hac singulorum locorum expositione maxime sit spectandum, primum universas quasdam rationes, quas sequamur, reperiamus oportet. Etenim veritas certa quaedam habet indicia et cum nos ad veritatem cognoscendam nati atque comparati simus, horum indiciorum sensum habemus acerrimum. Quamobrem etsi species quaedam veritatis imitatione quoque possit effici, plerumque in falsis eiusmodi veritatis imaginibus contemplandis scrupulus quasi quidam suspicionis sentitur. Optime autem agitur, si ex temporis ratione sive aliis causis imitationem demonstrari possit nullo modo eam veritatis speciem, quae exstet, assequi potuisse. Pergratum igitur nobis accidit, quod hoc ipsum in pluribus huius capitis partibus potest effici.

Magnum veritatis indicium, si de fide historiae alicuius quaeritur, in ipso narrationis genere positum est. Est enim simplicitas quaedam scribendi et narrandi, quae ex ipsa veritate nascatur; sin autem veritas fingitur, ultro fere fucati aliquid narrationi immisceatur, necesse est. In nostro vero libro tranquillum quoddam atque tenue et exile paene scribendi genus deprehendimus. Calmbergius, quamquam ipse non plena fiducia veritatem historiae amplectitur, de narrationis ge-

nere ita indicat: quae (argumentum libri modo exposuit) cum tam simpliciter, tam nude referantur, ut nusquam ars quaedam et studium appareat, quae singulas partes artificiose connectat, ut sensus pulchri et vis imaginandi delectetur: facile tibi persuadere posses, nihil esse fucatum, omnia ad simplicem veritatem narrari, nulla ex parte a fide historica narrationem recedere (p. 7.); deinde alio loco: quae in libris poeticis iure admiramur, altos vatum spiritus, colorem vere *poeticum*, sermonem numerosum, animum excelsum, et res *humanas* contemnentem, ad Deum omnia referentem et *oracula divina* nuntiantem, haec omnia in hoc libro desiderantur (p. 6 etc.). — Unus tantum locus in toto libro altius quoddam narrandi genus spirat, dico 8, 16.: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר; attamen haec verba ex rei ipsius conditione laetissima orta sunt. Alias semper narratio nihil nisi nudam sequitur historiam, nihil ad exornandum additum, nihil ad exaggerandum comparatum. Quin etiam magnam quandam temperantiam cernimus, quae eo magis mira est, eoque plus ad quaestionem nostram facit, cum ab historiarum malae fidei et imprimis earum, quae a Iudaeis posteriori tempore confectae sunt, loquacitate longissime distet. Qua in re enim ars illa historias exornandi et fabricandi libentius versatur et luxuriosius exuberat, quam in longis ad personas et rerum conditiones aptis sermonibus fingendis? Quantopere apocryphae, quae dicuntur, Iudaeorum historiae eiusmodi orationibus, precibus, edictis refertae sunt! Quantam vero volumen Estherae in hac re sequitur moderationem et silentium! Quaecunque fere res narrantur, aguntur in publico, permulta igitur fuit copia verba magna et speciosa personis, quae inducerentur, tribuendi et satis notum est, ne fidissimos quidem quosque historicos antiquos in hac re ita fuisse anxios, sed quaecunque verba ad quemque locum et personam apta haberent, ex suo ipsorum ingenio suppeditare non dubitasse. Referuntur quidem in libro Estherae interrogationes, responsa, longiores etiam oratiunculae, sed haec omnia ad rerum causas intelligendas necessaria, neque in his quidquam est abundans. Nullum vero mandatum regium scriptum, quorum quatuor commemorantur (1, 19. 22. 3, 12. 8, 10 etc.), ipsis verbis refertur, sed breve tantum

eorum argumentum exponitur; eodem modo de epistolis Mordechaei et Estherae nihil praeter sententiam universam proponitur (9, 20 etc. 30 etc.). Hoc loco plurimum facit ad rem nostram, quod appendicem libri nostri Graecam comparare possumus. Horum additamentorum ingenium Hieronymus ita describit: librum Esther variis translatoribus constat esse vitiatum, quem ego de archivis Hebraeorum revelans verbum e verbo expressius transtuli. Quem librum editio vulgata, laciniosis hinc inde verborum sinibus trahit, addens ea quae ex tempore dici poterant, et audiri; sicut solitum est scholaribus disciplinis, sumto themate, excogitare quibus verbis uti potuit, qui iniuriam passus est, vel qui iniuriam fecit. Et ita vere est, ut iudicat Hieronymus, afferuntur duo edicta regia aptissimis formulis et magna sapientia instructa; deinde preces Mordechaei et Estherae disertissimae, summaeque pietatis speciminibus ornatae. Quae cum ita sint, ex hac tanta voluminis Estherae et additamentorum discrepantia iure nostro colligimus, summam narrationis nostrae simplicitatem ex ipsa historiae veritate ortam esse.

Institutum est, ut de indole historiae Estherae quaereremus. Iam si nobiscum reputamus, librum nostrum antiquitus ab Israelitis in codicem suum sacrum receptum esse, quid magis attentione nostra dignum esse potest, quam illud, quod nomen Dei per totum librum ne semel quidem legitur? Quamquam Hebraeorum historici sacri quam simplicissime narrant, neque quidquam aliud nisi rerum ipsarum sequuntur ordinem, tamen omnia ad Deum referunt, et maxime iis curae cordique est, quaenam quoque tempore inter Deum et populum suum intercesserit ratio, exponere et ostendere. Illud igitur de Deo silentium primum quidem impietatis aliquam suspicionem habere videtur. At vero qui rem paulo attentius examinaverit, facile hanc criminationem prorsus vanam esse intelliget. Tota enim historia eo spectat, ut providentiae, quae innocentiae, quamvis ab opibus destituta sit, tandem triumphum comparet, ab improbitate vero quamvis potentissima poenis exigat turpissimas, opus ostendatur admodum manifestum. Deinde totius fere rei momentum in ieiuniis Iudaeorum et Estherae severissimis ponitur (4, 16.), quae cum per se nihil possint ef-

ficere, divinam conciliasse opem putentur necesse est. Tum si Mordechaeus Estherae respondet, si ipsa tacitura sit, Iudaeis aliunde auxilium oriturum, illam vero cum domo paterna perituram esse (4, 14.), quid aliud hac obscura oratione indicat, quam fiduciam suam divini auxilii? Nam ab rei natura prorsus aliena est Oederi coniectura, qui Mordechaeum opinetur verbis illis obscuris tumultum Iudaeorum iudicasse, qui arcem Susorum occupaturi et Estheram occisuri essent (p. 130 etc.). Tam stultus et imprudens Mordechaeus *alias* non apparet, qui Iudaeos valde paucos et captivos, *qui simulac* decretum Hamanis audirent omnes animis caderent, opinari potuerit contra arcem munitam et milites Ahasveri arma capessuros fuisse. An omnia forte ad Estheram tantum terrendam composita sunt? Non dubito quin Esthera talis minationis vanitatem perspectura atque illusura fuerit. Denique si Iudaei antiqui impietatis notam aliquam vel levissimam in libro nostro deprehendissent, nullo pacto eum ceteris sacris libris adiecissent. Eiusmodi argumentis crimen impietatis iam a veteribus theologis, qui libri Estherae canonicam defenderent auctoritatem, satis superque dilutum est, et recte monet Carpzovius: sileatur nomen, dummodo Dei in libro opera, miracula ac beneficia celebrentur.

Sed haec defensio nobis, qui in libri indolem inquiramus, non sufficit, nos enim causam huius silentii quaerere debemus. Hanc vero causam illi non invenerunt, sed aut de hac quaestione desperarunt, aut quemadmodum Hottingerus, qui illud silentium inde repetat, quod haec historia magnam partem ex annalibus regum Persarum translata fuerit, *absurdas* protulerunt opiniones. Nimirum in eo illi errant, quod silentium de divino nomine ut rem quandam singularem et sepositam spectant, cohaeret enim illud silentium cum multis aliis rebus, quae in libro nostro cernuntur. Etenim pietas Hebraeorum et maxime eorum, qui post tempora vixerunt Babylonica, certis quibusdam formis externis ita adstricta erat, ut vix ab iis posset secerni. Omnis spes et laetitia Israelitarum piorum posita erat in terrae sacrae possessione, quicunque cultus Iehovae tribueretur, nefas erat a certo quodam loco, templo Hierosolymitano, disiungere, et certis quibusdam caeremoniis a

certa quadam sacra familia administraretur necesse erat. Sed de his omnibus in libro nostro altum silentium. Nomen quidem Hierosolymorum semel commemoratur (2, 6.), sed nullam ob causam, nisi ad eum locum indicandum, unde rex Iechonia cum ceteris Iudaeis in captivitatem abductus sit. Quare haec urbis sacrae mentio ad ipsam pietatem nullum habet momentum. Quam libenter autem Israelitae in terra peregrina degentes Hierosolymorum recordatione mentem relaxarint, cum multa exstent testimonia, tum demonstrat locus quidam libri Tobiae, qui huc potissimum pertinet. Auctor historiae Tobiae non potuit, quin pium senem, quamquam in Assyria degeret et tota quoque res, quae narratur, extra terrae sacrae fines peracta esset, cum mortem sentiret appropinquantem, de Hierosolymis et templo faceret vaticinantem (Tob. 13, 8 etc.). Similes fere ut Hierosolymorum, in libro nostro est ratio ieiuniorum, quae a Iudaeis et Esthera instituta esse narrantur (4, 3. 16.). Dubitari quidem non potest, ut iam supra monitum est, quin ad Deum deprecandum ieiunia illa instituta sint, sed preces ipsae nulla syllaba commemorantur. Deinde libro nostro novi festi omnibus Iudaeis celebrandi institutio memoriae est prodita, sed imperatum hoc festum a Mordechaeo et Esthera nullius sacerdotis auctoritate sive consilio adhibito. Denique Iudaei nusquam nomine suo divino et sacro ישראל appellantur, sed ubique nomen vulgare et humanum יהודים legitur. Quid multa? omnium rerum sacrarum, in quibus peculiaris Iudaeorum natura et indoles maxime posita erat, mentio ab historia nostra aliena est. Inde vero sequitur sponte alterum, ea quae Israelitarum pietati et unius Dei cultui contraria sint, eodem modo taceri et praeteriri. Et ita est, nulla falsorum deorum et ethnicorum, ut loquuntur Iudaei, rituum atque consuetudinem mentio, nedum detestatio. Hic vero nobis quispiam opposuerit, Mordechaeum Hamani adorationem nullam aliam ob causam recusasse, quam quia propter legem Mosaicam hominem noluerit adorare et Persicam detestatus sit impietatem. Audio, sed haec adorationis recusatio item similis est ieiuniorum mentioni; interrogantibus enim Mordechaeum aulicis ministris de contumacia ipsius, hoc tantum respondisse narratur, se esse Iudaeum, nullam igitur pietatis rationem

protulit apertam. Quam longe aliter loquitur Mordechaeus apocryphus in precibus suis ad Deum fusis: σὺ οἶδας κύριε ὅτι οὐκ ἐν ὕβρει, οὐδὲ ἐν ὑπερηφανείᾳ οὐδὲ ἐν φιλοδοξίᾳ ἐποίησα τοῦτο, τὸ μὴ προσκυνεῖν τὸν ὑπερήφανον Ἀμάν· ὅτι ηὐδόκουν φιλεῖν πέλματα ποδῶν αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν Ἰσραήλ. Ἀλλ' ἐποίησα τοῦτο ἵνα μὴ θῶ δόξαν ἀνθρώπου ὑπεράνω δόξης θεοῦ, καὶ οὐ προσκυνήσω οὐδένα πλὴν σοῦ κύριε καὶ οὐ ποιήσω ταῦτα ἐν ὑπερηφανείᾳ. Multo etiam apertior est Estherae professio Iudaismi in additamentis apocryphis et permagnum apparet discrimen, si Esthera, quae in libello Graeco ad Deum precatur, cum altera, cuius vita in aula Ahasveri Hebraeo volumine nobis proponitur, hoc ipso nomine comparatur. Quamquam Esthera non narratur libenter et cum magno gaudio tori societatem cum Ahasvero iniisse, tamen non magis de haesitatione aliqua aut tergiversatione quidquam refertur. Deinde cum Mordechaeus eam in aulam regis dimitteret, hoc solum ei mandavit, ut originem suam et gentem celaret, et Esthera hoc mandatum per totos quinque annos servavit. Inde luce clarius apparet, historicum nostrum longe abesse, ut in Esthera pietatem sacrarumque caeremoniarum observationem laudet atque efferat. In precibus vero apocryphis Estherae summum momentum est illud ipsum discrimen inter Iehovam et deos, inter Israelitas et gentes, et de se ipsa Esthera haec profitetur: καὶ οἶδας ὅτι ἐμίσησα δόξαν ἀνόμων καὶ βδελύσσομαι κοίτην ἀπεριτμήτων καὶ παντὸς ἀλλοτρίου· σὺ οἶδας τὴν ἀνάγκην μου, ὅτι βδελύσσομαι τὸ σημεῖον τῆς ὑπερηφανείας μου, ὅ ἐστιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου ἐν ἡμέραις ὀπτασίας μου· βδελύσσομαι αὐτὸ ὡς ῥάκος καταμηνίων καὶ οὐ φορῶ αὐτὸ ἐν ἡμέραις ἡσυχίας μου· καὶ οὐκ ἔφαγεν ἡ δούλη σου τράπεζαν Ἀμὰν καὶ οὐκ ἐδόξασα συμπόσιον βασιλέως, οὐδὲ ἔπιον οἶνον σπονδῶν· καὶ οὐκ εὐφράνθη ἡ δούλη σου ἀφ' ἡμέρας μεταβολῆς μου μέχρι νῦν, πλὴν ἐπί σοι κύριε ὁ θεὸς Ἀβραάμ. *) Deinde quamquam mul-

*) A. Lengerke de libro Estherae ita docet: *mag dem legendenartigen B. E. auch Geschichte zu Grunde liegen, so tritt doch der Hauptzweck hervor: die Volksgenossen zu belehren, dass die dem väterlichen Glauben und dem Ceremonialgesetz treuen Juden auch*

ta, quae narrantur, imo tota Estherae historia ad laudem Iudaeorum et opprobrium eorum, qui illis adversarentur, composita est, tamen nusquam ira aut studium narrantis cernitur. Mordechaeus et Esthera non aliis efferuntur laudibus nisi quae ipsa narratione contineantur, de Ahasvero contra nullum omnino profertur iudicium et si Hamanis nomini Iudaeorum odii nota nonnunquam additur (3, 10. 7, 6. 9, 24.), hoc a consilio auctoris repeti nequit, sed ex ipsa historia nascitur. Eo etiam loco ubi ipsum discrimen Iudaeorum Persarumque gravissimum tangitur, ubi multi Persae traduntur ad Iudaeos transiisse (מתיהדים 8, 17.), nihil ad rem augendam additur, ne ipsum quidem illud discrimen accuratius significatur.

Quae cum ita sint, primum manifestum est, illud nominis divini silentium in libro nostro cum tota res Estherae narrandi ratione copulatum esse. Deinde vero falluntur ii, qui in historia Estherae illam Iudaeorum superbiam omniumque ceterarum gentium contemtionem, et invidiam, quae vexationibus Ptolemaeorum et Seleucidarum crudelissimis maxime inflammata sit, apparere iudicant, ideoque eius originem postremis antiquitatis Iudaicae temporibus adscribendam esse (cfr. Bertholdt. p. 2437. de Wett. p. 251.). Illi ad solam Iudaeorum victoriam et trucidationem spectant, sed multo minus res quaeruntur, quam ratio, qua res tractatae sint. Haec autem ratio a pravo illo studio, quod critici sibi videntur deprehendisse, tam longe abest, ut ipse quasi nervus Iudaeos et ceteras gentes distinguendi et inter se opponendi, rerum sacrarum discrimen, ne verbo quidem in libro nostro tangatur. Haec autem res ad quaestionem nostram sine dubio plurimum valet. Nam non solum opinio illa, narrationem de Esthera multo tempore post

---

in den gefahrvollsten Verhältnissen durch Gottes Schutz auf das Wunderbarste obsiegen. Hieher gehört besonders der Umstand der verweigerten Adoration, die den Mordechai und alle Juden in die grösste Gefahr, aber doch zuletzt zum Ziele führt. Ferner dass Esther in aller Rücksicht dem Gesetze treu bleibt und sich durch Fasten und Beobachtung der Speisegesetze die Gunst ihres Gottes zu sichern sucht. Ex hoc de libro Estherae iudicio coniiceres, recentissimum Danielis interpretem doctrinam profiteri Romanam, quae inter volumen Estherae et appendicem Graecam distingui vetet.

Persarum dominationem ortam esse ideoque non satis certam posse haberi, hoc libri ipsius ingenio excluditur, sed haec peculiaris Iudaeorum virtutis et praestantiae negligentia vehementer adversatur suspicioni, quam per totam scriptionem nostram impugnandam nobis sumsimus, res Estherae aut prorsus fictas aut certe multis fabulis auctas et exornatas esse. Si enim Iudaeus aliquis historiam Estherae finxisset, is certe neque sibi neque aliis satisfecisset, nisi omnia ad summum Deum, qui Iudaeos sibi peculiari quadam gratia elegisset ideoque quicunque contra eos surgerent, perderet, retulisset; idque *eo facilius* fecisset, cum tota reliqua Iudaeorum historia ad ipsum rerum omnium gubernatorem ubique recurreret.*) Et haec causa fuisse videtur, cur auctor additamentorum, quem historiae Estherae, quaecunque ei viderentur convenientia, ex ingenio suo addidisse manifestum est, somnium Mordechaei induceret, idque statim initio poneret. Hoc enim somnium, quo omnia, quod postea evenerunt, figurata et praefinita sunt, est quasi fundamentum, cui tota Estherae historia superstructa sit, sive potius quasi quaedam specula, de qua lector res, quae omnes humi paene serpant et in profanis aulae regiae cubiculis agantur, melius possit contemplari et admirari. Hanc mentem fuisse auctoris in somnio illo fingendo cum ex re ipsa tum ex aperta Mordechaei professione apparet; cum enim post eventum somnii sui memor factus esset, haec verba narratur eloquutus esse: *παρὰ τοῦ θεοῦ ἐγένετο ταῦτα.* Quae cum ita sint, satis certo coniici licet, istum defectum voluminis Hebraei bene sensisse et hoc artificio complere voluisse.

Quodsi haec singularis libri nostri taciturnitas ex studio aliquo fingendi nullo modo potest repeti, quid tandem sibi vult? nam quin consulto instituta sit dubitare iam non possumus. Si ad silentium de Dei nomine, unde profecti sumus, recurrimus, similis est quaedam ratio duorum aliorum librorum, qui in codice Israelitarum sacro reperiuntur, dico libros

---

*) Non solum auctor appendicis saepe Dei nomen adhibuit, sed etiam interpretes Graeci et Iosephus, qui toti ex volumine Hebraeo penderent, non potuerunt, quin passim Dei mentionem interponerent.

Iobi et Keheleth, qui vulgare inter Hebraeos Iehovae nomen vitare student. Horum autem librorum indolem accuratius inspicienti facile constabit, hanc rem non esse fortuitam, sed ex ipsius argumenti natura repetendam. Utriusque enim libri argumentum versatur in loco quodam, qui ut ita dicam extra peculiarem a Deo Israelitis traditam doctrinam positus est. Iam vero quod de horum librorum, qui ad didacticum, ut loquuntur, genus pertinent, doctrina valet, nonne idem vel prorsus simile in libri Estherae historiam cadere censendum est? Deus populum suum a summo periculo peculiari quodam modo servat; id quidem saepius fecit, sed alias homines extraordinariis et mirificis pietatis, fortitudinis et potestatis dotibus instruxit eosque iis rebus, quas in honorem populi sui agere voluit, praefecit et in luce quasi posuit, ut ab omnibus pro suis ministris possent agnosci. Omnia praeterea ad terram sacram, ad templum, ad certas denique et constitutas rerum sacrarum formas spectabant. Hic vero omnia longe secus se habent, nullus homo eximia quadam pietate sive extraordinaria potestate insignis, nullum facinus, quod toto genere a vulgari rerum terrestrium ordine diversum sit; Mordechaeus et Esthera non solum a patria peregrinantur, sed in aula regis luxuriosi, eiusdemque Iudaeorum oppressoris degunt ibique summis gaudent honoribus, neque vero, quamvis nihil improbi committant, tanta excellunt animi fortitudine, ut quidquid possideant in solam Dei sui gloriam convertere possint, *) denique ut omnia breviter complectar, Deus in historia Estherae ita agit, quasi non sit Deus Israelitarum. Attamen cur auctor libri nostri non solum Dei ipsius, sed omnem apertam rerum sa-

*) Recte monet Corrodi: *Mordechai und Esther zeigen gar nicht den Patriotismus des Nehemia und Serubabel. Sie denken nicht daran, den verschwenderischen König zu bewegen, den Tempel herrlich und prächtig bauen zu lassen und dem Herodes seine künftige Arbeit zu ersparen* (p. 70.). Si idem vero addit: *Alles, sowie man es von einer dichterischen Arbeit erwarten kann*, equidem sane nescio, quid dicat V. D. opus poeticum, nisi forte opinetur, poetas ignorantia sive negligentia omnia contra veritatis speciem fingere. Poeta Hebraeus, qui laudes Mordechaei et Estherae celebrare voluerit, talia profecto ornamenta, qualia criticus desiderat, addere non oblivisceretur.

erarum commemorationem dedita opera vitavit? nonne sufficit propter illam historiae ipsius rationem, quemadmodum in libris Iobi et Koheleth factum est, nomen Iehovae tacuisse? Historicus noster narrare voluit, quo modo Israelitae Estherae eiusque tutoris Mordechaei ope a maximo vitae periculo liberarentur. Iam si apud eum constitutum erat, ut huius auxilii naturam et rationem ipsa narrationis forma accurate exprimeret, eam ad illorum populi sui vindicum sensum atque ingenium componere debebat. Hi autem quamvis veri Dei essent cultores, hanc tamen pietatem intimis potius cordis sui vitaeque domesticae penetralibus abscondebant, quam publica et aperta professione alios offendebant. Quae cum ita sint, in hoc silentio admodum validum simplicitatis et fidei historici nostri inest documentum; quippe cum illa singularis narrandi ratio ex sola rei ipsius veritate et summo hanc veritatem quam accuratissime exprimendi studio debeat explicari.

Haec res ad aliud nos ducit argumentum. Si enim personae historiae nostrae praecipuae per se spectantur, omnia egregie inter se conveniunt, et certum atque constans cuiusvis ostendunt ingenium. Praeter Mordechaeum autem et Estheram, in quorum ingenio et moribus summum historiae nostrae eiusque formae momentum positum esse vidimus, respiciendae sunt personae Ahasveri et Hamanis. Haec personarum constantia eo manifestius est veritatis indicium, cum Iudaei minime quemadmodum Graeci artem historias fingendi calluerint.

Supra iam monitum est, appendicem Graecam a somnii cuiusdam, quod Mordechaeo tribuatur, mentione incipere. Mordechaei nomen igitur statim principio ponitur et ita quidem exornatur: *Μαρδοχαῖος — ἄνθρωπος Ἰουδαῖος οἰκῶν ἐν Σούσοις τῇ πόλει, ἄνθρωπος μέγας, θεραπεύων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως.* Longe aliter exorditur historia Hebraea. Narratis epulis Ahasveri et quae in iis acciderunt, Mordechaeus demum inducitur nullis laudibus adhibitis *) (2, 5.); neque vero hoc loco alio nomine Mordechaeus commemoratur, nisi ut necessitudo eius cum Esthera, quae iam iam proditura sit, appareat: quae quidem necessitudo pri-

---

*) איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי.

mum simpliciter exponitur. Narratur igitur Mordechaeus ex iis Iudaeis, qui cum rege Iechonia a Nebucadnezaro Babyloniam abducti fuerint, oriundus fuisse. Cum vero traditum sit, Nebucadnezarum nobilissimos quosque Iudaeos cum Iechonia cepisse, inferioris autem ordinis homines in patria reliquisse, (2 Reg. 24, 14—16.) coniici liceat, Mordechaeum ex nobili loco ortum esse. Is Estheram puellam sibi cognatam (בת דודו), cum parentibus suis esset orbata, in tutelam suam suscepit. Haec vero adoptio non ex necessitate aliqua, sed ex vero amore et misericordia nata est; paterna enim providentia saluti eius consuluit, cum in gynaeceum regium esset transitura, neque vero cum optime eam collocatam esse sciret, haec desiit providentia, quae egregie pingitur his verbis: ובכל יום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה (2, 11.). Esthera contra tutori suo non modo obediebat, quamdiu in eius potestate erat, sed neque regia dignitate sua et honore neque pravorum morum peste, quae haud scio an nusquam vehementius saeviat, quam in gynaeceis regum Asiaticorum, corrupta et depravata est. Regina Persarum Mordechaeum captivum nihilo minus coluit, quam cum puella esset orbata eidemque captivitatis iugo subiecta. Hoc Estherae ingenium ita nobis narratur: ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו (2, 20.). Et egregium huius rei documentum capite quarto ante oculos nobis ponitur. Quam teneram indicat reginae sollicitudinem de aulico homine, quod simulac squalorem eius et eiulatum comperit, statim munda ei misit vestimenta, quae indueret. *) Quanta vero fiducia et virilis constantia cernitur in Mordechaei, qui illud doloris levamentum strenue recuset, mandatis, quae remisit ad Estheram! Cum causa agatur totius gentis Israelitarum, reginam non rogat, sed tamquam tutor iubet atque minatur. Et quantopere ad femineam ignaviam et debilitatem aptum est responsum, ab Esthera ad primum Mor-

*) Similem mulieris lenitatem amabilem pingunt verba Estherae ad Ahasverum prolata: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (8, 6.). Deinde postquam Esthera audivisse narrata est Mordechaei Iudaeorumque luctum, dicitur de ea ותתחלחל (4, 4.).

dechaei mandatum redditum! Praesentis periculi timore reverentia, qua tutorem suum colit, et amor, quo populum suum amplectitur, vincitur. Nulla igitur acerbitas vel indignatio propter Mordechaei audaciam in illo responso apparet, sed summa cautio et timiditas. Primum summopere curat, ut summum periculum vere instans ostendat; exstat lex, inquit, quae omnem ad regem aditum temerarium capitis damnat; atque hoc certissimum est, nam quicunque rerum publicarum Persarum habet notitiam, hanc legem novit. Neque vero equidem sperare possum, fore ut rex meae temeritati per singularem quandam gratiam indulgeat, nam cum per totos triginta dies ad regem non advocata sim, non immerito suspicio me tenet, regem mihi parum favere.*) Iam reliquum fuit, ut adderet conclusionem et summam suam sententiam, propter hoc periculum certissime imminens se nullo modo posse obedire mandato Mordechaei. Sed cum hanc ipsam apertam obedientiae recusationem propter summam Mordechaei reverentiam profiteri timeret, hanc sententiam suam subintelligendam reliquit. At cum Mordechaei constantia hac Estherae timiditate non frangeretur, sed iterum idem mandatum ei proponeret additis irae divinae minationibus, Esthera huic severitati resistere non amplius sustinens, pollicetur se divino auxilio implorato regem esse adituram. Quamquam non statim plena fiducia ac fortitudo primam timiditatem superare et expellere potuit, et hanc animi suspensi affectionem admodum breviter et nervose prodit his verbis: וכאשר אבדתי אבדתי. Quam simpliciter et quam ad veritatem haec omnia narrata sint, maxime ex comparatione historiae Indithae fictae, quae simile tractet argumentum, sole clarius elucet. Quam multus est ille liber in heroide sua laudanda, ut primum in historiam inducitur! Quam nulla in ea trepidatio aut timiditas muliebris! Quam fortiter et audacter consilium praefectorum suorum increpat!

At vero maximam movent difficultatem critici propter responsum, quod Esthera regi Ahasvero 9, 12. 13. dedisse narratur. Etenim cum Ahasverus, postquam Iudaei Susiani libe-

---

*) Ita mihi bene Eichhornius videtur clausulam responsi Estherae explicare.

ram se ulciscendi potestatem nacti per unum diem quingentos adversarios et decem filios Hamanis occiderunt, ex Esthera quaereret, quid praeterea optaret, Esthera petivit, ut rex in posteriorem etiam diem iis quidem Iudaeis, qui Susis habitarent, eandem concederet potestatem, qua pridie usi essent, et decem filios Hamanis patibulo affigi iuberet. Critici exhauriunt paene omnem verborum copiam, ut hanc inauditam Estherae crudelitatem satis fortiter exprimant. Nos quidem non suscepimus apologiam sive panegyricum Estherae scribere, sed fidem historiae illius defendere; itaque non quaerimus, utrum illa petitio excusari vel laudari possit, nec ne, sed hoc unum ad rem nostram facit, utrum ea tantopere pugnet contra omnem probabilitatem, ut fides historici merito idcirco in dubium vocari possit. Eiusmodi autem rem, quamvis sit crudelissima, in universum fieri posse, nemo cautus et prudens negabit, nam quis est, qui mare illud humanae acerbitatis, irae, odii, invidiae totum perscrutatus sit? Et qui illustria huius insaniae exempla videre velit, is adeat ad sedes dominationis Asiaticae et imprimis ad gynaeceorum regiorum penetralia. Attamen causa nostra non amplius est integra, neque prorsus in universum potest quaeri. Etenim Esthera non est persona ignota, sed eius ingenium ex iis, quae praeterea de ea narrantur, aliquantum certe cognoscitur. Vidimus Estheram non esse feminam, qualis quidem fingi possit, sed quales pie ac diligenter educatae beneque moratae feminae esse soleant; itaque manifestum est, contra morum esse constantiam, si in eam immanis aliquod exemplum cadat crudelitatis. Hanc ob causam quaestio nostra morale aliquod habet temperamentum, et hoc est, cur eam hoc loco tractemus, quo ex ingenii Estherae descriptione argumenta petimus ad fidem historiae tuendam. Verene igitur illa Estherae petitio tam monstrosam spirat ultionis libidinem et flammam, qualem adversarii illi pingere student? Equidem non opinor. Illi rem ita fere sibi videntur informare, quasi novo edicto regio, quod Esthera roget, Iudaeis potestas data sit, bene instructis et armatis Persas inermes et tranquille domique degentes subito adoriendi et trucidandi. Ita quidem, libenter fateor, non haberem, quo narrationem defenderem. Sed non ita est, bene enim tenendum,

Estheram nihil aliud Iudaeis expetere, nisi לעשות כדת היום. Prioris autem diei edictum Iudaeis non nisi liberam ultionem permisit, itaque si ius ipsum respicimus, Persis sane plus conceditur, quam Iudaeis, illi habent potestatem adoriendi, hi vero vitam suam defendendi; et ex hoc edicto altero quoque die Persae adorti esse Iudaei autem se defendisse putandi sunt. Hoc etiam inde apparet, quod cum priori die quingenti Persae Susis essent interfecti, altero die non plus trecenti trucidati esse narrantur. Praevidit igitur Esthera, sat multos relictos esse inter Susianos adversarios, qui mortali Iudaeorum arderent odio eosque opportunam nacti occasionem quovis pacto essent vexaturi, alio autem tempore Iudaeis non facile liberam fore ultionem, neque tantam nomini eorum auctoritatem; quam quum regina et secundus post regem omnium rerum publicarum administrator, ex hac gente essent oriundi. Quare optavit Esthera, ut tunc potius odio illi Persarum execrabili habenae remitterentur, ne alio tempore Iudaeis hoc certamen nimis esset iniquum. Neque equidem video, cur hoc eius votum in malam partem interpretari debeamus, hoc certe fortiter defendo, rei popularis studium, quod in illo voto cernatur, multum differre ab eorum Iudaeorum, qui Ptolemenaeorum vexationibus in omnes peregrinos et ethnicos inflammati sint, odio vehementissimo, quod quidem odium haud scio an a nullo fere alio V. T. libro magis alienum sit, quam ab Estherae historia. Neque vero dici potest, illum Estherae amorem erga gentem suam ullo modo pugnare cum iis, quae alioquin de eius ingenio narrentur. Multo autem minus ignominia publica, qua cadavera filiorum Hamanis affici voluit Esthera, contra historiae probabilitatem potest afferri. Communis fere omnium populorum veterum erat opinio, in gravioribus criminibus causam patrisfamilias ab ipsa familia secerni non posse. Si ad Hebraeos spectamus, illustrissimum huius rei exemplum narratur in historia Achanis (Ios. c. 7.). Neque vero hoc contra Persarum leges fuisse testatur Ammianus Marcellinus 23, 6. (cfr. Hdt. 3, 118. 119. Iust. 10, 2.). Accedit quod hic manifestum fuit, filios Hamanis eodem, quo pater, scelesto Iudaeorum odio fuisse inflammatos, alias enim non primo ultionis Iudaeorum die eos adorti essent, neque occubuissent.

Magnum vidimus simplicitati, qua historicus noster res ipsas nude narret et ante oculos ponat, tribuendum esse momentum; sed magis etiam videtur efferri debere, quod praeter ea, quae ad ipsam historiam, quam sibi narrandam sumserit, pertineant nihil prorsus de Esthera addat, sed postquam eam narraverit de festo Purim instituendo mandatum edidisse, totam eius reliquam historiam et laudem alto abscondat silentio. Si fabulam voluisset narrare sive historiae alicuius argumentum inventis suis exornare, quam larga ei fuisset materia ipsum finem libelli laudibus Estherae coronandi. Estherae contigit honor, qualis nulli unquam Iudaeorum, regina facta est vasti imperii Persici; neque solum titulum habuit huius dignitatis, sed tanta valuit apud Ahasverum auctoritate, ut quidquid vellet, ab eo impetraret; deinde gentis suae, quamquam peregrina cincta erat corona, minime immemor facta est sed quavis poterat ratione saluti eius consulebat. Iuditha, quae vix cum Esthera possit comparari, quam longe aliter celebratur! Non modo refertur carmen, quod dicitur cecinisse, sed tota re, cuius argumentum tractat historia illa apocrypha, absoluta, auctor etiam quid postea de ea actum sit, complectitur, et magnis laudibus cumulat: eam in tota terra Israelis summis sublatam esse honoribus, et postquam aetate annorum centum quinque constituta mortua fuerit, populum per septem dies luctum publicum instituisse et id quod maximum est, per totam eius vitam et multum tempus post neminem Israelitas ausum esse vexare. Simili quodam epilogo fabula Tobiarum exornata est. Tantopere igitur cum nostri silentium a propria fabularum natura ac ratione absit, non nisi ex ipsius veritatis, in qua coniiciendi nobis relinquatur locus, studio potest explicari. Esthera sive statim post festi Purim institutionem mortua est, sive nullum posterius eius factum memorabile notum fuit, sive historicus firmiter sibi proposuit, ut ne fines argumenti sui, quod maxime ad festum Purim celebrandum spectaret, egrederetur. Postremae autem opinioni repugnare videtur, quod in libri clausula nonnullas universas sententias de Mordechaeo addit, quae, si ad vivum resecantur, ad reliquam historiam non pertinent. His quidem enuntiatis continetur laus Mordechaei, sed iam illud de Esthera silentium sa-

tis validum est argumentum, hanc Mordechaei laudationem aliam habere causam, quam ut fictis ornamentis historiae ipsius defectus compensaretur. Neque vero ita hoc loco disputamus, quo omnis laus eorum hominum, qui in commentariis historicis commemorentur, fidem eorum comminuat, sed haec est sententia nostra, si eorum, quorum mentionem commendare ipsum historicum plurimum referat, laus taceatur, hoc pro fide eius defendenda summo iure posse afferri. Praeterea in ipsa laudandi ratione magnum saepe cernitur veritatis indicium; *atque* tale indicium equidem mihi videor animadvertere in *illo loco* de Mordechaeo. Quam simplicia sunt verba: מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו. *) Nihil in his pravi studii vel exornationis, omnia ex iis, quae hucusque de Mordechaeo narrata sunt, sponte quodammodo sequuntur. Deinde haud negligendum videtur temperamentum aliquod laudis, quod inest in verbis: רצוי לרוב אחיו. Quidni positum est: לכול אחיו? Licet ponatur, multitudinem hoc loco universitati Iudaeorum non esse oppositam, certe non laudator Mordechaei rhetoricus nedum fabulae alicuius fabricator, tam ambigue et temperate esset loquutus. Sed equidem putaverim verum vidisse Abenesram, qui verba illa ita interpretaretur: multis fratribus i. e. non omnibus. Hoc mihi bene in totam historiam videtur quadrare. Si enim nobiscum reputamus, Mordechaeum tacitam illam pietatem, qualem supra exposuimus, etiam in negotiis suis publicis sequutum esse, facile intelligitur, hoc pluribus Iudaeis, qui apertam Dei sui professionem et forte sacrarum rerum suarum praesidium postularent, tantae fuisse offensioni, ut gaudium propter summam popularis sui potestatem, invidia et odio vinceretur.

Eandem veritatem ac simplicitatem videmus in iis, quae de Ahasvero et Hamane, qui Estherae et Mordechaeo quodammodo sunt oppositi, narrantur. In regem magnum Persarum, ut supra expositum est, nihil magis quadrat, quam summa

*) Fortasse propter hanc libri clausulam Mordechaeus nonnullis visus est primas in tota narratione tenere partes, et haec causa fuit, cur 2 Macc. 15, 37. festum Purim de nomine Mordechaei appellaretur.

epularum, quae statim initio libri referuntur, laetitia, neque ulla huius laetitiae causa gravior et convenientior efferri potuit, quam quae indicatur verbis illis: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (1, 4.). Eadem superbia et ostentatio cernitur in edicto, quo reginam iubet arcessi, ut populo suo et nobilibus eius pulchritudinem ostendat (1, 11.). Talis autem superbia simulatque rem aliquam sentit sibi adversantem statim transit ad iracundiam, qui quidem transitus quo quis potentior rerumque adversarum insuetior, eo fit vehementior. Quare cum Vasthia praeter morem in publicum prodire nollet, rex non quaesivit utrum pudoris causa non obtemperaret an contumacia instigata, sed tanta ira exarsit, ut extemplo reginae repudium remitteret. Quam apta vero ad huius iracundiae fervorem, qui inconsulto ad ipsum facinus properet, sunt ea, quae v. 1. capitis II. narrantur: cum ira regis deferbuisset, eum Vasthiam et quid de ea decretum esset, in memoriam revocasse! Interpretes recte monent, hanc Vasthiae recordationem sine dubio cum desiderio eius et poenitentia, quod ob tam levem causam tantas luisset poenas (זכר אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה) fuisse coniunctam. Ceterum si quaeritur, cur haec tota narratio de epulis Ahasveri et Vasthiae repudio rebus Estherae praemissa sit, responsum in promptu est, hoc ideo esse factum, ut prima causa, cur Esthera in aulam Ahasveri veniret, memoriae proderetur. Fortasse quoque historicus luculentum aliquod opulentiae et potentiae Ahasveri edere voluit documentum, quo quaenam Estherae conditio esset, manifestius appareret.

In iis vero, quae deinde de virginibus conquirendis et ornandis dicuntur, nihil inest, quin in omnium regum orientalium libidinosorum conveniat ingenium ac morem. Sequitur iam historia Hamanis. Hunc Agagitam Ahasverus subito narratur ad summam extulisse dignitatem et maximis cumulasse honoribus; omnia in eiusmodi hominibus, qualis Ahasverus nobis iam innotuit, immoderata sunt et inconsulta. Quare non dubitavit ipsam regiam adorationem, quod procul dubio summum erat fastigium honoris, Hamani suo conciliare. Omnes aulici ministri, qui regis edicto nullam omnino legem superiorem scirent, statim se praeter unum Mordechaeum coram in-

timo regis amico humum prostraverunt. Et ad hominum eiusmodi ingenium valde accommodatum est, quod postquam frustra Mordechaeo legem regiam in memoriam vocaverint, Hamani dicuntur detulisse לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי (3, 4.). Nimirum hoc iis nimis erat absurdum et ridiculum, quod Mordechaeus Iudaeus per peculiarem aliquam gentis consuetudinem contra mandatum regis et honorem summi ministri agere sibi posse videretur. Ecce vero tumorem hominis, cuius animus eximiis regis blanditiis tantopere quasi esset emollitus, ut vix umbram *rei alicuius* adversae adspicere posset sine summa iracundia. *Simulatque* conspexit Mordechaeum praescripto honore maiestatem suam non colere, וימלא המן חמה ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי *) (3, 6.). Hanc muscam pungentem solam necare parum dignum visum est homini superbissimo loco suo, ideoque totum illud genus tristissimum, ex quo iste ortus esset, exstirpandum esse censuit. Accedit, quod obtrectatores Mordechaei invidi rationem, cur ille adorationem recusaret, addiderunt, inde Haman sine dubio collegit, ceteros Iudaeos non externo solum necessitudinis vinculo cum Mordechaeo isto cohaerere, sed propter communem legem et consuetudinem, ad quam Mordechaeus provocasset, ad unum omnes eadem arrogantiae illius intolerabilis peste esse infectos. Itaque sortium superstitione die ad consilium suum exsequendum fausto invento rem suam regi proposuit; attamen ipsi facinus illud tam dirum videbatur, ut quamquam summa regis gratia et fiducia uteretur, sententiam simpliciter et nude proferre non auderet. Quam vero calliditatem ad consilium suum, sua ipsius causa, quam cum Mordechaeo habuisset, prorsus seposita, regi commendandum adhibuerit, supra iam monitum est. Tam caeca autem est fiducia, quam Ahasverus in Hamane suo ponit, ut nulla cautione opus fuisse videatur. Illico enim Ahasverus totum miserum illum populum Iudaeorum potestati Hamanis tradit et ad sententiam suam confirmandam addit sigil-

*) Quam nervosa haec est repetitio!

lum suum regium. Denique tam longe ab omni suspicione remotus est, ut pecuniam, quam ille thesauro regio pollicitus est additum iri, ipsi Hamani donet. Eadem regis caecitas et inconsiderantia in iis verbis cernitur, quibus Estheram temere solium regium adeuntem alloquutus est (5, 3.). Estherae intrantis pulchritudo sine dubio pristinum suscitavit amorem, qua quidem animi perturbatione ita commotus est, ut non solum illi veniam daret, sed dimidium etiam imperii sui, si vellet, polliceretur; *) et hanc promissionem postridie, cum apud Estheram vinum bibisset, repeteret (5, 6.). Mirati quidem sunt nonnulli, quod Esthera, cum regem tantopere sibi faventem videret, rem suam proponere tam diu cunctaretur, ut ne postridie quidem, quum rex apud se coenaret, quid vellet pronuntiare auderet (Michaelis Or. Bib. II. p. 36. Eichh. p. 585.). Hi autem critici parum reputarunt, Estheram, quam regulas tutoris sui prudentis bene tenuisse manifestum est, Ahasveri vehementiae et inconsiderantiae prorsus contrariam fuisse. Ea bene scivit, quantum Haman apud regem polleret, quam arduum igitur esset facinus, illum accusare eiusque decretum irritum reddere. Quamobrem admodum caute processit et Ahasverum ad coenam vocavit, ubi reges Persarum petitionibus facillime solerent morem gerere (cfr. Hdt. 9, 110.). Facile autem in priori coena aliquid potuit accidere, quod Estherae prudenti consilio suo parum videretur favere; sive ut fieri assolet, timiditate quadam prohibita est, quominus mentem suam posset aperire.

Ex Estherae convivio Hamanem comitamur domum redeuntem, Vultus eius laetus atque hilaris conspicitur, nam rarissimus et exquisitus ei contigit honor, ut solus cum rege et regina coenaret: ויצא המן שמח ביום ההוא (inquit noster) וטוב לב (5, 9.). At quam subito haec frons lucida contrahitur! Adspicit in aula regia sedentem Mordechaeum, qui

*) Quanto simplicior est Hebraea narratio de hoc Estherae ad regem aditu et Ahasveri clementia, quam scena illa ab auctore additamentorum apocrypho excogitata, ubi Esthera, ut primum Ahasveri vultum adspexerit atrocissimum, palluisse dicitur, ut subita regis commutatio ex miro et peculiari quodam Dei auxilio repetenda videatur.

more suo coram Hamane neque surgit neque ullo corporis a motu venerationem aliquam indicat. Hoc spectaculum det standum omnem hilaritatem et dulcem summi honoris, q modo sibi contigerit, recordationem ex animo Hamanis expel lit, eumque totum iracundia imbuit. Quamquam consilium eis crudele contra Iudaeos felicissime ei processerat, quamquam certissime praevidit, Mordechaeum post aliquot menses per- naciae suae gravissimas soliturum fuisse poenas, tamen n minimum quidem temporis punctum illum sui contemtum ferr potuit; eodem ardore animus efferbuit, quam quum primum hanc Iudaei insolentiam vidit, itaque historicus prorsus iisdem uti- tur verbis, quibus supra וימלא המן על מרדכי חמה (5, 9.). Sed quamquam Haman ostentatione et crudelitate re- gem ipsum videtur longe superasse, tamen non tam inconsulte res suas miscuit et turbulente gessit, quam illum fecisse vide- mus. Quemadmodum apparet Hamanem in crudeli suo adver- sus Iudaeos consilio apud regem exponendo caute et prudenter egisse, *) ita quoque nunc, quamquam totus eius animus ira- cundia contra Mordechaeum inflammatus erat, tamen non prae- ceps in ultionem irruit, sed se continuisse narratur**) (ויתאפק המן v. 10.). Itaque cum domum revertisset, convocavit ami- cos suos et uxorem, qui ad rem illam molestissimam, quae sibi in itinere accidisset, e medio tollendam consilium excogi- tarent. Hoc autem non tulit superbia eius, ut casum illum, de quo esset quaerendum, simpliciter proponeret; primum qui- dem ostentationi suae tantum indulgeret necesse erat, ut omnes honores suos et praestantias quasi apud homines ignotos et peregrinos, ***) enarraret, in qua quidem oratione non obli-

*) Nonne quoque huius calliditatis documentum aliquod insigne deprehenditur in verbis: והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה (3, 15.)? Etenim videtur Haman regis animum his diebus potione occupasse, ne Susianorum perturbationem sentiret.

**) Fortasse regis ministrum temere violare dubitavit.

***) Ridiculum sane est, verba: ויספר להם המן .... רב בניו (5, 11.) in suspicionem vocare, quemadmodum Michaelis et Eichhor- nius fecerunt, quippe quum uxor ipsa noverit necesse sit, quot libe- ros pepererit. Haec sapientia profecto est de triviis nec a stolidissi- mo quoque fabularum inventore aliena! Hoc ex toto loco luce cla-

tus est, quod ei recentissimum erat in animo, se solum omnium apud reginam cum rege coenasse, et postridie etiam ab eadem esse invitatum. Tum denique transit ad dolorem illum, quo Mordechaeus modo eum vulneraverat, describendum, et quam vivida et ad praesentem rerum statum accommodata sunt verba Hamanis: וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (v. 13.)! Familiares Hamanis, qui magnam eius perturbationem sentiant, consilium excogitant, quo mortale eius odium quam citissime exstinguatur; hortantur ut statim supplicii crudelissimi instrumentum praeparetur et Mordechaeus postridie multo mane cruci affigatur,*) quo Haman, offensione illa tristissima e medio sublata, ad coenam reginae honorificentissimam laeto animo cum rege possit adire. Huius beatitudinis imago Hamanis animum tantopere cepit, ut omni haesitatione deposita consilium probaret et extemplo crucem praeparari iuberet. Non autem videtur negligendum esse, quod cum in concilio illo convocando uxor Hamanis amicis postponatur (v. 10.), in ipso consilio dando priorem habeat locum (v. 14.). Illa enim, quae mariti sui contumeliam vehementissime sentiret, omnium quoque sagacissima fuit in ulciscendi consilio excogitando.

Antequam autem Mordechaeus ex arbore ab Hamane praeparata suspendi potuit, nox intercessit. Hac nocte cum regem libidinosum somnus fugeret, ne temporis tarditate vexaretur, annales imperii sui recitari iussit. In quibus annalibus cum magnum aliquod Mordechaei commemoraretur officium, cuius gratia nihil ei contigisset remunerationis, hanc rem, qua erat vehementia, summo studio arripuit; statim Hamanem, cum in-

---

rius apparet, Hamanem non narrare, sed gloriari. Herodotus autem de Persis haec testatur: *ἀνδραγαθίη δ᾽ αὐτὴ ἀποδέδεκται, μετὰ τὸ μάχεσθαι εἶναι ἀγαθὸν, ὃς ἂν πολλοὺς ἀποδέξῃ παῖδας· τῷ δὲ τοὺς πλείστους ἀποδεικνύντι δῶρα ἐκπέμπει ὁ βασιλεὺς ἀνὰ πᾶν ἔτος* (I. 136.). Huic testimonio suffragatur Strabo I. 15.

*) V. 14.: יעשו עץ גבוה חמשים אמה. Quo altior est arbor, de qua quis suspenditur, eo notior et gravior sit supplicii ignominia. Alias etiam cruces eiusmodi magna altitudine insignes commemorantur. Dereserus ad h. l. duo affert huius rei testimonia: Sueton. Galb. 9. Iustin. 18, 7.

terim dies illuxisset, advocavit eumque, quasi de imperii to-tius salute ageretur, consuluit (6, 1—6.). Hamanem, cum rex de homine loqueretur, quem honorare vellet, continuo de se ipso cogitasse, ex iis, quae de eo narrata sunt, tam consentaneum est, ut paene per se potuerit intelligi (v. 6.). Neque vero magis mirum est, quod omnem suam sagacitatem exhaurit ad novum et inauditum honorem excogitandum. Maiori attentione nostra dignum est, quod infandum illum stuporem Hamanis, cum eum, cuius supplicium heri decreverat et hoc ipso temporis momento regi voluit proponere, cum Mordechaeum istum invisissimum beatum illum hominem esse audiret, cui ipse honores suos exquisitissimos invenisset, et cum ipse ad contumeliam suam cumulandam hunc hominem in equum tollere et per plateas urbis honoris causa comitari iuberetur, historicus noster alto praeterit silentio. Ne hoc quidem loco, ubi omnia praeter spem eveniunt, ubi omnia invidiae, quam superbia et crudelitas Hamanis excitaverit, respondent et mirifice occurrunt, propter Mordechaei triumphum ulla syllaba auctor libri ostendit gaudium suum. Ad hanc subitam et admirabilem rerum vicissitudinem efferendam nihil aliud facit, quam simpliciter refert utriusque discessum: וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (V. 12.).

Eadem simplicitas et taciturnitas inest in narratione de coena altera Estherae. Haman cum apud reginam cum rege solus omnium coenat, et intimus eius animus de hoc unico honore exultat; heu quid audit? ex ore Estherae,*) quam sibi summopere opinetur favere, sonant verba: איש צר ואויב המן הרע הזה. Pergit noster: והמן נבעת מלפני המלך

*) Memorabilis est differentia huius Estherae petitionis ab altera illa, quam post Hamanis mortem Ahasvero proposuit (8, 6.) Hoc loco admodum timide orat, suam personam et gentem leviter tantum tangit, libenter se cum populo suo in servitutem abituram esse profitetur; sed hoc maxime effert, Hamanem indignum esse, cui rex vitam universae gentis tradat perdendam. Postea vero, cum tot tantaque regis favoris accepisset documenta, audacior est facta, itaque non dubitat hoc summum petitionis suae argumentum facere, quod ipsa trucidationem populiarium suorum sustinere nequeat.

והמלכה (7, 6.). In hac scena Ahasverus omne suum ingenium manifestissime ostendit. Primo quidem obtutu miratio nos subit, quod Ahasverus Estheram, cum de summo suo et populi sui periculo instante loquatur, ne intelligere quidem videtur, quod gravissimi illius edicti de multorum millium civium suorum vita ac salute, quod ante aliquot dies cum Hamane suo decreverat et promulgaverat, nullam fere habere videtur recordationem. At si ad eius ingenium spectamus, mirari hoc non possumus. Etenim cum Haman consilium proposuisset, statim omnia eius arbitrio atque libidini tradidit: inde satis manifestum est, regem totam rem permagna tractasse levitate. Quod igitur non nisi leviter animum eius tetigerit consentaneum est post paucos dies iam ex memoria evolasse, praesertim cum non sine magna veri specie coniiciatur, Hamanem mentem regis vino detinuisse (3, 15.), ne forte poenitentia excitaretur. Attamen simulatque Ahasverus audivit, Hamanem esse crudelem illum Estherae suae eiusque populi adversarium, tota eius vehementia et iracundia, qualem supra iam vidimus, exarsit. Manifestum enim est, pristinum illum amorem, quo Esthera ab initio animum eius cepisset, hoc tempore denuo esse excitatum. Quam clementer et suaviter his diebus Estheram alloquitur! quam comiter omnibus votis eius morem gerit! Quamobrem cum Esthera de summo aliquo periculo, quod sibi ipsi et populo suo immineat, loquitur, animus eius vehementer iam commovetur, quae quidem commotio egregie a nostro describitur: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (7, 5.). Bene enim de his verbis monet Rambachius: geminatio (in verbo ויאמר) indicat, eum asseverantissime dixisse, cum magna vultus vocisque constantia. Altera geminatio (in interrogatione) iram, vehementem animi commotionem prodit (cfr. Drusius in Ann.). Praeterea rex fide Estherae data obstrictus tenebatur. Itaque cum Hamanis consilium toti animi eius affectioni et libidini praesenti e contrario esset oppositum, summus favor et gratia, qua usque ad hoc tempus Hamanem erat prosequutus, statim conversa est in odium flagrantissimum. Haec subita rei vicissitudo, quod totius historiae summum est momentum,

in ipsius regis animo posita est, et eo minus mira atque incredibilis videri debet, quum, quoniam multi reges orient Ahasveri sunt similes, eiusmodi subitae mutationes in aulis Asiaticis admodum vulgares sint. Heerenius postquam monui momenta rerum publicarum in oriente plerumque non in moribus ac legibus esse posita, sed in regis, reginarum et spadonum libidinibus atque nutis, hanc sententiam, quae ad rem nostram illustrandam plurimum facit, addit: *der eiserne Scepter der willkürlichen Gewalt fiel zunächst auf die Häupter der Grossen und Mächtigen, vor allen auf die, welche im Dienst der Herrscher stehen... Die Hinrichtungen von Paschas und Satrapen sind und waren immer dort die alltäglichsten Escheinungen* (*Ideen* I, 1. p. 422. 429.). Et Bruinaeus, qui ipse per orientem itinera fecit, ita in universum conditionem Vezirorum, qui dicuntur, describit, quasi historiam Hamanis narrandam sibi proposuerit. Cum de summa huius muneris potestate multa verba fecisset, ad pericula, quae cum summo hoc honoris fastigio coniuncta essent, describenda transiit, in quo loco inter alia haec leguntur: en un mot la fortune de ce premier-ministre depend uniquement de la volonté d'un prince inconstant, qui suit aveuglement les mouvements de ses passions sans avoir égard à la raison, il ignore souvent la veille le malheur, dont il est accablée le lendemain (Voyages T. IV. p. 144.).

Itaque cum Haman grave iracundiae Ahasveri pondus sensisset, *) statim se proiecit ad pedes reginae, ut mortis periculum a se deprecaretur. Superbia enim Hamanis non erat vera sui fiducia, sed solis rebus externis, regis favore et gratia, nitebatur, itaque cum hoc confidentiae eius adminiculum corruere videretur, non dubitavit ad humillimas confugere adulationes. Et optime quadrat in eam, qua tunc Ahasverus constitutus erat, animi conditionem, quod hanc Hamanis apud reginam deprecationem in pessimam partem interpretatus esse

*) Narratur Ahasverus subito ex sede sua surrexisse et in hortos palatii secessisse. Hoc recentioribus quidem temporibus signum est, nullam spem gratiae esse reliquam cfr. Tavern. I. p. 233. descript. aul. Turc. p. 194., alium locum affert Dereserus.

narratur. *) Deinde quam egregie ira Ahasveri pingitur v. 9. Harbona unus ex eunuchis, qui in regis erant comitatu (v. 1, 10.), qui fortasse iam dudum Hamanis superbi invidus fuerat, cum sentiret, quid regis animum commoveret, consilio eius occurrere studuit. Itaque commemorat crucem, quam Haman Mordechaeo praeparaverit, et ut regis odium vehementius etiam inflammet, magnum officium, quod Mordechaeus illi praestiterit, in memoriam revocat. Haec res tantopere Ahasverum occupat, ut Harbonae sermonem interpellet his verbis: תלהו עליו. Huic mandato, quo arbor illa Mordechaeo tristissima praeter omnem exspectationem in gloriosum Iudaeorum triumphi signum commutata est, extemplo esse obsequutum historicus, qua solet ieiunitate, refert: ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה (7, 10.).

Quae deinceps de honore Mordechaei sequuntur, qui in locum Hamanis suffectus sit, facillime ex ingenio Ahasveri possunt explicari. Haec enim talium hominum est natura, ut semper ex rerum externarum pendeant vicissitudinibus. Quare ut Hamanis vehementissimum concepit odium, adversarium eius summo amplecteretur oportuit studio. Praeterea recentem habuit recordationem, Mordechaeum sibi aliquando vitam servasse, et tunc ab Esthera dilectissima necessitudinem suam cum Mordechaeo comperit (8, 1.). Hoc vero quispiam mirari possit, quod Ahasverus hoc tempore non eo favoris sui erga Iudaeos profectus est, ut edictum illud Hamanis revocaret, **) quod ille, qui nunquam legum auctoritatem multum curaret,

*) Praepposterum sine dubio doctrinae suae usum fecit hoc loco Adami, qui p. 59. ad hanc gravem Ahasveri criminationem adversus Hamanem explicandum confugit ad Herodotum, quippe qui 1. 137. testetur, legem fuisse Persarum, ut ne quis propter unum crimen capitis damnaretur. Etenim cum constet, omnibus legibus Persicis voluntatem regis semper fuisse superiorem, vix quidquam a vera historia magis alienum fuerit, quam h. l., quo vehementissima Ahasveri ira narretur, ad eiusmodi aliquam legem provocare. Accedit quod non solum recentioris orientis populi, ut notissimum est, vehementi in rebus amatoriis laborant aemulatione, sed haec perturbatio sub coelo Asiae calidissimo inveterata est (cfr. Plut. Artax. c. 27. Themist. c. 23. Diod. 11, 56.).

**) Ita quoque auctor appendicis rem sibi videtur informasse.

cum Esthera abrogationem edicti illius tam enixe rogaret, hi uxoris carissimae petitioni legem aliquam de non revocan edictis regiis opposuit. Aut hoc inconstantiae Ahasveri adscı bendum est, aut illud quoque potest afferri, sensisse in h re Ahasverum de suo ipsius agi honore et auctoritate, itaq in mentem eius venisse legem illam. Quod ipsa autem narratione de festi Purim insitutione, quae iam sequitur, ne nomei quidem Ahasveri commemoratur, sed Mordechaeus et Esther omnia sua ipsorum auctoritate instituisse et mandasse narrantur, nemo mirabitur, qui qualis Ahasveri in rebus publicis administrandis incuria fuerit ex reliqua Estherae historia intellexerit. Sed hoc loco praeterire non possumus dubitationes, quas critici nonnulli de stili diversitate, quae in hac ultim libri parte appareret, moverunt. Tetigit hanc rem Michaelis (Ann. ad 9, 17.); Corrodi existimat inde a 9, 17. stilum transire ad simplex atque historicum scribendi genus, reliqua autem colorem quendam habere poeticum (p. 70.); Calmbergius denique in hac particula sibi videtur indagasse additamenta posteriora, quae ad simplicem historiam exornandam excogitata fuerint (ad 9, 17.). Diversitas quidem in narrationis forma nullum opinor lectorem attentum fugiet, sed hanc iustam esse causam, cur clausula libri in suspicionem vocetur, negamus. Est enim in hac parte abundantia quaedam, quae, ut recte monet Calmbergius, in praeceptis de festo Purim inculcandis et rebus iam commemoratis repetendis cernitur, sed haec abundantia ex historiam exornandi studio nullo modo potest repeti, quum prorsus nihil insit, quod exornationis speciem aliquam prae se ferat. Hoc manifestissimum fit, si quis eum locum, ubi tota Estherae historia brevi in conspectu est posita (9, 24 etc.), paulo accuratius inspiciat. Ne syllaba quidem ad res augendas addita est, neque quisquam simplicius atque ieiunius narrare potest. Hoc est quod sensit Corrodi, qui in hac maxime parte veram historiae indolem repererit. Abundantia autem illa ab reliquo libro aliena duplicem, quantum video, habet rationem. Primum in re ipsa est posita, narrat enim hic locus de institutione festi Purim, multiplex autem fuit causa, ex qua hoc festum ortum est: primum Iudaei sua sponte dies liberationis suae laetissimos celebrare coeperunt,

deinde Mordechaeus hanc laetitiam lege sanxit et anniversariam fecit et Esthera denique hoc Mordechaei mandatum literis suis confirmavit. Accedit, quod Mordechaeus literis suis causae festi Purim expositionem addidit. Potuit sane scriptor doctus et peritus haec omnia breviter ac sine repetitione comprehendere, sed bene cum simplicitate nostri, qui ubique rem sequatur, convenit, quod hoc loco, ubi res eadem saepius redeat, a repetitione parum caveat. Deinde monendum est, ipsam festi Purim institutionem summam fere totius historiae esse momentum. Quo autem simplicior et ab arte remotior est scribendi ratio, eo magis vis scribendi ex repetitione pendet (cfr. e. c. diluvii descriptio Genes. 7, 17 etc.).

Quae cum ita sint, historia nostra ita comparata esse censenda est, ut ab hac parte, in qua studium auctoris, itaque veritatis et mendacii discrimen facillime appareat, omnia tuta haberi debeant. Si ad rem ipsam spectamus, quaecunque de Mordechaeo et Esthera, de Ahasvero et Hamane traduntur, omnia ita bene inter se cohaerent, ut prae se ferant speciem probabilitatis et constantiam ingeniorum in levissimis etiam rebus et verbis bene tueantur. Sin autem forma narrationis respicitur, nihil apparet, quod exornationis causa fictum videri possit, imo tantopere auctor sibi temperat, ut ipsius animi cogitationes et sensus ubique taceat. Quam iniquum igitur est de Wettii de libro nostro iudicium: *man kann in Lösung fast aller einzelnen Schwierigkeiten durch Geschichtskenntniss und Scharfsinn glücklich sein; aber dem Ganzen wird man nie das Gepräge ächter Geschichte leihen, so wenig als dem sehr ähnlichen 3 B. Makk.* (p. 250.). Postquam rem ipsam demonstravimus non opus est de his de Wettii verbis fusius disserere; sed quod volumen Estherae cum tertio libro, qui Maccabaeorum dicitur, comparat, non possumus, quin paucis in quaestionem vocemus. Difficile sane est ad intelligendum, quomodo vir tam doctus et criticus alioquin sagax in tam parum aptam et ab omni veri specie destitutam comparationem potuerit incidere. Nemo fere in universum breviori et concisiori narrandi genere uti potest, quam qui historiam Estherae nobis reliquit. Quam contra diffusus est, quam multus in omnibus, quae narrat, is qui libellum illum Mac-

cabäeorum confecit! Qui insignia huius loquacitatis exempl videri velit, adeat descriptionem tumultus, qui propter Ptolemaeum inter Iudaeos exortus sit (c. 1.), et ridiculam sane abundantiam in agmine Iudaeorum recensendo (c. 4.). Admirati sumus in nostro summam castitatem in mentis suae ipsius sensibus celandis; nemo vero Iudaeorum res studiosius efferre et impudentius laudare, in adversarios contra eorum vehementius potest invehi, quam auctor tertii libri Maccabaeorum. Quam enixe Iudaei ab omni suspicione et opprobrio defenduntur 3, 3 etc. 3, 11.! Quam absurda est laus, quod Iudaeorum numerus tantus fuerit, ut ne per XL dies census eorum posset absolvi, imo ut papyri et calamorum copia non sufficeret ad nomina eorum scribenda (4, 19. 20.)! Quanta invidia obruuntur miseri illi Iudaei, qui a patriis moribus et caeremoniis defecerant (2, 32 etc. 7, 10 etc.)! Quid denique durius in hominem aliquem dici potest, quam quae in libro illo (2, 2. 14. 3, 11. 4, 16. 5, 16. 39.) de Ptolemaeo leguntur? Commentarios de rebus Estherae vidimus omnem Dei commemorationem consulto vitare, alter vero liber, quem de Wettius comparat, dedita opera omnibus fere rebus, quarum mentionem fecit, Dei nomen immiscet; ad Deum refert, quod Ptolemaeus, quae ipse summo studio per aliquot dies molitus erat, prorsus oblitus est (5, 24.); Deus effecit, ut Iudaei fierent innumerabiles (4, 19. 20.). Quid multa? qui fidem historicam libri tertii Maccabaeorum defendendam susceperit, is videat, quid agat, sed permultum a vero abest, qui hanc causam cum nostra, quae toto genere inter se differant, commiscere sibi posse videatur.

Caput III.

Rerum Persicarum cognitio, quae in volumine Estherae appareat.

Nam cum ex universa libri nostri indole ac ratione argumenta ad veritatem eius ab falsis suspicionibus vindicandam conquirere studuerimus, ad res singulas, quae historia nostra continentur, quaerendas transeundum est. Quamquam dici potest, universam alicuius rei rationem non nisi ex singulis eius partibus posse cognosci, tamen habet haec de singulis historiae nostrae partibus quaestio aliud quoddam genus, quo ab illa, quam hucusque persequuti sumus, differat. Etenim si universam historiae alicuius indolem quaerimus, hoc maxime spectandum est, utrum ea, quae narrantur, habeant per se probabilitatem nec ne. Sed quodcunque fit vel factum est, non solum per se existit, sed arctissime cum rebus externis, cum moribus et institutis eius populi, loci et temporis, ex quo res illa, in quam inquiritur, originem duxit, cohaeret; et haec quidem cohaerentia rei ipsius gestae cum his causis externis rebus singulis, quas dicimus, continetur. Quare si ex harum quoque rerum ratione fides historiae examinatur, quaerendum est, quatenus ea, quae de certis quibusdam moribus et institutis aut apertis verbis narrentur aut ex rebus gestis colligi possint, cum reliqua historia alioquin nota conveniant.

Priusquam autem ad hanc ipsam quaestionem aggrediamur, breviter monendum erit de universa quadam libri nostri ratione, quae in rebus illis sepositis commemorandis cernatur, et quae per se nonnihil quoque afferat commendationis. Narrari quidem historia ita potest, ut quasi ex aëre videatur pendere, quia nusquam fere certa temporis et loci signa appareant. Hic narrandi modus plerumque eorum est, qui rerum, quos sibi narrandas sumserint, non satis accuratam teneant cognitionem,

sive eorum qui cum caput aliquod fabulae invenerint, eam babili rerum secundariarum specie ornare nesciant. Ad genus volumen Estherae non pertinet. Quemadmodum su taciturnitatem historici nostri laudavimus, ita nunc abunda eius efferenda est. Quaecunque enim ad historiam ipsam lustrandam et manifestius ante oculos ponendam faciunt, a curate referuntur. Huc pertinet magna sane numerorum nominum, quae historiae inserta sunt, copia. Quatuor tot historiae praecipuorum momentorum tempus ex Ahasveri an diligentur designatur (1, 3. 2, 16. 3, 7.). Dies etiam, quib magni aliquid acciderit, annotantur (1, 4. 5. 3, 12. 5, 1. 6, 1. 1. 9. 9, 1. 15.), *) quia ipsum punctum temporis commemoratur (6, 14.). Aliorum numerorum exempla inveniuntur 1, 1. 5, 14. 7, 9. 8, 9. 30. 9, 12. 15. 16. Deinde non min diligentia cernitur in nominibus afferendis, cuius rei exempla haec attentione digna videntur: 1, 10. 14. 16. 2, 3. 5. 14. 21. 3, 1. 4, 15. 5, 10. 14. 9. 7 etc. Tum quam accurate describuntur tentoria regis 1, 6! Quam singularia et accurata sunt ea, quae de gynaeceis eorumque apparatu traduntur (2, 3. 9. 12 — 14.)! Denique quanta diligentia in tota narrandi ratione insit necesse est, si tota historia, ut supra demonstravimus, tam clare ante oculos nostros posita est, ut ubique causas et rationes perspicere possemus!

Ne autem oriatur suspicio, hanc in singulis rebus tradendis diligentiam ex singulari quadam inveniendi et fingendi sollertia posse explicari, demonstrandum est, illas res non solum accuratae historiae habere speciem, sed vere cum reliqua nostra rerum historicarum cognitione congruere. Per totam vero hanc quaestionem non negligendum est, Iudaeum esse, in cuius librum inquiramus. Satis enim inter omnes constat, Iudaeos, cum tota sentiendi et vivendi ratione a ceteris gen-

---

*) Nulla profecto causa fuit, cur Michaelis miraretur, quod dies tertius decimus ter in libro nostro (3, 13. 14. 9, 1.) legeretur (Annot. p. 115.). Nam rei ipsius natura postulavit, ut Mordechaei edictum ad eundem diem spectaret, qui ab Hamane ad Iudaeos trucidandos constitutus esset. Quod vero eodem die Haman scribas vocavit, sive casus habendus est, sive ut verisimile videtur, ex superstitione pependit (cf. Eichh. p. 601. etc.).

tibus segregati essent, non multum res peregrinas curasse, itaque in ceterarum gentium cognitione et historia admodum rudes fuisse. Illustria huius Iudaeorum ignorantiae documenta sunt libri, qui apocryphi dicuntur. Hi enim libri quamquam in patriis etiam rebus multum abest ut fidi possint haberi, tamen ubi ad aliorum populorum mores et instituta narranda adscendunt, omnia turbant et miscent. Et ne ille quidem liber, qui inter omnes fide historica excellit, primus qui dicitur Maccabaeorum, iis locis, ubi fines patriae suae egressus est, a gravissimis erroribus cavere potuit (cf. Eichh. *Einleitg. in die Apocryphen* p. 238.). Si hanc Iudaeorum ignorantiam consideramus, plurimum ad causam nostram iam facit illud, quod omnes dubitationes, quas non pauci neque indocti libri nostri adversarii protulerunt, argumentis satis validis tolli potuerunt. Historia enim, quam quaerimus, tota spectat ad terram alienam et praecipua eius capita cum Persarum moribus arctissime copulata sunt. Sed ulterius possumus progredi. Quamquam in illis difficultatibus expediendis plures iam loci historiae Estherae ex Persarum antiquitate illustrati sunt, multi tamen restant, qui, cum item ex Persarum institutis repeti debeant, demonstrant, auctorem voluminis Estherae sive ipsum iis rebus, quas narret, affuisse, *) sive ex locupletissimis testimoniis notitiam suam hausisse. Gravissimum pondus hac in re habet sententia Heerenii, cauti historici et in rebus Asiaticis admodum versati. Is enim non dubitat volumen Estherae in numero historiae Persarum fontium habere et saepius in quaestionibus suis eius testimonio utitur; verba eius sunt haec: *auch das Buch Esther rechne ich zu den Quellen der persischen Geschichte, das wenn es gleich nur eine fingirte Erzählung enthält, doch ein getreues Gemälde persischer Hofsitte enthält* (I, 1. p. 132.). Attamen quamquam hoc Heerenii de libro nostro iudicium magnam habet commendationem si ad eam spectamus quaestionem, in qua nunc versamur, nonne temperamento illo addito, historiam ipsam esse fictam,

*) Clericus ex summa rerum Persicarum peritia, quae in libro nostro inveniatur, colligit, auctorem historiae Ahasveri et Estherae aequalem fuisse.

haec nostra quaestio ad ipsum, quod tota hac scriptione se
mur, consilium prorsus inutilis redditur? Si, quamvis accu
tissima sit auctoris cognitio rerum Persicarum, nihil profici
ad demonstrationem, historiam non fictam esse, quid ad i
hunc locum accuratius perscrutari? Rosenmuellerus quid
indicat male inter se convenire duas illas Heerenii sententias
libro nostro, eumque postulat inconstantiae. *Eben so befrem-*
dend ist, inquit *Bibl. Alterthumsk.* I, 1. p. 376., *dass Heeren*
dieses Buch zwar für eine fingirte Erzählung, aber doch
für ein Gemälde Persischer Sitten erklärt, sich auch öf-
ter auf dasselbe als auf eine Quelle bezieht, und sogar
sagt, das Innere des Harems der Persischen Könige finde
man am treffendsten in der Geschichte der Esther ge-
schildert. Ist es aber wohl wahrscheinlich, dass ein spä-
terer Palästinensischer Jude in einer erdichteten Erzählung
eine Schilderung des Persischen Hofes hätte geben können,
die sich bei Vergleichung anderer alten und auch neuern
Nachrichten als durchaus treu bewährt? Equidem per se
verba illa Heerenii parum inter se quadrare contendere vix
ausus sim. Quid? nonne exstat liber ab antiquitate nobis tra-
ditus satis illustris, in quem duplex illa sententia bene con-
veniat? Xenophontis dico Cyropaediam, cuius narrationes de
Cyri origine, educatione, sermonibus, rebus gestis maximam
partem fictas esse apparet, sin autem de iis rebus quaeritur,
quae non certo alicui tempori adstricta sunt, de Persarum in-
stitutis et consuetudinibus, fides eius probata est. Neque vero
prorsus deest, quod Rosenmuelleri interrogationi opponatur.
Primum quidni Iudaeus aliquis, qui tempori illi, in quod res
Estherae incidisse censendae sint, fuerit aequalis, librum no-
strum excogitasse sumatur? Deinde licet posterior in Palae-
stina vixerit auctor, quid impedit, quominus itinere orientem
versus facto accuratam legum atque consuetudinum pristina-
rum, quae cum tempore non mutarentur et ipso imperio Per-
sico sublato ad Parthos transirent, cognitionem sibi compara-
verit eaque fabulam suam ornaverit? Quamquam haec spe-
ciem aliquam habent, tamen concedere nequeo, illam Heere-
nii sententiam hoc Xenophontis exemplo sustentari atque pro-
bari posse. Nam recte primum sumit Rosenmuellerus, si hi-

storia nostra fabula esse ponatur, auctorem necesse esse Palaestinensem aliquem fuisse eumque satis diu post tempora Persica vixisse. Nimirum quomodo aequalis aut fere aequalis scriptor apud populares suos rem aliquam fingere potuit, quae non angulo aliquo sed palam et quidem recens facta esset, quae non ad paucos homines, sed ad omnium Iudaeorum vitam ac salutem pertineret, cuius denique memoria anniversaria festi Purim celebratione repeteretur? Iam si Palaestinensis quidam esset inventor fabulae, qui iter aliquod eruditionis causa fecisset et peregrinos mores optime perdidicisset, singulare sane et inauditum hoc esset exemplum in eo populo, qui quamdiu externo aliquo societatis vinculo coniungebatur, peregrinas res nihil curaret. Sed esto hoc, concedamus etiam, quamvis hoc concedi non possit, nihil a festi Purim institutione et celebratione obstare difficultatis, tamen multum abest, ut libri originem explicare possimus. Xenophon Graecus erat et per eximiam literarum et artium scientiam atque exercitationem, qua gens illa excellebat, fundamento fictae et ornatae historiae suae sententias suas et rerum Persicarum notitiam cum probabilitate aliqua superstruere sciebat. Sed hoc arte sua efficere non potuit, ut liber ille pro vera historia acciperetur, sed iam antiquitus tradita est opinio, eum in Cyropaedia sua aliud sequi consilium, quam historiam Cyri narrandi. Quid autem, si ne elegans quidem Xenophon illud duplex argumentum ad unum librum historicum satis concinne componere poterat, de Iudaeo nostro exspectaremus, a Graecis literis et artibus illo quidem destituto? Nonne misere duae illae partes, doctrina Persica, et fabulae fictae argumentum, ubique distractae iacerent et hiarent? At nunc omnia ita bene sunt composita ac concinnata, ut quodvis enuntiatum eodem tendat, ut quaecunque ex rerum Persicarum cognitione hausta sint, aut ad ipsum libri argumentum pertineant aut ei illustrando inserviant. Non aliunde igitur accurata illa cognitio, si qua est in historico nostro, repeti licet quam ex ipsius rei, quam narret, veritate. Itaque pergamus, ut instituimus, et si laus illa, quam Heerenius libro tribuit, nobis quoque probata fuerit, permagnum ad causam nostram defendendam accesserit argumentum.

Cum ii, qui in historia nostra primas obtinent lo omnes in aula degant regia, consentaneum est ea, quae antiquitate Persarum tradita sint, ad hoc maxime spectare nus, quod pertineat ad regis personam, ad ministrorum publicorum ordines, ad imperandi rationes et formulas, denique omnes res aulicas. Atque ita est; quamvis sat brevis sit historia Estherae, nullus fere relictus est liber, ex quo tam multa illo rerum genere disci possent. Iam quod ad regis Persarum personam attinet, caput fere in universum est illud, dominatores illos sui temporis potentissimos eo processisse arrogantiae, ut divinum sibi vindicarent honorem. Ex hac insania cum permulta alia eaque maxime mirabilia in historia Persarum repetenda sint, in nostro quoque libro insunt, quae inde videantur illustranda. Sed cum iam primo capite, ubi le Hamanis adoratione sermo erat, de hac regia divinitate loquuti simus, rem ipsam repetere nolumus.

Esthera cum a Mordechaeo ad periculum Iudaeorum instans apud regem deprecandum incitetur, legem quandam obtendit, quam omnibus dicit notam esse, ex qua lege nemini, quin vocatus fuerit, regem in palatio suo interiori sedentem sine capitis discrimine adire liceat (4, 11.). *) Haec lex ita nusquam, quantum equidem invenire potui, in rerum Persicarum commentariis traditur, sed ex illa causa universa facile potest repeti. Etenim si rex Deus quidam sibi esse videbatur, facile in illam cogitationem poterat incidere, se adspectum suum vulgus profanum quovis modo celare debere et omnem aditum temerarium pro crimine divinae suae maiestatis habere, itaque capitis damnare. Deinde quamvis lex ipsa apertis verbis nusquam alibi referatur, tamen passim plura com-

---

*) Iosephus Ahasverum narrat nuper hanc legem edidisse, sed cum Esthera prorsus in universum de lege aliqua loquatur, haec Iosephi narratio a Drusio (Obss. 12, 22.) merito pro suspecta habetur. Neque plus valet coniectura Chaldaei, qui Hamanem opinatur veterem illam legem denuo promulgasse. Iosephus praeterea addit: *περιέστηκαν δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ τελέκεις ἔχοντες ἄνθρωποι πρὸς τὸ κολάζειν τὰς προσίοντας ἀκλήτους τῷ θρόνῳ*, quae, cum in nostro libro item frustra quaerantur, ad rem exornandam, quamvis modo non inepto, inventa esse putanda sunt.

memorantur, quae legi illi similia sunt aut nobis persuadent, talem legem inter Persas exstitisse. De Deioce, quem primum Medorum regem facit, haec narrat Herodotus: Δηϊόκης πρῶτός ἐστι ὁ καταστησάμενος, μήτε ἐσιέναι παρὰ βασιλέα μηδένα συγχωρέειν, δι' ἀγγέλων δὲ πάντα χρέεσθαι· ὁρᾶσθαί τε βασιλέα ὑπὸ μηδενός (1, 99.). Quemadmodum autem multa alia, ut infra videbimus, ita quoque hic mos a Medis transiit ad Persas, et hoc iam factum fuisse videmus, antequam Darius Hystaspis filius rex Persarum creatus sit. Nam septem illi Magi occisores hoc sibi vindicarunt, ut nisi rex forte cum muliere rem haberet, liber sibi ad regem pateret aditus (Hdt. 3, 84. 128.). Itaque egregie Iustinus: apud Persas persona regis sub specie maiestatis occulitur (1, 9.); et similiter narrat Xenophon: ὁ μὲν Πέρσης (βασιλεύς) τῷ σπανίως ὁρᾶσθαι ἐσεμνύνετο, atque huic arrogantiae et inhumanitati Ageselai sui comitatem apponit (Ages. 9, 1. 1.). Aristoteles hunc regum Persarum morem ita describit: αὐτὸς, ὡς λόγος, ἵδρυτο ἐν Σούσοις ἢ Ἐκβατάνοις παντὶ ἀόρατος (de mundo c. 6.). Haec ultima Aristotelis verba (παντὶ ἀόρατος cfr. Hdt. 1, 99.) ducunt nos ad aliud huius occultationis documentum, quod in libro nostro exstat, paulo obscurius. Septem regis consiliarii dicuntur: ראי פני המלך 1, 14. cll. v. 10. Ex hac ordinis illius ministrorum regiorum significatione apparet, paucis tantum copiam fuisse faciem regis adspiciendi. *) Exempla huius difficultatis regem videndi et conveniendi in historia anti-

*) Huc etiam videtur referendum, quod Hamanis facies, postquam rex gravem aliquam criminationem contra eum pronuntiaverit, illico tegumento abducta esse narratur 7. 8. Recte enim mihi Calovius, Rambachius et I. H. Michaelis videntur coniecisse, hoc ideo esse factum, quod Haman tanti sceleris suspectus indignus haberetur, qui sacram regis faciem amplius adspiceret. Nisi forte causa magis est universa neque ad solam regis personam adstricta, cum hic mos alias quoque, ut apud Romanos inveniatur (v. Dongtaei Anall. Sacc. et Deres. ad h. l.). Eodem fere modo se habere puto illud quod narratur 4, 2.: אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. Nulla enim est causa, cur hunc locum cum Eichhornio (p. 584.) miremur; nam facillime haec lex aut ex peculiari illa Persarum regum veneratione

qua saepius commemorantur (cffr. Hdt. 3, 140. Plut. Th. c. 23. c. 29. Nepo Conon. c. 3. et de recentioribus Persis Chardinus III. p. 304.).

Quamquam, dixerit quispiam, si lex illa nititur hic summo regis personam suam occultandi studio, quid tum censendum de splendidissimis illis epulis, quas initio historiae nostrae Ahasverus adornasse perhibetur, in quibus non modo rex per totos sex menses coram omnibus totius imperii praefectis versaretur, sed etiam per septem dies in conspectu omnium Susianorum coenaret? Si ad vulgarem regis coenandi mores spectamus, hic quidem optime in illam occultam quadrat maiestatem. Athenaeus enim ex Heraclide Cumano haec tradit: *τὰ δὲ πλεῖστα ὁ βασιλεὺς μόνος ἀριστᾷ καὶ δειπνεῖ· ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ γυνὴ αὐτῷ συνδειπνεῖ καί τῶν υἱῶν ἔνιοι* (4, c. 26. cfr. Plutarch. Artax. c. 5.). Ab hac autem quotidiana coenandi consuetudine distinguenda est conviviorum publicorum, quale est illud, quod in libro nostro narratur, celebritas. Attamen semper haec mira videretur, praesertim cum per tantam temporis diuturnitatem maneret, nisi ab Heraclide illo Cumano, qui loco Athenaei notato in coenis regiis describendis multus est, aliquid nobis traditum esset, quo, quod quidem ad regem attinet, celebritas conviviorum publicorum admodum temperaretur. Verba Heraclidis haec sunt: *τῶν δὲ τοῦ βασιλέως συνδείπνων οἱ μὲν ἔξω δειπνοῦσιν οὓς ὁρᾷν ἔξεστι παντὶ τῷ βουλομένῳ, οἱ δὲ εἴσω μετὰ βασιλέως· καὶ οὗτοι δὲ οὐ συνδειπνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ, ἔστιν οἰκέματα δύο καὶ ἀντικρὺς ἀλλήλων, ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς τὸ ἄριστον ποιεῖται, καὶ ἐν ᾧ οἱ σύνδειπνοι, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκείνους ὁρᾷ διὰ τοῦ παρακαλύμματος τοῦ ἐπὶ τῇ θύρᾳ, ἐκεῖνοι δ' αὐτὸν οὐχ ὁρῶσιν· ἐνίοτε μέντοι ἐπειδὰν ἑορτὴ ᾖ ἐν ἑνὶ οἰκήματι ἅπαντες δειπνοῦσιν, ἐν ᾧ καὶ ὁ βασιλεὺς, ἐν τῷ μεγάλῳ οἴκῳ· ὅταν δὲ βασιλεὺς πότον ποιεῖται (ποιεῖ δὲ πολλάκις) συμπόται αὐτῷ εἰσιν ὡς μάλιστα δώδεκα· καὶ ὅταν δειπνέσωσιν, ὅτε βασιλεὺς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, καὶ οἱ σύνδειπνοι, καλεῖ τοὺς συμπό-*

---

aut ex communi quadam de regia maiestate opinione potest explicari (cffr. Dereser. ad h. l. et Pauls. *Reise n. d. Morgenl.* §. 86.).

τας τούτους τις τῶν εὐνούχων. *) Ex hoc loco apparet, regem Persarum ne tum quidem, quum publicas institueret epulas, convivis suis tantopere indulsisse, ut liberam faciei suae adspectum praeberet, sed quantum posset ex publici convivii celebritate se in adytum illud solitudinis suae recepisse. Quae cum ita sint, exordium historiae Estherae non impedit, quominus Ahasverum quoque vulgarem regum Persarum consuetudinem in sacro quasi quodam secessu vivendi sequutum esse, et ex hac consuetudine illius legis, quam Esthera mandato Mordechaei opponat, severitatem repetamus.

Ad hanc sacram et circumscriptam solitudinem illud quoque videtur pertinere, quod magni reges non facile a solio suo aureo recedebant, cuius consuetudinis in nostro quoque libello duo invenimus vestigia. Statim initio Ahasveri imperium ita describitur: כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו. Deinde cum Esthera ad regem intravit, eum invenit sedentem in sella sua regia et manu tenentem sceptrum aureum (5, 1. 2.). Haec regis conditio Oedero quidem tam mira est visa, ut hunc locum in suspicionem vocare conaretur (p. 132.). Sed tantum abest, ut scriptor hac in re erroris possit postulari, ut iure nostro eam ad accuratae eius scientiae et fidei referamus indicia. Etenim quantopere Persarum reges ipsam sedendi tranquillitatem et quasi quandam maiestatem amaverint videri licet ex Athenaeo, qui de magno rege loquens *ὅτε* ait *εἰς ἐσχάτην αὐλὴν ἔλθοι, ἀνέβαινεν ἐπὶ τὸ ἅρμα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐφ᾽ ἵππους, πεζὸς δὲ οὐδέποτε ἑωράθη ἔξω τῶν βασιλείων*, (12, c. 11.); alio loco ita scribit: *ὁπότε καὶ ἀπὸ τοῦ ἅρματος κατίει φησι Δίνων βασιλεὺς οὔτε καθήλλετο ὀλίγου ὄντος ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ ὕψους, οὔτε διὰ χειρῶν ἐρειδόμενος· ἀλλ᾽ ἀεὶ αὐτῷ χρυσοῦς δίφρος ἐτίθετο, καὶ τούτῳ ἐπιβαίνων κατήει καὶ ὁ βασιλέως διφροφόρος εἰς τοῦτο εἵπετο* (12, c. 8.). Et haec testimonia ipsa historia egregie probantur, saepius enim, si reges Persarum

---

*) Haec posteriora enuntiata demonstrant, singularem fuisse inter Persas potionem a reliquo convivio segregatam. Huic bene respondet, quod bis in libro nostro legitur: במשתה היין (5, 6. 7, 2). cfr. Aelian. V, H. 12, 1.

ad bella longinqua proficiscentes et extra palatia sua degen sequimur, in sellis suis regiis sedentes conspiciuntur. Xerxem, cum proelium ad Thermopylas lustraret, in solio sedi testatur Herodotus (7, 212.). Eundem narrat Plutarchus (The c. 13.) in aurea sella sua sedentem pugnam ad Salamina contemplatum esse, et Harpocration tradit, hanc Xerxis sellam postea in Atheniensium venisse potestatem (v. Brisson. p. 683. - Postquam Darius copias suas in Europam transmisit Mandrocles quidam narratur ζωαγραψάμενος πᾶσαν τὴ ζεῦξιν τοῦ βοσπόρου καὶ βασιλέα Δαρεῖον ἐν προεδρί κατήμενον καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ διαβαίνοντα (Hdt. 4, 88.). Si autem reges tantopere sedibus suis affixi erant, ut ne in bellorum et proeliorum strepitu ab iis discederent, quid mirum quod in domestica tranquillitate solio suo uti solebant? Ita Artaxerxes, cum Themistoclem adduci iuberet, sedens inducitur (v. Plut. Them. c. 29.), quemadmodum Esthera nostra Ahasverum adspexit sedentem. Neque vero quidquam, cum aliquis imperium Persarum nactus esset, citius fieri debebat, quam ut solio suo aureo imponeretur. Itaque Ariamenes, cum Artabanus imperium Xerxi adiudicasset, statim exiluit, fratrem adoravit eumque prehensa eius dextra in solio regio collocavit (v. Plut. de frat. amore. c. 18.). Deinde quam arcta necessitudine sedes regia cum ipsius regis persona et dignitate copulari existimata sit, admodum perspicue demonstrat historia Xerxis cum Artabano patruo suo de bello Graecis inferendo certantis. Cum enim Xerxes somnium aliquod de illo bello habuisse sibi videretur, hortatus est Artabanum, ut regio ornatu indutus in sua ipsius sede consideret, ut si idem illi somnium contigisset, ab omni fallaciae suspicione liberaretur (Hdt. 7, 15.). Opinabatur igitur Xerxes, si quis solium regium conscenderet, eum ipsam regis personam induere. Et haec sine dubio causa fuit, cur apud Persas capitale haberetur hanc sacram sedem tetigisse (v. Hdt. 7, 16. Curt. 8, 4. Valer. Max. 5, 1. p. 245. Bip.). Haec omnia complectitur Dio Chrysostomus Persarum reges appellans ἐν θρόνοις χρυσοῖς καθεμένους βασιλέας (ap. Brisson. p. 103.). Et cum hac Chrysostomi loquutione optime convenit imago, quam describit Philostratus (Icon. 2, 32.), in qua rex Persarum cernebatur

in solio suo aureo (*στικτὸς ὡς ταώς*) sedens. Ex his tot tamque variis testimoniis manifestum est, locos nostros de Ahasveri כסא מלכות ex intima Persicae antiquitatis cognitione petitos esse.

Attamen loco 5, 2. difficultas aliqua, quamvis levis, oriri videtur. Curtius enim narrat Alexandrum Susis consedisse in sella regia multo excelsiori quam pro habitu corporis, et hanc ob causam mensam Darii apponi iussisse, cui pedes suos imponeret (Curt. 5, 2.). Iam si tam excelsum fuit solium regium, mirum videtur, quod Esthera tam prope ad regem accedere audet, ut sceptrum eius possit tangere. Attamen hic nodus facile solvitur, dummodo conspiciamus imagines monumentorum Persepolitanorum. In his enim imaginibus apparet etiam rex Persarum in solio sedens et sceptrum suum manu tenens. Hoc autem sceptrum minime ita breve est, ut alias plerumque pingitur, sed satis longum, ut rex ex altitudine sua commode ad supplices omnes posset porrigere. Ceterum sceptrum ut apud alias gentes ita apud Persas quoque pro signo regiae potestatis esse habitum cum illis imaginibus, tum ex loco quodam Herodoti apparet, ubi Xerxes ad Artabanum, qui Susa discessurus est, dicit: *σοι ἐγὼ μούνῳ ἐκ πάντων σκῆπτρα τὰ ἔμα ἐπιτράπω* (7, 52.).

Vana opinio de divina regum dignitate, qua et rex et populus Persarum imbutus erat, verbis etiam, quae ex ore regis proficiscerentur, ingentem conciliabat auctoritatem. Quemadmodum enim Dei coelestis verba efficacia esse neque vis eorum impediri posse existimabantur, ita quoque mandatum a terrestri Deo pronuntiatum sine ulla haesitatione perfici debebat. Hac simpliciter quidem sed admodum perspicue describitur in libro nostro 7, 8. Rex cum Hamanem ad Estherae lectulum cubantem adspicit, indignabundus quaerit: הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, post hanc suspicionem ex interrogatione etiam quodammodo suspensam statim pergitur: הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו. Quam egregie hoc enuntiato potentia verbi regii ad oculos lectoris demonstratur! Neque vero videtur negligendum, ministrorum nullam fieri mentionem. Tam validum enim est, quidquid rex eloquitur, ut ad efficiendum nulla fere egeat ope aliena. Deinde quanta fe-

stipatio est in mandato Ahasveri ad Mordechaeum honorandum! At decretum regis non solum summa cum festinatione perfici debebat, sed quippe cum ex divina etiam sapientia esset ortum, revocari non poterat. Brissonius ad hoc demonstrandum ex Diodoro affert locum, ubi de Dario, qui Charidemum ad mortem duci iusserit, haec dicuntur: εὐθὺς μετενόησε καὶ κατεμέμφατο ἑαυτὸν ὡς τὰ μέγιστα ἡμαρτηκότα, ἀλλ' οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν τὸ γεγονὸς διὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀγένητον κατασκευάσαι (Briss. p. 185.). In eandem sententiam afferri possunt verba, quae Artabanus Xerxi, qui illum ad nescio quid erat adhortatus, respondet: εἰ δέ τοι οὕτω δέδοκται γίνεσθαι, καὶ οὐκ οἷά τε αὐτῷ παρατρέψαι (Hdt. 7, 16.). Sed reges Persarum quamquam dii quidam terrestres sibi esse videbantur, ideo tamen vere non erant, quod opinabantur, itaque accidere poterat, ut quemadmodum alii homines in sententiis suis et decretis falsam aliquam opinionem vel vehementem animi perturbationem sequerentur et cum ad tranquillam et veram rerum venissent cognitionem, eos ipsos divinae suae sapientiae poeniteret. Huius poenitentiae exemplum est illud, quod Diodorus de Dario narrat; et manifestius etiam exemplum affert Herodotus, qui Sandocem unum ex iudicibus regiis tradit a Dario propter iniquam aliquam sententiam cruci esse affixum; sed cum ille ex patibulo penderet regem secum reputantem quanta officia ille sibi praestitisset, severitatis suae poenituisse, et hominem solvi atque in vitam revocari iussisse (7, 194.). Ex hoc loco etiam apparet, reges, ne frustra esset poenitentiae suae dolor, nonnunquam sententias suas revocare non dubitasse. Et similis quaedam regis mandati abrogatio commemoratur in historia Mentoris et Thessalionis Diod. 16, 43. Ita Xerxes quoque non solum primam sententiam de bello contra Graecos firmiter pronuntiatam et fortiter defensam (Hdt. 7, 4. 11.), postridie mutavit et contrariam Artabani sententiam palam professus est (c. 13.), sed etiam ab hoc ipso altero decreto suo postea decessit (c. 18.). Quae quum ita sint dubitari potest, legem apud Persas exstitisse, ex qua quamvis regis sententiam abrogari nefas esset. Neu multum enim locis illis supra allatis tribuerim, nam neuter satis perspicuus est. Attamen quamquam magni reges ius

considerantiae suae poenas luebant, quamquam sententias suas revocare cogebantur, multum tamen aberat, ut opinionem de divinitate sua abiicerent. Quemadmodum pontifices Romani manifestissimis erroris sui documentis non sanantur, ita illi quoque nihilominus divinam sententiarum suarum auctoritatem defendebant, sed cancellis quibusdam eam circumscribebant. Etenim sancitum est, ut quaecunque regis sententia inter leges publicas relata regioque sigillo obsignata esset, mutari vel revocari nefas esset. Cum septem Ahasveri consiliarii de Vasthia consulerentur, unus ex iis sententiam suam ita induxit: יצא דבר מלכות מלפניו (המלך) ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור (1; 19.). Itaque ei non suffecit ut rex decretum ore solo pronuntiaret, sed statim id scribendum et in legum publicarum numerum referendum esse censuit, tum demum, inquit, non abrogabitur. Et haec sine dubio est causa, cur in omnibus edictis gravioribus promulgendis semper scripturae fiat mentio. Haman cum edictum adversus Iudaeos ab rege peteret, dixit: יכתב לאבדם (3, 9.); Esthera cum rogaret, ut Hamanis decretum irritum redderetur, eadem usa est formula: יכתב להשיב את (8, 5.). Apertissime autem haec scriptae legis auctoritas demonstratur loco 8, 8., ubi Ahasverps ad Estherae petitionem de Hamanis decreto antiquando respondet: כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב. Neque vero haec sunt verba inania, sed ex hac ipsa necessitate oritur singulare illud bellum civile inter Persas et Iudaeos. Quamquam haec Persica superstitio, quae in historia nostra tantum valet, satis certo ex universa illa causa, quae inveterata opinione de regum divinitate continetur, repeti potest et in huius causae demonstratione acquiescere possumus, tamen cognitio rerum Persicarum, quam libro nostro vindicare suscepimus, illustrior fit, si certum aliquod huius rei testimonium aliunde possimus afferre. Exstat vero tale testimonium in libro Danielis, principes enim coram rege Dario ita loquuntur: כְּעַן מַלְכָּא תְּקִים אֱסָרָא וְתִרְשֻׁם כְּתָבָא דִּי לָא לְהַשְׁנָיָה כְּדָת מָדַי וּפָרַס דִּי לָא תֶעְדֵּא (6, 9.). Haec verba locis nostris ita sunt similia, quemadmodum de duobus testimoniis, quae ad eandem rem spectent,

exspectari potest, ita vero disparia, ut in neutram partem suspicio cadere possit.

Ceterum cum divina scripturae in edictis publicis auctoritate multa alia, quae in commentariis de rebus Estherae deprehendimus, cohaereant, quae non solum propter hanc ipsam convenientiam magnam per se habent probabilitatem, sed etiam propterea quod testimoniis aliunde petitis probantur, ad fidem historici tuendam aliquantum faciunt. Ahasverus loco supra allato ad Estheram dicit, decretum Hamanis non solum scriptum esse, sed etiam sigillo regio obsignatum, ideoque irritum reddi non posse. Haec autem summa sigilli regii vis et potestas multiplici et insigni modo in historia Estherae cernitur. Haman narratur literas, quas in provincias miserit, regio sigillo obsignasse (3, 12.); rex Estheram adhortatur, ut novum edictum obsignari iubeat (8, 8.) et hoc factum esse traditur (8, 10.). Deinde annulum suum, quo obsignare solebat, Ahasverus de digito suo detractum Hamani tradidit, ut eum summa ornaret potestate (3, 10.) et cum Haman munere suo privaretur eundem repetiit atque ad Mordechaeum, qui in Hamanis locum succederet, transtulit (8, 2.). Quemadmodum Chardinus narrat edicta regia in tabulas publicas inseri propterea quod inde auctoritas eorum plena pendeat (T. III. p. 363.), ita quoque sigillum regium recentioribus etiam temporibus solenne est signum summae potestatis (testimoniis, quae affert Paulsen *Reg. d. Morg.* p. 297. addi potest Arvieux *merkwürd. Nachricht.* T. IV. p. 472.). Neque vero in antiqua historia loci desunt, qui eandem sigilli regii testentur vim et auctoritatem. Simili fere modo ut Ahasverus noster Mordechaeo Pharao Iosepho sigillum suum tradidisse refertur (Gen. 41, 42.). Et quod Alexander annulum suum Perdiccae tradidisse narratur, ut eum summa post mortem suam donaret potestate (Iustin. 12, 9.), fortasse, ut in multis aliis, morem Persarum imitatus est. Si autem ad Persas ipsos spectamus, insigne documentum de huius signi usu, qualis in historia nostra saepius commemoratur, debemus Herodoto, qui Bagaeum quendam, qui ad Oroetam occidendum a rege mitteretur, plures narrat secum habuisse literas Darii sigillo notatas et cum decretum de Oroeta occidendo eodem sigillo instructum osten-

dixisset, satellites hastatos sine mora hominem interemisse (3, 128.). Xenophon quoque (Hist. Graec. 7, 1, 39.) loquitur de sigillo regis Persarum literis impresso. Adami denique (p. 61.) locum affert ex Polyaeni Strateg., ubi de rege Ocho haec traduntur: *τὴν βασιλικὴν σφραγῖδα διαπέμπειν ἐξ ὀνόματος τοῦ πατρὸς προσέταξεν Ὦχον ἀναγορεῦσαι βασιλέα*; et alium ex Curtio locum, qui Alexandrum perhibet iis literis, quas in Asiam mitteret, annulum Darii impressisse.

Deinde ex hac scripturae in literis publicis promulgandis necessitate explicanda est scribarum publicarum mentio (8, 12. 8, 9.). In hos scribas Persicos alias quoque incidimus. Herodotus in loco illo de Oroetae supplicio Bagaeum narrat Sardibus etiam scribas regios invenisse et hoc explicandi gratia addit: *γραμματιστὰς δὲ βασιλείους οἱ πάντες ὕπαρχοι ἔχουσιν.* Xerxes cum ingentem suum lustraret exercitum, de singulis gentibus sciscitatus est, et quae comperiret scribis suis annotanda mandavit (Hdt. 7, 100. cfr. Plut. Artax. c. 29.). Recentioribus etiam temporibus principes Asiaticos perpetuo scribas habere in comitatu suo docet Heerenius (I, 1. p. 135.). Hic scribarum publicarum usus ducit nos ad annales regios, de quibus saepius in libro nostro legimus (2, 23. 6, 1. 10, 2.), ex quibus locis colligi potest, reges Persarum, quaecunque sub imperio suo gesta fuerint aut acciderint, in hos commentarios publicos retulisse. Et haec res manifestis antiquitatis testimoniis probari potest. Ctesias, qui per aliquantum temporis inter Persas versabatur, in historia sua Persica conscribenda adhibuit *διφθέρας βασιλικὰς ἐν αἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις κατά τινα νόμον ἦχον συντεταγμένας* (Diod. 2, 32.). His autem scriptis non solum ea mandata esse, quae ad totius imperii salutem pertinerent, sed res etiam leviores, quale Mordechaei fuerit officium, demonstrat Herodotus, qui de Xerxe pugnam Salaminiam contemplante ita scribit: *ὅπως τίνα ἴδοι Ξέρξης τῶν ἑαυτοῦ ἔργον τι ἀποδεικνύμενον ἐν τῇ ναυμαχίῃ κατήμενος ὑπὸ τῷ οὔρεϊ τῷ ἄντιον Σαλαμῖνος ἀνεπυνθάνετο τὸν ποιήσαντα καὶ οἱ γραμματισταὶ ἀνέγραφον πατρόθεν τὸν τριήρ-*

αρχον καὶ τὴν πόλιν (8, 90. cll. Plut. Them. c. 13.). Denique annales Persarum saepius commemorantur in histo[riae] Esrae 4, 15. 19. 5, 17. 6, 2.

Ad hunc scripturae usum publicum pertinent etiam exemplaria, quae de regio edicto describerentur necesse erat; *eius*modi exemplaria secundaria plus semel in historia nostra inveniuntur (v. 3, 14. 4, 8. 8, 13.) et eodem verbo designantur, ut apud Esram (4, 11. 23. 5, 6. 7, 11.). **) Formula quoque solennis: פתשגן הכתב להנתן דת quae repetitur (3, 14. 8, 13.) notanda est, quippe quum tam penitus ex rei ipsius nata sit natura, ut non mediocrem fidei habeat commendationem. Similis formula est haec: הדת נתנה בשושן הבירה 3, 15. 8, 4. cll. 9, 8., quae argumento edictorum additur. Publicae enim auctoritatis confirmandae causa hoc venerabilis Ahasveri arcis nomen edictis videtur adiunctum esse. Eodem modo ad rem pertinet diligens variorum praefectorum et populorum descriptio (1, 22. 3, 12. 8, 13.). Quid enim in tanta imperii Persici vastitate hac enumeratione magis consentaneum, magisque necessarium fuit? Quamquam scriptor noster per brevitatis studium ipsa verba edictorum regiorum referre non potuit, eiusmodi formulae tam arcte cum ipso argumento copulatae erant, ut quemadmodum plantis adhaerent radices, seiungi non possent; itaque, ut imaginem teneamus, demonstrant, edicta illa non in capite nescio cuius hominis otiosi inventa, sed ex ipso Susorum, Ahasveri sedis, solo nata esse. Quanquam hic praeterire non possumus difficultatem, quam locus quidam Thucydidis nobis videatur parere. Is enim narrat legatum Persarum, qui literas ferret ad Lacedaemonios, ab Atheniensibus esse interceptum *καὶ αὐτοῦ κομισθέντος οἱ Ἀθηναῖοι τὰς μὲν ἐπιστολὰς μεταγραψάμενοι****) ἐκ τῶν Ἀσσυρίων γραμμάτων ἀνέγνωσαν.* Quamquam certant interpretes, quid literis illis Assyriis signi-

---

*) Prae ceteris nomina eorum, qui de rege bene essent meriti (*ὀρόσαγγαι*) in tabulas regias videntur relata esse v. Hdt. 8, 85.

**) Sola forma differt, in nostro enim libro legitur: פתשגן, in historia vero Esrae: פרשגן.

***) Schol. *μεθερμηνεύσαντες.*

ficetur, hoc tamen satis constat, sermonem epistolae illius non Graecum fuisse. Nostro autem libro saepius legimus, edicta regia, quae in provincias mitterentur, ad singularum gentium et provinciarum sermonem atque scripturam esse composita. Bochartus (Phaleg. 1, 15. p. 63. ed. Fraucf. 1674.) ad formulam nostram: מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו explicandam bene confert Gen. 10, 15. 20, 31. et certe colligit, verba non ita esse premenda, ut singulis provinciis propria quaedam lingua et a ceteris prorsus diversa tribui existimetur, sed hanc subesse sententiam, imperium Persicum multa continere linguae et scripturae genera, ideoque in promulgandis edictis regiis ad has diversitates rationem esse habitam. Attamen non potest dubitari, quin ex hoc linguarum numero Graeci, qui in Asia habitarent Persis subditi, non eximendi sint. Iam quaeritur cur epistola illa regis ad Lacedaemonios non ab iis scribis confecta sit, qui sermonem Graecum callerent. Res ipsa, quae ab auctore libri Estherae nobis traditur, per se tam probabilis est, et ad totam rerum Persicarum rationem tam apta, ut eiusmodi difficultate non possit everti. Primum inter se differunt literae regis ad alienam civitatem datae, et edicta, ipsis civibus imposita; deinde quidni coniiciamus, consulto Assyrium sermonem ad literas illas scribendas adhibitum esse, ne argumentum earum tam facile proderetur.

Cum satis multa edicti regii exemplaria descripta et ad illam populorum et provinciarum varietatem comparata erant, per omnes imperii partes et locos distribui debebant. Quod cum permagno cum apparatu coniunctum esset, historicus non potuit, quin breviter quidem commemoraret. Sed haec eius brevitas non impedit, quominus in hac quoque re nonnulla eximiae eius cognitionis documenta appareant. Legimus 3, 15.: הרצים יצאו דחופים בדבר המלך. Hoc cursorum genus accuratius describitur 8, 14.: *) הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך cfr. v. 10. Herodotus de hoc tabellariorum Persicorum genere ita tradit: *λέγουσι ὡς ὅσον ἂν ἡμερέων ἡ πᾶσα ὁδός, τοσοῦτοι ἵπ-*

---

*) Non properat scriptor ad doctrinam suam ostentandam.

ποι τε καὶ ἄνδρες διεστᾶσι κατὰ ἡμερεσίην ὁδὸν ἑκάστην τεταγμένοι τοὺς οὔτε νίφετος οὐκ ὄμβρος οὐ καῦμα οὐ νὺξ ἐέργει μὴ οὐ κατανύσαι τὸν προκείμενον ἑωυτῷ δρόμον τὴν ταχίστην, ὁ μὲν δὴ πρῶτος δραμὼν παραδιδοῖ τὰ ἐντεταλμένα τῷ δευτέρῳ, ὁ δὲ δεύτερος τῷ τρίτῳ (8, 98.). Similiter hoc tabellariorum institutum describit Xenophon idque a Cyro repetit (Cyrop. 8, 6, 17.). Et saepius huius rei apud scriptores antiquos fieri mentionem ostendit Brissonius p. 311 etc. Neque vero solum in universum loci illi nostri cum reliqua historia conveniunt, sed singulas etiam brevis illius descriptionis notas aliunde possumus demonstrare. Quod tam studiose velocitas horum tabellariorum effertur, ab Herodoto probatur, qui loco illo scribit: τουτέων τῶν ἀγγέλων ἐστὶν οὐδὲν ὅτι θᾶσσον παραγίνεται, θνητὸν ἐόν. Et haec fortasse est causa, cur 3, 15. simpliciter הרצים dicantur, quod primum quidem parum accurate dictum videtur; sed in similem loquutionem incidimus apud eundem Herodotum, qui de Darii quodam legato dicit: αὐτίκα δὲ ὁ ἱππεὺς ἔθεε φέρων τὴν ἀγγελίην (5, 14.). Eodem modo primum potest offendere, quod 8, 10. 14. muli dicuntur ad hanc rem tabellariam adhibiti esse; *) cum Herodotus loquatur de equis. Sed tanta in loco 8, 10. cernitur diligentia, tantaque peritia, ut res dubitari nequeat. Quid impedit, quominus statuamus Herodotum, qui, ut ipse fatetur, rem auditu tantum acceperit, universam tantum equitandi notionem voluisse significare, nostrum autem, qui eam fortasse praesentem adspexerit, ab illa universitate (סוסים, רכש) ad peculiare mulorum genus transire? Mulos in oriente nobiles et robore atque velocitate excellentes haberi locupletissimis demonstrari potest testimoniis. Non solum recentioribus temporibus ipsi principes mulis vehuntur, ut vidit Vallaeus (III, p. 7.), sed David etiam Salomonem, cum eum regem vellet declarari, mulo suo imponi iussit, et Ctesias narrat (Pers. c. 45.) cadavera regum Persarum mulis ad sepulcra esse vecta. Deinde muli commemorantur in exercitu Darii fuisse (v. Hdt. 4, 128.

*) Vocem אחשתרנים mulos significare demonstrant Bochart. Phal. I, 15. p. 69. Bohlen. Symbol. p. 22. Gesen. s. v.

(cffr. 2, 5. 6. et 2 Reg. 24, 14.) originem duxisse. Ita facilius quoque potest intelligi, quomodo Mordechaeus a porta regia ad summum totius imperii locum transire et tanto oneri, quemadmodum in clausula libri laudatur, par esse potuerit.

Non solum aulicorum conditionem novit historicus noster, sed praefectorum etiam, qui provinciis essent praepositi, notitiam habet. Primum certus quidam ordo in tribus eorum generibus designandis deprehenditur. Ubi enim edicta regia in provincias mittenda et inter praefectos distribuenda commemorentur, ita varia nomina sequuntur: שרים, פחות, אחשדרפנים 3, 12. 8, 19. Postremum vocabulum nulla eget demonstratione, est enim universum et ad quemvis praefectum designandum aptum. Duo autem reliqua ipsa forma sua et usu ad Persarum imperium nos ducunt. Vocis אחשדרפנים sonus statim in mentem revocat Graecorum σατράπης de praefectis Persarum nomen usitatissimum, neque vero haec soni similitudo nos fallit, nam si aliarum vocum ut אחשורוש et אחשתרנים, quae eaedem in libro nostro inveniuntur, sequimur rationem, doctissimi de Sacy sententia, illam vocem ex Persarum ksihetr-ban, temperamento quodam ad duram pronuntiationem emolliendam adhibito, esse ortam (v. Gesen. s. v.) permagnam habet probabilitatem. Deinde vocis פחה origo Persica, quamvis vix possit dubitari, minus tamen est perspicua. *) Quidquid autem ab hac parte deest, abunde multiplici huius tituli usu compensatur (v. Esr. 5, 3. 14. 6, 7. Neh. 5, 14. 18. Hagg. 1, 1. 14. 2, 2. 21.). Deinde quamquam ordo horum titulorum, quem supra indicavimus, sine dubio legitimus fuit, tamen in hac re nulla cernitur ostentatio. Nam ubi propter edictorum mentionem formulae solenni non adstrictus est scriptor noster, libertate utitur in praefectis designandis. Cum explicare vult, quomodo factum sit, ut Persae, quamquam per edictum Hamanis licentiam haberent Iudaeos aggrediendi, tamen adversariis suis parcerent, ita varia in provinciis munera describit: כל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר המלך

*) Varias tentant ex lingua Persica explicationes Bohlenius Symbol. p. 26., Gesenius s. v., Ewaldus Krit. Gr. p. 490.

עבדי המלך אשר בשער המלך (3, 2. 3.). Inde ret, certos quosdam Ahasveri ministros in aula regia per egisse excubias et hoc excubandi officium tam arcte cum nere eorum coniunctum fuisse, ut inde titulum suum hab Alexandrini igitur, qui in codice Hebraeo vertendo saep tentiam solam sequantur, locum 2, 19. interpretantur: θε πευεν ἐν τῇ αὐλῇ. Et ita vere apud Persas fuisse possumus demonstrare. De Cyro tradit Xenophon: ἔδοξε ἐντίμους ἀεὶ παρεῖναι ἐπὶ θύραις καὶ παρέχειν αὐ χρῆσθαι ὅτι ἂν βούληται ἕως ἂν ἀφείη Κῦρος; his ὡς δὲ τότε ἔδοξεν οὕτω καὶ νῦν ἔτι ποιοῦσιν οἱ κ Ἀσίαν ὑπὸ βασιλεῖ ὄντες θεραπεύουσί τε τὰς τῶν ἀρ των θύρας (Cyrop. 8, 1, 6. cfr. Exped. 1, 9, 2.). Dein Aristoteles: ἔξω τούτων (descripsit muros et portas regis conclave sepiretur) ἄνδρες οἱ πρῶτοι καὶ δοκιμώτα τοι διεκεκόσμηνται· οἱ μὲν ἀμφ' αὐτὸν βασιλέα δορυφό ροι τε καὶ θεράποντες (cfr. Esthr. 6, 3. 5.) οἱ δὲ ἑκάστ περιβόλου φύλακες πυλωροί τε καὶ ὠτακουσταὶ λεγ μενοι (de mundo c. 6.). Aulici Artaxerxis apud Plutarch dicuntur: οἱ ἐπὶ θύραις βασιλέως (Them. c. 29.). Eadem utitur breviloquentia Athenaeus, qui aulicos dicit τοὺς τῶν Περσῶν περὶ τὰς θύρας διατρίβοντας (6, c. 13.). Plutar chus commemorat τοὺς ἐπὶ θύραις σατράπας καὶ στρατη γοὺς καὶ ἡγεμόνας (Pelop. c. 30. cffr. Hdt. 3, 118. 120. 34. 35. Cyrop, 1, 3, 2.). Et in imaginibus reliquiarum Persepolis haec res nobis ob ipsos oculos ponitur, ibi enim aulici in vestibulo regis cernuntur (v. Heeren. l. l. p. 214.). Neque mirum est, quod hoc nobile ianitorum genus, quod in antiqua Persarum historia tam frequens sit, ad nostra etiam tempora propagatum est, quemadmodum Chardinus testatur (III, p. 334.). Ex his testimoniis non solum probatur, solennem illam formulam cum ceteris Persicae antiquitatis monumentis bene convenire, sed de Mordechaeo etiam aliquid discimus, quod ad totam historiam haud negligendum sit. Cum enim plerosque nobiles fuisse appareat, qui ad magni regis portas versarentur, tantum abest, ut Mordechaeum propter titulum suum: יושב בשער המלך pro homine quodam ex plebe haberi necesse sit, ut sit verisimile, eum ex nobili aliqua Iudaeorum familia

licet? Quia nihil indicavit Bertholdtius, non possumus quin coniiciamus, illam ipsam descriptionem, quam retulimus, illius opinionis ei ansam aliquam dedisse. Etenim dicuntur septem viri illi: הישבים ראשנה במלכות, Haman vero et Mordechaeus ita inducuntur, ut eos summam imperii tenuisse potestatem appareat, ergo, ita concludit B., Haman et Mordechaeus primi erant inter eos, qui in regno principem locum tenuisse dicuntur. Haec vero conclusio non valet. Nimirum hoc per se intelligitur, Vezirum summum esse magistratum, quippe quum sit regis vicarius, quare is nullo modo primus quidam inter pares, ut loquuntur, esse potest, sed superior est ceteris omnibus. De Hamane igitur dicitur: וישם המלך את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (3, 1.). Quare verba illa: הישבים ראשנה במלכות (1, 14.) nihil aliud sibi volunt, quam nullum fuisse collegium publicum illis septemviris superius. In hac re longe citius libertatem quandam mihi videor deprehendere, quae veritatis sibi conscia non speciem doctrinae et fidei aucupetur, quam errorem, qui suspicionem habeat. Deinde id quod summum est in Bertholdtii argumentatione, Hamanem et Mordechaeum, quia peregrini fuerint, nullo modo e septemviris illis, quos quaerimus, esse potuisse, minime tutum haberi potest. Admodum quidem vulgaris est opinio, septemviros nostros ex septem coniuratis et Pseudo-Smerdis occisoribus esse ortos, et ab hac opinione profectus Bertholdtius colligere videtur, quoniam septem illi coniurati nobiles Persae essent, neminem in eorum locum ex peregrinis potuisse suffici. At quonam opinio illa fundamento nititur? In iis quae Herodotus (3, 84.) de illorum coniuratorum iure decreta esse narrat, nullo verbo constitutum est, ut ex coniuratorum familiis principes magistratus et septem regis consiliarii eligerentur. Ne Otani quidem, qui primum inter eos obtinuit locum, tale quid pactum est. Neque ullam video inter Herodoti locum et nostrum intercedere similitudinem, praeterquam quod numerus coniuratorum consiliariis nostris respondeat; deinde quod regem sine internuncio adeundi ius, quod quidem coniurati sibi vindicarunt, cum verbis nostris ראי פני המלך comparari possit. Sed si has similitudines paulo accuratius perscrutamur, ut umbrae fugiunt. Nam quod

ad numeri attinet aequalitatem, statim evanescit, si consideramus, unum ex septem Magi occisoribus regem esse factum neque plures sex relictos esse, qui a consilio illius stare possent. Deinde etiamsi haec numeri aequalitas melius posset defendi, tamen nihil probaret, propterea quod septemvirûm collegia inter Persas admodum frequentia erant: in nostro libello bis septemviri inveniuntur, consiliariorum et spadonum principum (1, 10.), aliud septemvirûm exemplum legitur apud Herodotum (3, 17.). Praeterea septem electae sunt virgines, quae in Estherae essent comitatu (2, 9. cffr. de huius numeri inter Persas frequentia Grotius 1, 10. Heeren. l. l. p. 490.). Non multo plus valet altera illa similitudo, nam profecto interest inter eos, qui habent potestatem sine ullo negotio regem adeundi, et eos, qui perpetuum regis adspectum habere dicuntur. Eodem fere iure, quo consiliarii nostri cum septem illis coniuratis possunt comparari, conferri licet etiam septem eunuchos primarios, qui dicantur המשרתים את פני המלך 1, 10. Neque solum species illa similitudinis prorsus tollitur, sed si ipsam descriptionem nostram accuratius inspicimus, magnum etiam apparet discrimen inter septem consiliarios et septem coniuratos. Primum enim dicuntur consiliarii regis חכמים, quod vocabulum accuratius circumscribitur verbis ידעי העתים appositis. Utrumque nos ducit ad astrologiae notionem. Huius enim artis periti non solum apud Danielem, qui saepius de iis loquitur, sed etiam apud Iesaiam (44, 25.) et Ieremiam (50, 35.) חכמים appellantur, neque hoc mirum est, quoniam in oriente pro summa habetur sapientia, siderum, summorum rerum terrestrium arbitrorum, vias et rationes didicisse. Manifestius etiam est appositum: ידעי העתים, quae enim alia tempora intelligi possunt, quam quae nosse plurimum intersit, secunda et adversa ad res agendas? Horum autem temporum discrimina ex stellarum stationibus pendere putabantur. Deinde huius artis certum quoddam invenitur vestigium loco 3, 7.: בחדש הראשון ... בשנת שתים עשרה למלך ... הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר. Quaecunque haec sors Hamanis fuerit, et quocunque modo tractata et iacta sit, tantum manifestum est, hanc sortitionem ideo esse institutam, ut tempus ad decretum

adversus Iudaeos peragendum opportunum divinaretur, itaque ex magicis quibusdam artificiis confectam esse. Non indicatur quidem, quis haec artificia instituerit, nullum enim certum subiectum, ut loquuntur Grammatici, verbo הִפִּיל additum est; in tali vero loquendi ratione qui ad sententiam proximus fuerit subintelligendus erit. Quis autem in nostro loco proximus censendus erit? Sine dubio unus ex iis, qui eiusmodi artes magicas profiterentur. Et hoc eo propius est ad coniiciendum, cum ex loco 6, 13. appareat, Hamanem quoque quemadmodum regem, habuisse חֲכָמִים suos. Grotius igitur et Rambachius (ad h. l.) non dubitant, quin Haman horum sapientum suorum ope in sortibus iaciendis usus sit. Quae cum ita sint, hoc pro certo contendere possumus, septem illos regis consiliarios ante omnia arte magica et astrologia excelluisse. Hoc autem quantopere ad orientis ingenium aptum sit et accommodatum videri licet ex sententia Heerenii: *der allgemein im Orient eingeführte Glaube an Vorhersagungen, besonders an Constellationen, die eben daher allgemein beobachtete Sitte, keine Unternehmung von einiger Wichtigkeit ohne den Rath derer zu beginnen, die davon Kenntniss besitzen, und das blinde Vertrauen, was man diesen zu schenken pflegt, verschaffen der Priestercaste nicht nur den entschiedensten Einfluss auf alle Privatverhältnisse, sondern auch besonders auf alle öffentlichen Unternehmungen* (l. l. p. 481.). Permagnam nunc etiam potestatem habere superstitionem apud Asiaticos cum in rebus privatis tum publicis gerendis in universum testantur Vallaeus (III. p. 4.) et Tavernierus (I. p. 261.). Ad nostram quaestionem propius accedit quod narrat Chardinus (III. p. 163 etc.) regem Persarum permagnas in astrologis, qui de omnibus rebus consulantur, alendis impensas facere. Neque vero hoc ipsum, quod in Hamanis sortitione agitur, a testimoniis manifestis destitutum est. Non solum Chardinus tradit astrologiam ad decretum aliquod feliciter exequendum consultam esse (III. p. 304.), sed illud etiam genus divinationis hic illic deprehenditur. *)

*) Quam multiplex hoc sortilegorum genus per totam antiquitatem fuerit, copiosius exponit van Dall de oraculis p. 341 etc. (ed.

ad numeri attinet aequalitatem, statim evanescit, si consideramus, unum ex septem Magi occisoribus regem esse factus neque plures sex relictos esse, qui a consilio illius stare possent. Deinde etiamsi haec numeri aequalitas melius posset defendi, tamen nihil probaret, propterea quod septemvirûm collegia inter Persas admodum frequentia erant: in nostro libello bis septemviri inveniuntur, consiliariorum et spadonum principum (1, 10.), aliud septemvirûm exemplum legitur apud Herodotum (3, 17.). Praeterea septem electae sunt virgines, quae in Estherae essent comitatu (2, 9. cfr. de huius numeri inter Persas frequentia Grotius 1, 10. Heeren. l. l. p. 490.). Non multo plus valet altera illa similitudo, nam profecto interest inter eos, qui habent potestatem sine ullo negotio regem adeundi, et eos, qui perpetuum regis adspectum habere dicuntur. Eodem fere iure, quo consiliarii nostri cum septem illis coniuratis possunt comparari, conferri licet etiam septem eunuchos primarios, qui dicantur המשרתים את פני המלך 1, 10. Neque solum species illa similitudinis prorsus tollitur, sed si ipsam descriptionem nostram accuratius inspicimus, magnum etiam apparet discrimen inter septem consiliarios et septem coniuratos. Primum enim dicuntur consiliarii regis חכמים, quod vocabulum accuratius circumscribitur verbis ידעי העתים appositis. Utrumque nos ducit ad astrologiae notionem. Huius enim artis periti non solum apud Danielem, qui saepius de iis loquitur, sed etiam apud Iesaiam (44, 25.) et Ieremiam (50, 35.) חכמים appellantur, neque hoc mirum est, quoniam in oriente pro summa habetur sapientia, siderum, summorum rerum terrestrium arbitrorum, vias et rationes didicisse. Manifestius etiam est appositum: יודעי העתים, quae enim alia tempora intelligi possunt, quam quae nosse plurimum intersit, secunda et adversa ad res agendas? Horum autem temporum discrimina ex stellarum stationibus pendere putabantur. Deinde huius artis certum quoddam invenitur vestigium loco 3, 7.: בחדש הראשון ... בשנת שתים עשרה למלך ... הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר. Quaecunque haec sors Hamanis fuerit, et quocunque modo tractata et iacta sit, tantum manifestum est, hanc sortitionem ideo esse institutam, ut tempus ad decretum

adversus Iudaeos peragendum opportunum divinaretur, itaque ex magicis quibusdam artificiis confectam esse. Non indicatur quidem, quis haec artificia instituerit, nullum enim certum subiectum, ut loquuntur Grammatici, verbo הִפִּיל additum est; in tali vero loquendi ratione qui ad sententiam proximus fuerit subintelligendus erit. Quis autem in nostro loco proximus censendus erit? Sine dubio unus ex iis, qui eiusmodi artes magicas profiterentur. Et hoc eo propius est ad coniiciendum, cum ex loco 6, 13. appareat, Hamanem quoque quemadmodum regem, habuisse חכמים suos. Grotius igitur et Rambachius (ad h. l.) non dubitant, quin Haman horum sapientum suorum ope in sortibus iaciendis usus sit. Quae cum ita sint, hoc pro certo contendere possumus, septem illos regis consiliarios ante omnia arte magica et astrologia excelluisse. Hoc autem quantopere ad orientis ingenium aptum sit et accommodatum videri licet ex sententia Heerenii: *der allgemein im Orient eingeführte Glaube an Vorhersagungen, besonders an Constellationen, die eben daher allgemein beobachtete Sitte, keine Unternehmung von einiger Wichtigkeit ohne den Rath derer zu beginnen, die davon Kenntniss besitzen, und das blinde Vertrauen, was man diesen zu schenken pflegt, verschaffen der Priestercaste nicht nur den entschiedensten Einfluss auf alle Privatverhältnisse, sondern auch besonders auf alle öffentlichen Unternehmungen* (l. l. p. 481.). Permagnam nunc etiam potestatem habere superstitionem apud Asiaticos cum in rebus privatis tum publicis gerendis in universum testantur Vallaeus (III. p. 4.) et Tavernierus (I. p. 261.). Ad nostram quaestionem propius accedit quod narrat Chardinus (III. p. 163 etc.) regem Persarum permagnas in astrologis, qui de omnibus rebus consulantur, alendis impensas facere. Neque vero hoc ipsum, quod in Hamanis sortitione agitur, a testimoniis manifestis destitutum est. Non solum Chardinus tradit astrologiam ad decretum aliquod feliciter exequendum consultam esse (III. p. 304.), sed illud etiam genus divinationis hic illic deprehenditur. *)

*) Quam multiplex hoc sortilegorum genus per totam antiquitatem fuerit, copiosius exponit van Dall de oraculis p. 341 etc. (ed.

Quae cum ita sint, facile colligi potest, reges Persarum homines eiusmodi artium peritos semper secum habuisse (ראי פני המלך). In vulgus nota sunt testimonia, quae de hac re apud Danielem inveniuntur. Deinde Herodotus narrat, cum Xerxes Sardibus egrederetur, solem defecisse et de hac re Magos consultos esse (7, 37.), unde manifestum est, Magos in bella etiam cum regibus esse profectos. Et hunc Persarum morem Alexander quoque imitatus est, nam cum fortuito aliquis diadema eius regium sibi imposuisset, Chaldaei caput illius sacrum esse censuerunt (v. Arrian. Exped. 7, 22.). Duo autem sunt, quae ex his omnibus testimoniis colligenda esse arbitramur. Primum notam illam, qua consiliarii regis loco nostro insigniantur, ad totum Persarum ingenium bene videmus quadrare; deinde consiliarios nostros a septem illis coniuratis distinguendos esse. Licet enim concedamus, Persas in universum a magicae artis studio et tractatione ipsos non alienos fuisse, tamen haud credendum est, illas familias, quarum proavi Magorum genus execrabili quondam odio persequuti essent, unquam artes magicas publice professas esse.

Non autem omnia in consiliis de rebus publicis dandis in magicis artibus posita erant; valebant inter Persas multa instituta, leges et consuetudines, saepe igitur quaestio oriebatur, quomodo singuli casus ad hanc normam universam essent accommodandi. Hoc quoque munus consiliariorum in descriptione nostra commemoratur. Causa enim cur Ahasverus rex alios omnino de Vasthiae contumacia consulat, haec additur: כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דת ודין. Huic autem

---

Amst. 1683.). Tavernierus vidit inter Persas tales quosdam, qui de rebus futuris consulerentur (I. p. 261.), et Chardinus, postquam de astrologia Persarum in universum loquutus est, ita pergit: ils croyent par pareil égarement, que Dieu revèle l'avenir, quand on en recherché la connaissance par le sort, quel qu'il puisse être, de manière que ce qui posse chez les autres hommes pour être toujours des cas fortuits et un par hazard, tel que le jet des dés par exemple on le jet d'une pièce en l'air à croix ou pile, lorsque cela est fait avec quelque praeparation et dans un esprit du religion, que ce sort, dis-je, est un oracle, par lequel Dieu revèle et nous declare sa volonté et sur lequel on se peut fier et on peut agir (III. p. 203.)

loco vix fingi potest quomodo testimonium aliunde petitum accuratius respondere possit, quam locus Herodoti 3, 31. Ibi Cambyses quoque de re quadam uxoria collegium suum percontatus esse narratur, et Herodotus ut lectorem de huius consilii natura doceat, hanc brevem addit descriptionem: *οἱ βασιλήϊοι δικασταὶ .. τοῖσι Πέρσησι δίκας δικάζουσι καὶ ἐξηγεταὶ τῶν πατρίων θεσμῶν γίνονται καὶ πάντα ἐς τούτους ἀνακέεται.* Hi autem iudices regii in antiqua Persarum historia saepius reperiuntur (v. Hdt. 3, 14. 7, 194. Plut. Artax. c. 29. Aelian. V. H. 1, 34.). Deinde praeter illum Herodoti locum plurimum ad narrationem nostram de regiis consiliariis commendandam facit testimonium libri Esrae. Is enim non modo septem regis Artaxerxis consiliariorum (יעטן) mentionem facit, sed id etiam quod noster dicit omnes res ad illos fuisse deferendas itaque eos appellat: הישבים ראשנה מלכ׳, Esras ipsa re comprobat. Nam in publico Artaxerxis mandato, quod Esrae traditum est, iuxta regis nomen septem illi consiliarii commemorantur (7, 14. 15.).

Hos consiliarios sequitur Veziri munus. Sed cum ea, quae libro nostro de hoc summo munere continentur, ab adversariis ad suam causam tuendam fere occupata sint, supra iam in hanc rem inquireremus oportuit. Attamen unum est reliquum, quod in hanc nostram partem vindicemus. Ubi primum in Hamanis eiusque honoris mentionem incidit auctor voluminis Estherae, inter alia haec dicit: וישם המלך את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (3, 1.). Quibus verbis non solum Hamani sed ceteris etiam principibus regis ministris solium tribuitur, et ex suo quemque honoris gradu sellae suae ordinem tenere traditur. *) Haec singularis in re tam communi narranda nota testimoniis Xenophontis egregie comprobatur. Apponamus ipsos locos: *οὕστινας μάλιστα ὁρῴη Κῦρος τά καλὰ διώκοντας τούτους καὶ δώροις καὶ ἀρχαῖς καὶ ἕδραις καὶ πάσαις τιμαῖς ἐγέραιρεν* (Cyrop. 8, 1, 39.); *οὐ μέντοι ἀθάνατον τὴν ταχθεῖσαν ἕδραν κατεστή-*

---

*) Huc quoque referendum videtur illud quod de consiliariis legimus: הישבים ראשנה מלכות. Ex hac enim loquendi ratione colligimus, honores principum in ipsorum consessus ordine apparere.

σατο, ἀλλὰ νόμιμον ἐποιήσατο καὶ ἀγαθοῖς ἔργοις προβῆναι εἰς τὴν τιμιωτάτην ἕδραν καὶ εἴ τις ῥᾳδιουργοίη ἀναχωρῆσαι εἰς τὴν ἀτιμοτέραν ... καὶ ταῦτα δὲ ἐπὶ Κύρου γενόμενα οὕτως ἔτι καὶ νῦν διαμένοντα αἰσθανόμεθα (Cyr. 8, 4, 5.).

Postquam vestigia, quae in historia nostra de Persarum ministris et magistratibus ad res publicas gerendas institutis deprehenduntur, perscrutati sumus, transeamus ad eam rem, quae ab his proxime abest. Iam saepius monendum fuit, quamvis apud Persas summa rerum gerendarum lex regis ipsius libido et arbitrium fuerit, tamen solennem rerum publicarum ordinem magna legum et caeremoniarum copia circumscriptum fuisse. De violentis vel tyrannicis decretis Ahasveri et Hamanis iam sat multa verba fecimus, legitima autem, ut ita dicam, historiae Estherae pars in eo cernitur, quod suum quodque negotium publicum habet administratorem et quod ubique fere ad legem vel universam aliquam normam provocatur. Solennis autem publicae legis vox est דת, ut ex formulis edictorum: פתשגן הכתב להנתן דת, et והדת נתנה בשושן, perspicue apparet. Habet autem haec vox additamentum gravissimum: lex enim illa, cuius arbitrium in historia nostra toties interponitur, dicitur 1, 19.: דתי פרס ומדי. Haec verba eidem voci quamvis inverso ordine apud Danielem (6, 8. 12. 15.) etiam adduntur. De hac lege Persarum et Medorum ita docet Heerenius: *die Lehre der Mager mit persischen Begriffen vermischt heisst das Gesetz der Perser und Meder und umfasste die Kenntniss aller der heiligen Gebräuche, Vorschriften und Gewohnheiten, die sich nicht nur unmittelbar auf die Verehrung der Götter, sondern auf das ganze Privatleben des Ormuzdiener bezogen, auf die Pflichten, die er als solcher zu beobachten hat, und die Strafen, die auf die Uebertretung derselben gesetzt sind, sowie die Mosaische Religion alles dieses dem Jehovaverehrer vorschrieb* (l. l. p. 408. 456 etc.). Huic doctrinae, quae ex libro nostro de lege Persarum et Medorum colligere possumus, bene respondent. Primum summi huius legis interpretes et arbitri חכמים et ידעי העתים dicuntur; haec enim vidimus verba ex doctrina magica esse repetenda. Deinde il-

lud דת tantam haberet, ut rerum publicarum terminis circumscriberetur, ut etiam sermonem mulierculaarum privatam quotidianam et domesticam complecteretur (1, 22.).

Illud autem additamentum non solum legi adiungitur, sed aliis etiam notionibus: legimus חיל פרס ומדי (1, 3.); שרי פרס ומדי (1, 14.); שרות פרס ומדי (1, 18.); מלכי מדי ופרס (10, 2.). Ex his locis apparet, verba illa solennem esse quandam ipsius imperii et omnium rerum publicarum significationem. Cum autem per totam quaestionem nostram sumamus, Ahasverum regem esse Persarum et imperium, cuius instituta investiganda sint, Persicum esse, quaeritur, quo verborum illorum usus nitatur. In hac quoque re sequamur Heerenium, quo non facile cautiorem et peritiorem ducem possimus invenire. Is de arcta inter Persas et Medos necessitudine haec censet: *die ganze Einrichtung des persischen Hofes, sowie Kleidung und Privatleben überhaupt, wurden nach der Medischen abcopirt. Damit war auch zugleich die Annahme der Hof- und Staatsreligion dieses Volkes und des ganzen politisch-religiösen Ceremoniels, der sie vorschrieb, verbunden* (p. 426). Et hanc sententiam pluribus antiquitatis testimoniis probare possumus. In universum monet Herodotus de Persarum ingenio: *ξεινικὰ δὲ νόμαια Πέρσαι προσίενται ἀνδρῶν μάλιστα*, et ad hoc confirmandum exempla aliquot addit: *καὶ γὰρ δὲ τὴν Μηδικὴν ἐσθῆτα νομίσαντες τῆς ἑαυτῶν καλλίω, φορέουσι καὶ ἐς τοὺς πολέμους τοὺς Αἰγυπτίους θώρακας, καὶ εὐπαθείας τε παντοδαπὰς πυνθανόμενοι ἐπιτηδεύουσι καὶ δὴ καὶ ἀπ' Ἑλλήνων μαθόντες παισὶ μίσγονται* (1, 135.). Propter hanc ingenii ad res peregrinas inclinationem non mirum est, quod Persae Medorum praecipue, in quorum imperium succederent, instituta et consuetudines adsciverunt. Summa haec Medorum vis iam in eo cernitur, quod Xenophon narrat stolam Medicam a Cyro pro pretiosissima habitam ideoque optimatibus praescriptam esse (Cyrop. 8, 1, 40.). Et cum mos esset regum Persicorum iis, quos singulari quodam honore afficere vellent, vestimenta pretiosa mittendi, ad eiusmodi dona regia stolae illae Medicae eligebantur (cfr. Hdt. 3, 84.). Deinde quamquam thoraces, quibus Persae uterentur, ab Ae-

antiquitatem personae ab iis, quae haberent, aegre tantum segregabantur; valebat enim opinio, si quis rei capitalis damnaretur, quaecunque ei adhaererent, hac sceleris peste quodammodo infecta itaque sacra esse. Certum huius opinionis vestigium supra iam deprehendimus, ubi ad supplicium filiorum Hamanis explicandum ad legem quandam Persarum recurrimus, ex qua familia patris flagitio obstricta teneretur. Nostri loci simillimum est edictum illud Darii ad Iudaeos in libro Esrae traditum; ibi enim minatus est rex Persarum, ut qui mandato suo morem non gereret non solum ipse cruci affigeretur, sed etiam ut domus eius proscriberetur (6, 11.). Deinde recentioribus temporibus inter Persas rem prorsus ita se habere, quemadmodum posuimus, manifestis comprobat testimoniis Chardinus. Is postquam hominem aliquem capite damnatum esse narravit, pergit: je n'ajoute pas, que le roi confisqua ses biens, parceque je crois avoir déjà dit plus d'une fois, que la confiscation des biens suit presque toujours la perte de la vie, quand on la perd par l'ordre du souverain (II. p. 51.) et alio loco: toute disgrace en Perse importe infailliblement avec soi la confiscation des biens (III. p. 310. cfr. II. p. 299.).

Iam nihil in hoc loco de institutis publicis est reliquum, nisi ut quae de gynaeceis et id genus aliis rebus in volumine Estherae memoriae sint prodita, colligamus et in nostram vocemus quaestionem. Cum tota fere historia in fatis Vasthiae et Estherae, quae utraque Ahasveri uxor et regina fuerit, narrandis versetur, non mirum, quod multa traduntur, quae ad illud Asiaticorum populorum institutum publicum pertinent. Heerenius, qui in universum, si de Persarum rebus quaeritur, historiae nostrae multum fidit, hanc partem, quae est de gynaeceis, imprimis effert atque laudat. *Das Innere jener Gynäceen*, inquit ille p. 466., *ist uns am treffendsten in der Geschichte der Esther geschildert.* Et haec profecto non parva est laus, si nobiscum reputamus, quam difficile fuerit certam harum rerum secretarum acquirere cognitionem. Audiamus de hac re testem locupletissimum: il est dont très difficile, inquit Chardinus (III. p. 385.), de savoir rien de certain de ce, qui se passe dans les Harems ou apartements des femmes, que l'on peut appeller un monde inconnu, parti-

liarem ipsius usam a rege datus esse (4, 5.). Quamvis ne hoc quidem ullo modo mirum esse possit, tamen praeterire nolumus testimonium, quod in hanc rem mirifice quadret. Leguntur enim apud Terentium (Eunuch. 1, 2, 166.) haec verba: porro eunuchum dixti velle te. Quia solae utuntur his reginae.

Pueri Ahasveri cum sentiant regis poenitentiam de Vasthiae repudio, suadent ei, ut undique pulchras puellas conquiri Susaque adduci iubeat et ex iis novam sibi eligat uxorem. Hoc consilio nemo potest offendi, qui Persarum regum cognoverit dominationem vagamque libidinem. Aelianus (V. H. 12, 1.) de Aspasia ita scribit: ἀφίκετο δέ ποτε παρὰ Κῦρον ... οὐχ ἑκοῦσα, οὐδὲ ἑκόντος αὐτὴν τοῦ πατρὸς ἀποπέμψαντος, ἀλλὰ γὰρ πρὸς βίαν, οἷαι πολλάκις κατήντησαν ἢ πόλεων ἁλουσῶν ἢ τυράννων βιασαμένων ἢ σατραπῶν πολλάκις. Et similia huius violentiae exempla inveniuntur Gen. 12, 15. 20, 2. Virgines autem ex omnibus provinciis conquisitae et Susis congregatae tradebantur Hegaeo, qui ornatum earum curaret easque in peculiare aliquod aedificium regium susciperet. Haec virginum ad tori regii honorem praeparatio accurate describitur 2, 12. Indicatur non solum tempus huius praeparationis, sed varia etiam unguentorum genera, quae adhibita sint. Nemo vero, qui ea quae praemonuimus consideravit a nobis postulabit, ut huius descriptionis ex gynaeceorum penetralibus petitae veritatem aliis probemus testimoniis. Per se ipsam haec narratio satis habet commendationis, dummodo haec duo nobiscum reputemus, primum Persidem unguentis valde abundasse. Plinius enim scribit: unguentum Persarum genti se debet. Illi madent eo, et arcessita commendatione ingluvie natum virus exstinguunt (H. N. 13, 1.). Accedit quod reges Persarum propter summam libidinum suarum intemperantiam quovis lenociniorum genere satietatem et fastidium arcere studebant, cuius rei manifestissima documenta sunt decreta illa, quibus iis, qui novum libidinis genus invenissent, praemium proponerent. Ceterum similis cuiusdam praeparationis amatoriae exemplum narratur apud Pleulsenium (*Reg. d. Morgl.* p. 392.). Eadem est ratio eorum, quae de conditione virginum in gynaeceum regium receptarum traduntur. Hegaeus, qui Estherae pulchritudinem

et praestantiam statim agnovit, prae ceteris omnibus eam honoravit et cum septem virginibus regiis, quas ei honoris et ministerii causa tradiderat, in praestantissimam gynecaei partem transtulit (2, 9.). Omnium autem virginum haec erat conditio, ut si satis ornatae et compositae essent, suo quaeque tempore ad regem adduceretur. Quae vero vespertino tempore ad regem accesserat, mane sequente in gynaeceum redibat, neque tamen in idem gynaeceum redibat, unde egressa erat, sed in alterum illud, cui Saasgasus praepositus erat, et ubi pellices regis alebantur; ibique tamdiu abscondita tenebatur, donec rex eam nomine vocaret. Haec sane vivida est imago luxuriae Asiaticae! Huius pellicum regiarum vicissitudinis nocturnae alia quoque exstant testimonia. Herodotus expositurus rationem, qua fraus Smerdis magi patefacta sit, haec perhibet: *ἐπεὶ Φαιδύμη μέρος ἐγένετο τῆς ἀπίξιος παρὰ τὸν μάγον (ἐν περιτροπῇ γὰρ δὴ γυναῖκες φοιτέουσι τοῖσι Πέρσῃσι* 3, 69.). Et Iustinus de Alexandro ita scribit: ut luxum quoque, sicuti cultum, Persarum imitaretur, inter pellicum regiarum greges electae pulchritudinis nobilitatisque noctium vices dividit (12, 3. cfr. Diod. 17, 77.).

Has res, cum, quemadmodum vidimus, maxime sint absconditae et difficillimae ad comperiendum, ab adversariis possit quaeri, undenam auctor voluminis Estherae acceperit. Sed haec quaestio nullam parere debet suscipionem. Nam etsi quis fuerit auctor certo indicare non possumus, hoc tamen ex universa narrationis indole apparet, eum aut rebus, quas memoriae tradendas sibi sumserit, ipsum interfuisse, aut non multo post vixisse, itaque cum Iudaeus esset certe facilem ad eos, quos Mordechaeus reliquisset, commentarios aditum habuisse. Cum autem Mordechaeus, qui Estherae paternam gereret curam, omniaque tentaret, ut de eius conditione certior fieret, in ipsa aula regia degerit, illam ipsam ianuam ad gynaeceorum adyta videmus apertam, quam Chardinus supra solam esse indicavit. Haec autem Mordechaei commentariorum mentio (9, 20. 24 etc. 32.) non solum in ea parte historiae nostrae, quae est de gynaeceis, examinanda magnum habet momentum, sed ad totam quaestionem nostram gravissima habenda est. Cum enim fidem historici nostri in tot tantisque

rebus probatam viderimus, nulla est causa, cur, si nobis narret, Mordechaeum ad festum Purim commendandum et confirmandum de rebus Estherae libellum confecisse, ei credere gravemur; imo eiusmodi dubitatio iudicii in rebus historicis male sani et haud subacti esset. Si autem Mordechaeus, qui omnia ipse viderat, res Estherae memoriae prodidit, hoc est quasi quoddam sigillum, quod omnibus, quae indagavimus, fidei vestigiis impressum sit. Quicunque libri nostri auctor fuerit, illi Mordechaei commentarii ostendunt nobis fontem limpidissimum, ex quo quaecunque historiae illustrandae servirent, hauriri potuerint. Eadem fere valere debent de alio loco libri Estherae, etenim ad testandam permagnam Mordechaei potentiam et dignitatem provocat auctor ad annales regum Medorum et Persarum. Etiamsi concedamus non facile ei metuendum fuisse, ne Iudaei posteriores hoc testimonium adirent et cum ipsius narratione conferrent, tamen si nullus fuisset Mordechaeus, aut si non talis, qualis libro nostro fuisse narratur, summa haec esset impudentia et insigne mentiendi artificium. Num vero tam gravi suspicione dignus est is, cuius modestiae et fidei documenta deprehenderimus manifestissima? Ne autem quis opponat, annales illos regios sine dubio a vulgi conspectu et notitia secretos esse habitos, exemplum Ctesiae in mentem revocemus, quem scimus ex his publicis commentariis historiam suam Persarum confecisse. Quod autem Graeco medico concessum sit, id Iudaeorum alicui contingere potuisse nemo cautus negabit. Quid denique impedit, quominus hoc testimonium ex ore sive libello Mordechaei repetamus?

Caput IV.

Testimonia historiae Estherae aliunde petita

Si ad eam viam, quam in capite proximo persequuti simus, respicimus, hoc nobis videmur effecisse, ut quaecunque in volumine Estherae narrentur cum Persarum ingenio et consuetudinibus egregie convenire, neque in hoc loco quidquam amplius ad fidem historiae tuendam posse requiri appareret. Cum autem haec omnis argumentatio eo nitatur, ut libri fides ex aliorum testimoniorum comparatione demonstrari possit, unum tantum partem huius demonstrationis absolvimus. Instituta enim et mores, quae hucusque in quaestionem vocavimus, nihil sunt nisi universae quaedam causae et conditiones, quae cum rebus gestis arctissime quidem cohaereant, sed per se res ipsas non efficiant. Ad has universas causas accedant necesse est alia momenta quaedam, quae ex certis hominibus et ex certis loci et temporis punctis pendeant. Restat igitur ut quaeramus, utrum haec momenta vel ipsae res, quas gestas esse in libro nostro memoriae est proditum, habeant testimonia aliunde petita an minus. Supra quidem in historiae naturam atque indolem inquisivimus, sed vix opus est monere, hoc longe *alio* nomine esse factum. Illic enim personas historiae nostrae, *eorum* ingenia, res gestas, et fata per se et quemadmodum ipse noster libellus traderet, spectavimus et inde validum probabilitatis argumentum efficere conati sumus. Hic vero aliorum scriptorum quaeruntur testimonia, quibus ea, quae de Ahasvero et Esthera sint tradita, repetuntur aut aliquo modo confirmantur. Facile quidem manifestum est, si hoc ita possimus praestare, ut instituta et mores, quorum vestigia in libro nostro deprehendantur, ex aliis Persicae antiquitatis monumentis demonstrare contigerit, huic argumento tantam futuram esse vim, ut ne pertinacissimus quidem adversarius quidquam possit re-

fragari. Attamen hoc ipsum, quod per totam quaestionem cum adversariis nobis fuit certandum, satis iam est documento, huic argumento tantam vim conciliari non posse. Inde vero oritur quaestio, existatne ex hoc defectu, qualiscunque sit, suspicandi aliqua copia, sive quo iure adversarii hoc argumentum ab iis, qui librum Estherae defendendum susceperint, possint postulare. Hoc quidem nemo infitiabitur, huius rei rationem longe diversam esse ab ea, quam in prioribus capitibus, quae in libello nostro cum ceteris historiae Persicae fontibus comparando versentur, tractaverimus. Cum enim tota fere res, quae volumine Estherae narratur, publice agatur, non fieri potest, quin hic illic leges Persarum et consuetudines appareant; hic vero est campus quasi quidam, ad quem duplex nobis pateat aditus latissimus, veterum Graecorum historiae et rerum Persicarum descriptiones, deinde itineraria, ut loquuntur, eorum, qui nostris temporibus terras orientis et Persicas suis ipsorum oculis adspexerunt et quae observaverunt, memoriae prodiderunt. Sin autem ad ipsum libri nostri argumentum spectamus, itinerariorum illorum usus statim, ut per se intelligitur, deficit. Deinde quamquam Graeci multa quidem ex Persarum historia nobis tradiderunt, tamen res Estherae ab iis sunt alienae. Nam vix aliter Graeci curant res Persarum, nisi quatenus ad suam ipsorum pertineant historiam; de ceteris si qua ad eos venit notitia, admodum vaga est et fluctuans. Quae autem nostro libro narrantur, partim spectant ad rerum aulicarum fata mutabilia, partim ad res Iudaeorum gentis vulgo contemtissimae. At etiamsi Graecorum silentium vix habere possit suspicionem, *Iudaei ipsi* pro historiae Estherae veritate testentur necesse est. Audio, sed ne hic quoque nimis confidenter flagitemus videamus quid rei sit. Supra iam exposuimus historiam liberationis gentis Iudaicae per Estheram et Mordechaeum perpetratae longissime distare ab historia Mosis et Davidis, denique ab omni reliqua Iudaeorum historia sacra. Deinde monumenta Iudaeorum antiqua, quae de hac re consuli possint, pauca sunt et magnam quidem partem in rebus historicis incerta et suspectae fidei. Restant denique recentiorum Persarum de antiquis temporibus narrationes, quas a maioribus suis sibi traditas esse gloriantur. Sed nullus subacti iudicii historicus

Robertsono et Wahlio assentietur, qui in antiqua Persarum historia perscrutanda hos rivulos consectari, quam ex limpidi Graecorum spectatissimorum fontibus haurire maluerunt. *Deinde* etiamsi huic ore potissimum propagatae memoriae *aliquid* tribuamus auctoritatis, quid est historia puellae alicuius *Iudaicae* ad honorem regium evectae, quid est recordatio gentis alicuius captivae per mulierculam a periculo servatae ad ingentem imperii Persici vastitatem, ad immensas militum copias, ad bellorum inauditorum apparatus, quibus rebus historia Persarum antiqua conferta est! Quae cum ita sint, criticus aequus si quid in hac demonstratione defecerit, hoc non ita magnopere curabit, certe non ideo iudicium suum de *fide* libri Estherae historica suspensum tenebit. Attamen spero fore ut plus possimus praestare, quam per huius rei ipsius iniquitatem exspectari liceat.

Proximum testimonium, quod ad historiae nostrae veritatem confirmandam afferri possit, est festum Purim. Hoc autem testimonium tam grave est et validum, ut ipse de Wettius, qui de fide libri admodum inique iudicet, scribat: *das einzige historisch sichere Datum ist der Zusammenhang der Begebenheit mit dem Purimfeste* (p. 250.). Non igitur mirum est, quod ii, qui fidem huius historiae impugnare conati sunt, hoc quoque argumentum diluere studuerunt. Michaelis veram festi Purim originem sibi indagasse videtur in historia Nicanoris, quae narratur 1 Macc. 7, 31—50. 2 Macc. 15. (cfr. Annott. ad h. l.) et haec duo affert opinionis suae argumenta: primum diem victoriae de Nicanore reportatae, qui ideo dies festus factus sit, eundem esse, quo Iudaei in libro Estherae ab adversariis ultionem exegisse tradantur; deinde Nicanorem fuisse Macedonem, Hamanem autem in appendice Graeca item dici Macedonem. Haec sane ludendi potius causa, quam demonstrandi posita videntur. Quis enim ex his laciniis totam Estherae historiam potest conficere? Deinde ne reputat quidem Michaelis, propter Iudae Maccabaei victoriam celebratum quidem esse diem decimum tertium Adaris, quo eodem die Iudaei Estherae auxilio a summo periculo servati sint, sed Purim festum postridie demum esse actum, id quod eo etiam ipso loco (2 Macc. 15, 37.), quo ille ad opinionem suam

fulciendam utitur, commemoratur. Denique quo iure futili illi libello Graeco, qui Hamanem Macedonem fecerit, *) fides potest haberi, cum volumen Hebraeum de origine Hamanis Macedonica nihil tradiderit? Non validiora sunt argumenta, quae Oederus contra festi Purim testimonium protulit. Is primum comparat Purim cum eo festo, quod in memoriam Iudithae institutum esse traditum sit, itaque quemadmodum hoc festum ad historiam Iudithae a suspicione tuendam non valeat, ita quoque Purim nostrum ad quaestionem de fide libri Estherae inutile esse (p. 77.). At vero magnum inter utrumque festum discrimen negligit criticus. Eo enim plurimum differt festum Iudithae a Purim, quod nulla praeter librum Iudithae valde suspectum festi illius exstant vestigia, Mordechaei vero memoriam quotannis ab Iudaeis iam antiquitus celebratam esse ex commentariis Iasonis Cyrenaei (v. 2 Macc. 15, 37.) et Iosephi historia Iudaica (v. Antiq. 11, 6.) comperimus et hodie etiam festum Purim inter eos non desiisse in vulgus notum est. Quod vero Iosephus narrat festum nostrum inter omnes Iudaeos per totum terrarum orbem dispersos suo tempore fuisse solenne, non opinatur Oederus probare, Hierosolymis quoque memoriam Estherae et Mordechaei solemniter esse celebratam, propterea quod cum Iosephus scriberet, Hierosolymae iam deletae fuerint (p. 79.). Hoc profecto non est argumentari, sed somniare. Non plus valet argumentum ex nimia lascivia festi Purim recentiori petitum, quod bene refutavit Schulzius (p. 261.). Probabiliorem habet speciem testimonium quoddam, quod Oederus apud Lightfootium ad Ioh. 10, 22. indagavit. Ibi enim ex Hieros. Megill. refertur, 85 seniores, quorum plus 30 prophetae fuerint, contra mandatum Mordechaei et Estherae se opposuisse. Quamvis Schulzius sine dubio recte moneat, hoc testimonium parum certum esse, tamen mihi non prorsus videtur contemnendum. Certe enim haec fabula demonstrat, Talmudistas in illo mandato aliquid reperisse, quod iis contra legem et consuetudinem pugnare visum sit. Et hoccine mirum est? Supra exposuimus, quantopere et argumentum et forma

*) Ex hoc Hamanis cognomine apparet, appendicem libri Estherae multo tempore post Alexandrum confectam esse.

libri Estherae a ceteris libris sacris Iudaeorum discreparet, deinde quod ad ipsum festum attinet, novae caeremoniae imperantur a Persarum Veziro et regina, nulla sacerdotis sententia vel auctoritate adhibita. *) Quae cum ita sint, nullo pacto potest intelligi, quomodo factum sit, ut festum Purim tam penitus in Iudaeorum animis insideret, nisi quidquid ab illa parte deesset commendationis, ab ipsius veritatis vi compensatum esset. Idem fere, quod de origine festi disserimus, de nomine quoque dicendum est. Nomen enim Purim (cfr. 3, 7. 9, 24.) quam parum ad Iudaeorum ingenium accommodatum est! Non solum ex lingua peregrina petitum est, sed ab Hamane etiam vehementissimo Iudaeorum adversario eiusque superstitione detestanda habet originem. Quantopere hoc a Iudaeorum animis abhorruerit, iterum videmus ex appendice Graeca, ibi enim sortes non Hamani tribuuntur, sed Deo ipsi. Ex eadem fortasse ratione explicandum est, quod Iosephus ex lingua Graeca falsam vocis Phur dedit explicationem (*φρουραί*), quamquam liber Hebraeus omnem in hac re aberrandi viam praeclusit (cfr. Budd. Hist. V. T. II. p. 974 etc.). Quare non dubitamus repetere, quae Iusti quondam de testimonio festi Purim indicavit: *den Gedanken, dass der Ahasverus des Buches Esther sammt seiner ganzen Geschichte vielleicht erdichtet sein möge, wird ohnehin sogleich jeder gänzlich fahren lassen, wenn er bedenkt, dass auf die Hauptbegebenheit, welche der Mittelpunkt der ganzen Geschichte ist, ein Volksfest gegründet worden, das sich bei den Juden bis auf unsere Zeit erhalten hat. — Wie konnte aber in dem Zeitraum, wo Begebenheiten aus der Blüthezeit der persischen Monarchie noch so was gar Altes und Unerforschliches nicht waren, eine solche Begebenheit einem ganzen Volke aufgebunden worden?* (*s. Vermischt. Abhandl.* I. p. 46.).

---

*) Si quis historiam nostram finxisset, certe non oblitus esset ad festum Purim commendandum sacerdotii aliquam auctoritatem interponere. Auctor appendicis hunc defectum libri Hebraei videtur sensisse, narrat enim duos Levitas epistolam de festo Purim instituendo attulisse.

Quamquam hoc festum Purim omnium gravissimum est documentum, quod ex Iudaeorum historia pro argumento voluminis Estherae afferre possimus, tamen non prorsus desunt alia vestigia, quae rerum libro traditarum veritas inter Iudaeos reliquerit. Primum *) hoc nomine afferenda mihi videntur additamenta Graeca. Has Iudaei nescio cuius otiosi exercitationes satis diu post librum Hebraeum ortas esse permagna eius ab Hebraei libri indole discrepantia, quam saepius iam notavimus, comprobat. Iam negari quidem non potest, fictae quoque alicui narrationi postea alias non minus quidem fictas, sed minus speciosas et probabiles posse adiungi, sed verisimilius est magisque consentaneum, tum oriri eiusmodi complementa et exercitationes, si res vere gesta magna quadam apud populum efferatur gloria et honore, sed nuda rei ipsius veritas ingenio populi non amplius videatur convenire. Quare equidem contenderim ipso appendicis nostrae apocryphae origine demonstrari, certum quoddam historiae fuisse fundamentum, cui fabulae illae de somnio, decretis et orationibus fictae possent superstrui. Deinde locus quidam libri Tobiae huc videtur referendus esse. Tob. 14, 10. leguntur haec: *τέκνον ἴδε τι ἐποίησεν Ἀμὰν Ἀχιαχάρῳ τῷ θρέψαντι αὐτὸν, ὡς ἐκ τοῦ φωτὸς ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ σκότος καὶ ὅσα ἀνταπέδωκεν αὐτῷ· καὶ Ἀχιάχαρον μὲν ἔσωσεν, ἐκείνῳ δὲ ἀνταπόδομα ἀπεδόθη καὶ αὐτὸς κατέβη εἰς τὸ σκότος. Μανασσῆς ἐποίησεν ἐλεημοσύνην καὶ ἐσώθη ἐκ παγίδος θανάτου ἧς ἔπηξεν αὐτῷ. Ἀμὰν δὲ ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα καὶ ἀπώλετο.* Eichhornius (*Einleit. in d. apocr.*

*) Fuerunt qui proximam aliquam reginae Estherae memoriam apud Nehemiam sibi viderentur invenisse. Narrat enim Nehemias (2, 6.), cum ipse de itinere suo Hierosolymas faciendo cum rege Persarum ageret, reginam quoque assedisse et huius consultationis sociam fuisse. Inde colligitur, hanc reginam Iudaeis admodum favisse, in quam vero Persarum reginam hoc tam bene quadrat, quam in Estheram? Sed hoc argumentationis specie egregie falluntur. Nam licet a temporis ratione nihil obstaret, quod secus se habere infra demonstrabimus, quis sibi persuadebit, Nehemiam, si regina illa Esthera fuisset, eam sine laudatione imo sine accuratiori nominis eius sive gentis significatione potuisse praeterire?

Bäck. p. 404.) existimavit, Achiacharum filium fratris Tobiae, qui ab Asserhaddone ad summos honores 1, 21. s. elatus esse traderetur ad similitudinem Mordechaei nostri esse fictum. Haec sententia nostro loco etiam confirmatur. Nec enim dubitari potest, quin Achiacharus, qui loco *modo allato* dicatur, non diversus sit ab illo superiori; iam multum ad illam Eichhornii similitudinem accedit, quod hic Aman quidam qui illum ad summum discrimen adduxerit, ipse in periculum illud, quod Achiacharo paraverit, incidisse perhibetur. Hoc igitur exemplum, quo Tobias moribundus filium suum ad prudentiam et pietatem adhortatur, a Iudaeo quodam ad historiam Mordechaei et Hamanis compositum videtur et ut doctum aliquod et elegans artificium historiae Tobiae insertum esse. Quamquam tacere nolumus, adversarios quoque hunc locum magna cum specie in usum suum posse convertere. Nimirum ex hoc loco, dixerit quispiam, apparet, quantopere fluctuaverit historia Hamanis et Mordechaei: Iudaeus ille, qui a peregrino quodam rege ad primam imperii dignitatem evectus esse ferebatur, in libro Estherae Mordechaeus nominatur, in historia vero Tobiae Achiacharus, deinde rex ipse apud auctorem libri Estherae Ahasverus appellatur et imperio Persarum praepositus est, qui vero historiam Tobiae excogitavit, illi Assyriorum regnum et nomen Sachardoni tribuit; denique ille fingit, Hamanem Agagitam fuisse et Mordechaeum Estheram orbam suscepisse et educasse, alter autem haec omnia miscet et sursum deorsum versat, quid enim aliud est illud, quod Hamanem narrat ab Achiacharo educatum esse? Haec ratiocinatio haud contemnenda esset, si eandem utrique libro tribuere possemus auctoritatem. Sed hoc longe secus est, liber Tobiae cum propter formam tum propter argumentum permultis et gravissimis subiectus est dubitationibus, nostrae vero narrationis fides atque veritas hucusque quavis ratione nobis probata est. Primum igitur non possumus, quin illud, quod quaestione nostra effectum est, teneamus, deinde quaeri potest, quomodo illa narratio de Achiacharo et Hamane orta sit; ita vero ad talem fere explicationem, qualis supra a nobis proposita est, et qualis ad totam libri Tobiae indolem quadrat, confugiendum erit. At vero cur auctor libri Tobiae historiam Mordechaei et Ha-

anis, quam mutuatus est, commutavit atque pervertit? quid-i ita eam, ut acceperat, repetiit? Cum Tobias multo tempore ante Persarum dominationem vixisse fingatur, videtur ille in hac re probabilitatis aliquam rationem habuisse; maluit igitur simile aliquod exemplum excogitare, quam contra temporis rationem eandem historiam repetere. Sequitur Iosephi testimonium, ille enim totam Estherae historiam in librum suum undecimum de Iudaeorum rebus inseruit. Per se quidem hoc testimonium non multum valet, quoniam Iosephus in tota Iudaeorum historia sua componenda iudicio parum subacto usus est et hac ipsa parte narrationi libri Hebraei appendicis Graecae fabulas admiscuit. Attamen demonstrat Iosephus, suo tempore historiam Estherae ab omnibus Iudaeis sine ulla suspicione creditam esse.

Deinde si ad Persas transimus, umbra quasi quaedam testimonii est illud, quod Haepedenius (p. 23.) affert, scriptores, qui se in urbe quadam Mediae, nomine Hamadaniae, sepulcra vidisse Estherae et Mordechaei contendant. Tum Robertsonus (l. l. p. 154.) apud scriptores Asiaticos recentiores traditum se invenisse dicit, matrem Ardschiris fuisse Iudaeam, ex gente Beniamini et familia Saulis ortam, et Ardschirem propter hanc suam originem Iudaeis admodum favisse. Equidem quid de hoc testimonio censendum sit, nescio. Omnia bene in Estheram nostram quadrant, neque tamen ita accurate circumscripta sunt, ut ex libro nostro translata esse videantur. Ab altera vero parte temporis longinquitas tanta est, ut Estherae memoria ab ipsis Persis repeti non posse videatur. Quare haec res in medio nobis relinquenda est.

Quemadmodum a Iudaeorum testimoniis plus ad quaestionem nostram redundavit, quam exspectari licuit, ita quoque a Graecis monumentis, quae de Persarum historia nobis tradita sunt, non prorsus destituti sumus. Libenter quidem largiamur ipsum historiae nostrae argumentum ex nullo Graeco historico confirmationis aliquid accipere posse. Sed hoc ne adversarii quidem postulant, facile nobis concedunt, ad fidem narrationis nostrae probandam nos Hamanem, Mordechaeum, Estheram et Vasthiam apud Graecos scriptores ostendamus non necesse esse, sed eo maxime offendunt, quod ne tempus quidem histo-

riae nostrae possit circumscribi, quod cum Persarum regum nomina et res gestae satis accurate a Graecis maxime nobis sint tradita, ne Ahasverum quidem nostrum huic regum ordini satis certo inseri liceat (cfr. Oeder. p. 114 etc.). Num haec offensio iusta? Duo in hac re bene distinguenda sunt; haec offensio enim niti potest Ahasveri ignoratione, quae inde oritur, quod iudicia, quae de Ahasvero libro nostro tradita sint, nusquam alibi inveniuntur. Si hanc ob causam iudicium nostrum de Ahasveri tempore suspensum esset tenendum, nulla inde iusta suspicio posset oriri, nam quod vulgo de argumentis a silentio petitis a criticis iudicatur, in hanc quoque Ahasveri ignorationem caderet. Cum enim constet, historiam Estherae in genere quodam rerum Persicarum versari, quod a Graecis maxime alienum sit, quid mirum, si hi ambo historiae Persarum rivi nullo loco coniungantur, ita ut Hebraeorum ambiguitas certa et accurata Graecorum tempora computandi ratione tollatur? Longe vero aliud est, si quis contendat, ea quae de Ahasvero libro Estherae narrantur, in nullum eorum regum, qui in quaestionem venire possint, quadrare. Haec magna quaedam esset controversia, quam in fide libri Estherae defendenda nullo modo possemus negligere. Attamen tantum abest, ut eiusmodi controversia statuenda sit, ut ex iudiciis quibusdam haud incertis demonstrari posse confidamus, quis apud Graecos fuerit Ahasverus.

Si magnum diversarum de Ahasvero opinionum indicem percurrimus, audax sane videtur sententia, quam modo posuimus, etenim de Ahasvero, recte inquit Cellarius, tot fere sunt sententiae quot Persarum reges aut plures etiam. Sed plerique interpretes et critici in hac re iudicanda optant, non demonstrant, alii alias similitudinis umbras captant easque ad iudicium de Ahasvero informandum facillimo negotio colligunt, quae vero in contrariam partem afferri possint, non curant. Quare non opus est hanc totam opinionum silvam diligenter perlustrare, sed locos, ubi eas invenire possis, commonstrasse sufficiat; adeas igitur, si libet, Serrarii Commentar. p. 292., Bonartii Comment. p. 8., Pfeifferi Dubb. vexatt. p. 483., Rambachii Praef. p. 1045 etc., Carpzovii Introd. p. 346 etc., Buddei Hist. V. T. II. p. 948 etc., Iusti commentationem:

ber den König Ahasverus (in Eichhorn. Repertor. T. XV. . 3 etc.), Gesenium s. v. Ahasverus in Hall. Encycl. Neque tamen hoc ita disputo, quo nihil unquam in hac re investiganda bonae frugis a criticis prolatum sit, sed est profecto haec quaestio a prima illa optandi et circumvagandi libidine ad certa quaedam iudicandi momenta traducta. Hunc quaestionis de Ahasvero progressum libenter agnoscimus eaque, quae ab aliis ad eam expediendam prolata sunt, amplectimur; neque vero hoc nobis sumimus, ut novam quandam et inauditam de Ahasvero sententiam proponamus, sed eam ipsam sententiam, quae inde a Scaligeri tempore in dies plures nacta est patronos nos quoque defendimus. Sed cum haec sententia nondum ita defensa sit, ut argumentis, quibus niteretur, nihil addi et ab omnibus partibus iam satis tuta posset haberi, nostrum quoque quasi symbolum quantulumcunque adiicere conabimur.

Quamquam spero ipsa verae sententiae demonstratione reliquas opiniones ultro sublatum iri, tamen his coniecturis breviter recensendis viam ad quaestionem ipsam muniamus. Contra eos, qui de Medicis etiam regibus hariolantur, fortiter et docte, ut assolet, diputat Vitringa: tota, inquit (in Hypolyp. Chron.) historia Estherae clamat, per Ahasverum illum, qui Estheram sibi connubio copulavit, intelligendum esse potentem aliquem monarchum, non Medo-Persicum, sed Perso-Medicum, cuius in imperio Persae praevaluerunt. Praeterquam enim quod Persae passim in historia Estherae praeponuntur Medis, forma regiminis, metropolis regni, amplitudo imperii, cui subiectae quoque fuerunt insulae maris (10, 1.), vocabula Persica plura in libro obvia, id clarissime videntur evincere (apud Rambach. p. 1045.). Deinde Cyrum sub nomine Ahasveri nostri latere nemo defendet, qui insignem favorem, quo auctor ille regni Perso-Medici inde a Babyloniae occupatione Iudaeos amplecteretur, consideraverit, et totum eius ingenium cum iis, quae de Ahasvero tradita sint, composuerit. Cambysen vero et Pseudo-Smerdem, qui dicitur, brevitas annorum, quibus regnaverunt, a quaestione nostra excludit. Darii Hystaspis patronis item obstat temporis ratio, satis enim constat (v. Esr. 4, 24. 6, 1—22. 25. Hagg. 1, 1. Sach. 1, 1.)

eum anno imperii sui secundo publico decreto magnam suam erga Iudaeos benevolentiam et reverentiam declarasse. Hic igitur regi Haman consilium suum de omnibus Iudaeis occidendis proponere non ausus esset, neque Mordechaeus ullam habuisset causam, cur Estheram originem suam indicare vetaret. Praeterea huius Darii creberrima apud Hebraeos fit mentio, ubique vero vulgare eius nomen דריוש legitur. Multos nactus est fautores Artaxerxes Longimanus, neque hoc mirum est propterea quod Artaxerxis nomen ab auctore appendicis Graecae et ab Alexandrinis interpretibus in Ahasveri locum ubique subditum est. Hos auctores sequutus est *Iosephus* et Sulpicius Severus et quia catholici, qui dicuntur, theologi additamentorum illorum fidem et auctoritatem defendunt, non possunt, quin ipsi quoque ad hanc de Ahasvero accedant sententiam. *) Sed quamvis illi propter temporis rationem testimonii aliquam vim habere videantur, tamen, quia in iis rebus, quae ad tempus pristinum spectant, parum docti aut cauti deprehunduntur, per se, nisi alia satis valida argumenta accedunt, tale quid comprobare nequeunt. Attamen haec argumenta non solum desiderantur, sed habemus etiam, quae illi testimonio qualicunque opponamus. Primum nomen Artaxerxis, quod saepius in libris Esrae et Nehemiae legitur, nihil fere ab Hebraeis mutatur, sed ארתחשסתא scribitur, quod a nostro אחשורוש multum sane distat. Deinde alterum quoque, quod de Dario monitum est, in Artaxerxem etiam cadit. Nam narrat Esras, Artaxerxem septimo imperii sui anno se ipsum et multos alios Iudaeos non solum ex captivitate Hierosolymas dimisisse, sed etiam publicam iis tradidisse epistolam plenam Iudaeorum favoris et benevolentiae. Denique non minus contra Darium quam contra Artaxerxem pugnat, quod si alter horum noster esset Ahasverus, permirum esset silentium, quo scriptores Hebraei, qui ambos illos principes commemorant et laudant, totum voluminis Estherae argumentum praetereunt. Ad posteriora vero tempora nos descendere Mordechaei et Estherae aetas, quae 2, 5. 6. indicatur, pati non videtur. Etenim loco illo, qui in quaestione de Ahasveri

---

*) Iahnius quidem et Dereserus eam deserere non dubitarunt.

tempore multum versatus est (2, 5. 6.), leguntur haec: איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל. Proxima videtur interpretatio, ut vocem אשר v. 6. ad ipsum referamus Mordechaeum eumque intelligamus tempore Iechoniae vixisse in Palaestina et cum hoc rege, ut multos alios nobiles, in captivitatem esse abductum. Ita vero haud parvis propter temporis rationes premimur difficultatibus. Nam si tenemus, omnes reges ante Xerxem a quaestione segregandos esse, spatium temporis, quod inter Iechoniae captivitatem et Ahasveri imperium intercedit, iustum fere est saeculum; et Mordechaeus annum certe centesimum vigesimum compleverit necesse est. Gravior etiam difficultas ex Estherae aetate oriri videtur. Ea enim cum dicatur filia patrui eius (בת דודו v. 7.), eodem tempore, quo eius pulchritudo laudaretur, ex illa opinione iam senio affecta fuisset necesse esset. Attamen his difficultatibus non prohibiti sunt Carpzovius, Rambachius, Dereserus et Calmbergius, quominus Ahasverum Xerxem esse defenderent. Afferunt testimonia, multorum hominum vitam saeculi terminum excessisse. Et quod ad Estheram attinet, sive dicunt דוד vocabulum esse cognationis parum certum et definitum, sive feminas orientis per vitam umbratilem et multiplicem unguentorum usum pulchritudinem suam saepius usque ad senectutem conservare (cfr. Paulsen. l. l. p. 397 etc. 426 etc.). Haec argumenta non idonea sunt ad difficultates illas expediendas. Nam etsi concedendum est, non esse contra naturam, si Mordechaeus ad illam aetatem pervenerit, et summa hac constitutus senectute gravissimis negotiis perficiendis par fuerit, tamen est hoc rarissimum et nisi accedit certum testimonium, difficile ad credendum. Magis etiam a veritate aberrant altera illa duo argumenta, quae ad Estheram spectant. Verbum דוד quamquam proprie universam amoris habet notionem, usu tamen ad certi cuiusdam cognationis gradus significationem translatum est, plerumque enim significat patruum. Hanc arctiorem vocis significationem in nostrum quoque locum cadere ex accurata necessitudinis inter Mordechaeum et Estheram descriptione consenta-

neum est. Deinde licet largiamur hic דוד dici pro דוד בן, quemadmodum factum est Ierem. 32, 12, tamen ne tum quidem multum proficimus. Esthera enim sexagenaria certe anus fuerit necesse est, cum ad Ahasverum adduceretur: haec quamvis omnibus Asiae unguentis delibuta fuerit, inter virgines ex omnibus provinciis Persicis conquisitas nunquam reportasse palmam censeri poterit. Quare aut ad tempora priora adscendendum est, ut spatium inter Iechoniam et Ahasverum contrahatur, aut interpretatio illa relinquenda est. Quoniam autem illud fieri non posse supra iam demonstratum est et *ut spero* copiosius etiam in ipso huius de Ahasvero quaestionis progressu demonstrabitur, nihil restat nisi ut aliam interpretandi viam ingrediamur. Schulzius, qui illas difficultates bene sensit neque tamen sententiam suam, Ahasverum esse Artaxerxem,*) relinquere voluit, doctam et ingeniosam loci nostri excogitavit interpretationem. Momenta disputationis eius sunt fere haec: Iudaei genealogias suas, quae dicuntur, contrahere solent; Iosephus ait Estheram e stirpe regia fuisse; Schimei quidam familiae regis Sauli adscribitur (2 Sam. 16, 5.), et Sauli pater Kisus dicebatur atque oriundus erat ex gente Beniamini 1 Sam. 9, 1. Haec si componuntur, quid verisimilius, quam Schimei et Kisum Beniamitos illos, qui loco nostro Mordechaei proavi dicuntur, non magis persona quam nomine ab iis, quorum in libris Samuelis mentio fiat, diversos esse? Iam non amplius quaerere potest V. D., ad quem pertineat particula relativa אשר, nam si Kisus proavus Mordechaei pater fuit regis Sauli, certissimum est, eum non cum Iechoniae a Nebucadnezaro captum esse. Referat igitur Schulzius ad ipsum *Mordechaeum* particulam illam, ut loquuntur grammatici, necesse est. Sed ne incurrat in illas angustias, quod supra ostendimus, reconditam aliquam interpretandi adhibet rationem. Vox גולה, ita argumentatur, non solum migrationem, sed etiam captivorum sive exulum turbam designat, ita ut respondeant Graecorum verba διασπορά, ἄποικοι, παρεπίδημοι. Deinde eadem voce etiam posteri eorum significantur (v. Esr. 10, 6. 8. 4, 10. 2 Reg. 17, 23. et alios locos). Hoc fretus argu-

*) Manifestum per hanc opinionem difficultates illas etiam augeri.

iento vertit locum nostrum: qui extra patriam suam vivere ogebatur cum exulum turba, quae patria sua privata est cum echonia, quem in captivitatem abduxerat Nebucadnezarus. Denique hanc suam loci explicationem ex Graeca interpretatione confirmare studet. Argumentum illud ex voce גּוֹלָה petitum per se quidem stare potest, sed id quod S. inde colligit, non continuo sequitur, nam hoc demonstrandum fuit, formam הָגְלָה reddi posse: extra patriam suam vivere cogebatur, idque eo loco, ubi הָגְלָה, quod illi plane responderet, sine ulla controversia de ipso captivos ducendi actu intelligi deberet. Quod ad graecam attinet interpretationem, verba quidem ὃς ἦν αἰχμάλωτος ἐξ Ἱεροσολυμῶν quae Hebraeo אשר הָגְלָה respondent, ad illam sententiam commendandam afferri possunt; sed primum hoc ipsum codice Alexandrino, qui statim addit ὃν ᾐχμαλώτευσε N., rescinditur, deinde etiamsi sequamur lectionem Vaticanam ἣν ᾐχμαλ., non ea est auctoritas huius interpretationis, praesertim ambiguae, ut impedimentum grammaticum possit tollere. Quamvis igitur haec Schulzii via parum tuta videatur, tamen universam eius interpretationis rationem non prorsus abiiciendam duxerim. Nam etsi tenendum est, cum הָגְלָה de actu intelligi debeat, non posse הָגְלָה de statu explicari, tamen non necesse est formam הגלה ad vivum resecare. Scriptoribus enim sacris admodum familiare est, singulos homines non per se et sepositos spectare, sed familias et gentes ut corpora quasi individua complecti, ita ut posteri maiorum personis quasi contenti et inclusi, maiores vero in posteris ipsi subsistere et vivere existimentur. Ex hac ratione Mordechaeus captus esse dici potest, quamvis ipse satis diu post Iechoniae tempora ex iis, qui a Nebucadnezaro abducti sunt, natus fuerit (prorsus simile huius loquendi rationis exemplum legitur in epist. ad Hebr. 8, 9. 10.). Hanc interpretationem, quam sequi videntur Serrarius et Caietanus, equidem quoque probarem, nisi tertia via pateret. Etenim simplicius mihi videtur, cum Petavio, Clerico, Iusti aliisque vocem אשר ad Kisum referre. Quamquam enim si ad sententiae vim spectamus, proximus habendus est Mordechaeus, tamen haec coniungendi verba ratio ideo non repugnat legi-

bus grammaticis, quia Kisus loco proximus antecedit. Hoc vero saepius observari licet, locum in verborum coniunctionibus magis respici quam sententiam. Iam vero si Kisus dicitur ab Nebucadnezaro Babyloniam translatus esse, is nullo modo pro patre Sauli, quemadmodum opinatur Schulzius, haberi potest. Sed quamquam illa coniectura primo quidem obtutu satis speciosa videtur, tamen defendi non potest. Et quidem satis constat, in genealogiis recensendis aliquot membra a Iudaeis omitti solere (cffr. interpretes ad genealogiam Christi apud Matthaeum), sed hoc non continuo ad *nostrum* locum transferri licet, qui ex Schulzii opinione tribus nominibus multa complectatur saecula. Tale quid legere nunquam memini, nisi ubi hominis alicuius origo ex loco quodam celeberrimo strictim repeteretur, quemadmodum Iesus filius Davidis, Iudaei בני ישראל, sacerdotes בני אהרון dicuntur. Ubi vero homo ignotus inducitur, eiusmodi quasi saltus in origine eius indicanda lectorem luderet non duceret. Accedit quod si auctor, ut existimat Schulzius, Mordechaei et Estherae genus ad stirpem regiam referre voluisset, sine dubio inter proavos pro patre ipsum Saulum nominasset. Neque vero illud obstat, quod monet Carpzovius: quum temporis articulum aliquem hac observatione addita Spiritus S. indicare voluerit, nihil egisse videtur, si avum aut proavum eius translatum dixisset, de quo alias per se constabat, si noster in Perside demum lucem adspexisset. — Nam tempus indicandi ratio, quamvis nos ipsius temporis causa hunc locum in quaestionem vocaverimus, scriptori certe secundaria fuit. Is enim sine dubio Mordechaei, viri in historia Estherae tam insignis, *notitiam* aliquam familia eius indicanda tradere voluit; cum autem, qua est brevitate, hunc familiae Mordechaei indicem non nimis vellet extendere aut fortasse ne posset quidem, non ultra proximum terminum memorabilem progressus est. Et ita quidem haud incerta aetatis Mordechaei significatio, id quod Carpzovius requirit, loco nostro continetur. Etenim tres paene hominum aetates inter Iechoniae captivitatem et natum Mordechaeum atque Estheram intercessisse colligi licet. Ex hac vero temporis ratione sequitur, Xerxe et Artaxerxe Longimano regnantibus Mordechaeum et Estheram floruisse. Iam ut id quod ex

hoc loco ad quaestionem de Ahasvero expediendam effici possit, complectamur, probabilis temporis ratio requirit, ut non minus ii reges, qui Artaxerxem Longimanum sequuti sint, quam ii, qui Xerxem antecesserint, a quaestione nostra excludantur. Cum vero, ut supra monitum est, plura obstent argumenta, quominus Artaxerxem libro nostro Ahasverum appelatum esse statuamus; ex omnibus Persarum regibus solus nobis relinquitur Xerxes.

Egregie cum hac nostra demonstratione praevia congruit historia quaestionis de Ahasvero. Cum multa iam de Ahasvero *viri* docti hariolati essent, exstitit I. I. Scaliger, vir in omnibus fere, quae attigit, summus. Is quanta erat mentis acie, statim perspexit, Ahasverum nostrum nullum esse, nisi Xerxem Graecorum. Haec res tanta vi animum eius percussit, ut ad sententiae suae firmitatem exprimendam omnem paene verborum fortium copiam exhauriret. Ahasverum Xerxem esse tam manifestum est, dicit Emend. Temp. p. 587. 596. (ed. Gen. 1629.), ut de hac re neque dubitare possit, nisi qui nullo ingenio sit, neque negare nisi malignus; et in Animadversionibus ad Eusebii Chronicon p. 1011. postquam quomodo Xerxis nomen voce אחשורוש contineretur exposuit, ita pergit: unde colligas, nomen Xerxis in scriptura non esse mutatum et plumbeos, asinos, cerritos esse, qui alium regem sub hoc nomine hariolantur. Haec vox quamquam nonnullorum, ut Petavii, invidiam excitavit, plurimis tamen probata est; assensi sunt Scaligero, ut principes afferam, Drusius, Vitringa, Calvisius, Pfeifferus, Carpzovius, Bengelius, Baumgartenius. Deinde peculiari quodam disputatione hanc sententiam probare studuit Iusti (in Eichhorn. Repert. I. 15, etc. *Vermischte Abhandl.* I, p. 38 etc.), qui hoc certe effecit, ut Eichhornius, qui prima Isagogae suae editione de Ahasvero valde dubius haesisset, cum secundo librum eundem ederet, in amici sui sententiam pedibus ire non dubitaret. Magis etiam doctrina Scaligeri confirmata est, postquam de Sacy et Grotefendius ad oculos fere posuerunt, Hebraeorum אחשורוש nihil esse nisi formam pronuntiandi causa paululum mutatum eiusdem nominis Persici, quod a Graecis in Ξέρξης suum inflexum esset. Nostris itaque diebus Ahasve-

rum Xerxem esse defenderunt Iahnius, Rosenmuellerus, Gesenius, Winerus.

Tria autem sunt momenta praecipua, quae in hac quaestione ponderare debemus, nomen Ahasveri, eius ingenium et ratio temporum, et ad haec tria capita totam demonstrationem referamus. Primum nos convertamus ad nomen Ahasveri. Huius quaestionis progressus, etiamsi ab omni, quod ad caussam nostram habere possit, momento recesseris, valde utilis est et iucundus ad cognoscendum. Unde enim iam Scaliger profectus est, eo post duo saecula per ambages recessum est, sed quae primum ingenii quasi quaedam erat divinatio, nunc firmis et certis demonstrari potest argumentis. Etenim posuit Scaliger Hebraeorum אחשורוש idem valere, quod Cyaxares, hoc vero ex praeposita syllaba Ku, quae dominum indicaret, et Araxes ortum esse, Araxes denique non differre a nomine Xerxis. Probaverunt hanc opinionem Vitringa Obss. Sacc. II. p. 273., Rainoldi Censura bibl. apocr. II. p. 231., Grotius in Com. Pluribus autem criticis hoc nimis audax visum est; itaque alia excogitata est opinio doctior quidem et speciosior ad nomen obscurum illustrandum. Si enim consideratur אחשורוש nomen esse regis Persici nihil fere tutius videtur, quam duas priores syllabas cum Persarum voce آخش, quod pretii habeat notionem, componere. Haec explicatio bene etiam cum eo, quod tradit Herodotus de nomine Xerxis, videtur congruere, docet enim ille Xerxis vocem idem valere, quod Graecorum ἀρήϊος (6, 98.). In hanc explicandi rationem iam incidit Drusius (Ann. p. 48.). Neque mirum est, quod haec opinio multos nacta est patronos. Gesenius quamquam in huius nominis vi et significatione exponenda admodum caute processit, de illa tamen comparatione tam certus fuit, ut diceret: *vollkommen sicher ist die erste Hälfte des Wortes* אחש = آخش (*Hall. Encycl.* s. v. Ahasverus). Attamen ut haec prioris partis explicatio magna probabilitatis specie commendatur, ita altera pars omnibus interpretandi rationibus resistit, itaque quamquam de priori parte plerique fere interpretes et critici inter se consenserunt, de posteriori parte permultas

rotulerunt coniecturas. Simonis confert vocem پرسان, quae principis habeat notionem. Haec opinio Schulzio probata est, qui praeterea ex Ammiano adsciscat nomen Pyrosis, quod secundum Valciium significet victorem. Iahnius tam parum sibi ipsi in hac re constat, ut in Archaeologia sua conferat Pehlevicum Zwaresch, in Isagoga contra Indicam vocem Veretschua. Deinde Ilgenius existimat formam nominis Ahasveri אחשרש, qualis scribatur Esth. 10, 1. magis esse nativam, quam vulgarem אחשורוש, et totum nomen compositum esse ex آخش et ارستن ita ut significet hominem gloria praeditum. Denique plures viri docti in eam conspirarunt opinionem, syllabas posteriores ורוש ex Persarum additamento ور ortos esse, quo adhibito ex notionibus substantivis efficerentur adiectiva; hanc doctrinam protulerunt Pfeifferus, Ludovicus de Dieu, Wahlius, Rosenmuellerus (cfr. Gesen. *Hall. Encycl.* et Thes. sub v. Ahasverus). Hae opiniones, quamvis speciem aliquam habeant, nullam tamen certam sequuntur regulam, et ipsa ultima illa, quae pluribus probata est, propter extremam syllabam וש magnam habet difficultatem. Hoc vero impedimentum aut contra prioris particulae אחש explicationem aut contra fidam totius nominis conservationem movere debuit dubitationes. Cum autem nominis scriptura non solum voluminis Estherae fide nitatur, sed libris etiam Esrae et Danielis tradita sit, pergratum accidit, quod doctissimus de Sacy in verbi admodum similis (אחשדרפנים) origine perscrutanda, Persico illo آخش prorsus relicto, *) aliam adhibuit regulam. Docuit enim primam literam א ab ipso verbo segregandam esse, quippe quum ob solam pronuntiationem addita sit, vocem autem ipsam Persicam esse: kschĭtr - ban (de Sacy, Mémoires de l'instit. d'histoire et literature ancienne. II. p. 229.). Hanc vocis אחשדרפנים explicationem probaverunt Gesenius,**) de Len-

*) Rosenmuellerus contra (*Bib. Alterthk.* I, 1. p. 382.) in hac quoque voce explicanda ab أحس proficiscitur eamque existimat ex Persicis vocabulis أحس et دربان aut ex أحس et سترب atque syllaba ־ָן obscurae originis compositam esse.

**) *Kleinert: über die B. B. Esra und Nehemia. S.* 11 *etc.*

gerke (Dan. p. 117 etc.) et quatenus doctrina de Aleph prosthetico nititur, Pottius quoque (*in Etymolog. Forschunge* p. LXVII etc.). Hoc iacto fundamento facile nova de nominis אחשורוש origine oriri potest sententia, nam cum praeter illum satraparum titulum aliud etiam vocabulum prorsus simile in ipso nostro libro inveniatur (dico אחשתרנים), ad quod interpretandum Gesenius eandem adhibeat regulam, nihil mihi magis consentaneum, quam in nomine Ahasveri pronuntiando et scribendo ab Hebraeis Aleph prostheticum adhibitum esse existimare. Cum vero hoc per se non sufficiat ad *originem* huius nominis Persicam inveniendam, admodum feliciter accidit, ut monumenta Persepolitana, quae iam diu doctorum hominum animos propter summam suam antiquitatem occupaverunt, recentioribus temporibus accuratius describerentur et diligentius investigarentur. Habent autem haec monumenta multas inscriptiones literis, quae dicuntur cuneiformae, insculptas. Hae literae cum prorsus sint singulares, quamvis a pluribus viris, qui reliquias veteris Persepolis viserunt, descriptae et nobis traditae sint, diu tamen ignotae iacuerunt, usque dum G. F. Grotefendius summa sua diligentia et sagacitate prima huius scripturae elementa indagavit et certae cuiusdam de his inscriptionibus doctrinae iacuit fundamentum. Invenit autem Grotefendius, id quod sine dubio in ignotis scripturis intelligendis et explicandis tutissimum est, plura regum Persarum nomina, et inter haec nomen quoque Xerxis. Hoc ad quaestionem nostram sine dubio gravissimum est, ita enim aperitur nobis aditus ad primitivum huius nominis formam cognoscendam. Qualem igitur huius nominis formam detexit Grotefendius? Legendum putavit: Khschērschē sive Khschwērsche (*v. Heeren Ideen* I, II, p. 348 etc.). Si ad hanc nominis scripturam nativam adhibemus illam regulam de Alef prosthetico, quid in eiusmodi re tam longinqua et obscura probabilius esse potest, quam nostram אחשורוש Hebraeam esse formam veri Xerxis nominis? Ipse quoque Grotefendius non dubitat quin אחשורוש hoc ipsum valeat. Dubitationem quidem excitare possit, quod Grotefendius, ut ipse ingenue fatetur, sine omni Zendicae linguae, qua veteres Persas constat usos esse, et ceterarum linguarum Asiaticarum cogni-

ione ad hanc quaestionem accessit. Quare admodum gratum est, quod eius sententia aliis testimoniis confirmari potest. Parisiis inventum est monumentum Aegypticum, quod, ut tradit Gesenius (Thes. s. v. Ahasv.), St. Martinus et Champollion descripserunt. Inscriptio huius monumenti ab ipso nomine Xerxis incipit, et hoc nomen literis cuneiformis ter, Persice, Medice et Assyrice, semel vero literis hieroglyphicis, quae phoneticae dicuntur, habet scriptum. Persica forma, auctore Martino, sonat Kschyeschersch, Medica Ksere, Assyria Khschyeschersch; Aegyptia denique, ut interpretatur Champollion, חשיארשא. De hoc testimonio addit Gesenius: *fac vero de quarundam literarum valore disputari posse, in universum nemo facile negabit, nominis Persici in monumento Persepolitano interpretationem Grotefendii debitam novo hoc Parisiensium invento egregie confirmari et a dubitationibus vindicari.* Alterum et tutius etiam testimonium exhibet Lassenius, qui ab ea ipsa doctrina, a qua Grotefendius destitutus erat, instructissimus est. Is novam inscriptionum Persepolitanarum explicationem suscepit et peculiari libello, qui inscribitur: *die altpersischen Keil-Inschriften von Persepolis. Entzifferung des Alphabets und Erklärung des Inhalts*, exposuit. Lassenius non solum probat et laudat Grotefendii in nominibus Xerxis et Darii patefaciendis rationem, sed hoc etiam ei assentitur, nostrum אחשורוש Hebraeam Xerxis nominis esse formam. Audiamus virum doctissimum: *dafs unter Ahasverus Xerxes zu verstehen sei, bleibt immer die wahrscheinlichste Meinung und sie wird sich noch mehr bestätigen, wenn wir die altpersische Form damit vergleichen. Gesenius bemerkt sehr richtig, dafs das* א *prosthetisch sei, die übrigen Buchstaben entsprechen dann sehr gut den Keilbuchstaben. Jene Prosthese ist nichts anders, als wenn* esprit *aus* spiritus *gemacht wird oder im Neupersischen* استان *aus* çtâ. *) *Für das* k̊ (legit enim Lassenius literas suas cuneiformas: K̊shârs̊a) *steht* ח; *für das*

*) Propius etiam ad exemplum nostrum accedit Arabum regula v. Ewald. Gram. Arab. I. p. 23.

s *beide Male* ש, ר *für* r; *für das lange* â *in der 2ten Sylbe* ו, *die Umstellung muss sich auf eine Aussprache:* kshârâs *gründen. Auch für das erste* a *steht* ו *aber als* ve (*bei den* LXX ουη) *punktirt; dieses ist ohne Zweifel aus der in dem gutturalen Hauch der Keilschrift liegenden Aspiration herzuleiten. Wir haben aber schwerlich unmittelbar die altpersische Aussprache in der hebräischen Form, sondern die Babylonische oder Assyrische, die auch die Umstellung* kshârâs *erklären wird* (p. 33.) Non opus est multis verbis exponere, quantum hic locus ad sententiam Scaligeri confirmandam afferat, ultimam vero Lassenii annotiationem praeterire non possumus, propterea quod sententiae nostrae de accuratissima rerum Persicarum cognitione, qua historicus noster excellat, nonnihil videtur repugnare. Etenim si auctor voluminis Estherae aut ipse temporibus Ahasveri Susis vixit aut historiam suam ex eorum hausit commentariis, qui omnia ipsi viderant, cur non eam ipsam nominis Xerxis formam tradidit, qualis in aula regia Susiana audiebatur? Attamen non debet negligi, eum regum Persarum, quem vulgo sub nomine Xerxis intelligamus, neque unum neque primum fuisse, qui hoc nomine appellaretur. Praeter nostrum Ahasverum hoc nomen habebant pater Darii Medi i. e. Astyages (apud Danielem 9, 1.) et Cambyses (apud Esram 4, 6.)*) Prima igitur huius nominis notitia venit ad Iudaeos Babylonicos, quare facile fieri potuit, ut in ea ad Hebraeam linguam flectenda dialecti Babylonicae aliquid admisceretur. Et quid mirum, quod haec prima nominis peregrini forma apud Hebraeos usu ad posteriora tempora translata est.

Attamen Grotius, quamquam Scaligero concedit, nomen Xerxis ab Hebraeis in אחשורוש esse mutatum, negat, hoc nomen ad quaestionem de tempore Ahasveri quidquam facere, quoniam nomen Xerxis appellativum sit, ut loquuntur, et plurium regum commune. De natura nominis huius sine controversia recte monet Grotius; iam Herodotus tradit

---

*) Quis fuerit Ἀσσούηρος, qui Tob. 14, 15. legatur, propter vagam totius libri indolem vix possit indagari.

significationem eius et quicunque in nativam eius formam inquisiverunt, hoc sequuti sunt, ut ex lingua Persica ipsam huius nominis vim investigarent (cfr. recentissimus et doctissimus huius nominis interpres Lassenius p. 35. 36.). Nihilne igitur tota hac de Persica origine nominis Ahasveri disputatione effectum est? Equidem multum sane arbitror effectum esse? Primum enim si constat, Ahasveri vocem Hebraeam esse formam nominis Xerxis, quivis in eum incidet regem Persarum, qui sub hoc nomine celeberrimus est. Deinde causa nostra minime est integra, cum enim demonstratum sit, omnes alios reges, qui in quaestionem cadere possint, certis argumentis excludi, omnis iam quaestio in illum ipsum Xerxem, cuius apud Graecos et Romanos mentio fit saepissime, inclinavit.

Deinde si spectamus ad ingenium, quale in Ahasvero nostro appareat, eaque comparamus, quae de Xerxe nobis tradita sunt, ad eandem ducimur sententiam. Nam multi fuerunt, qui similitudinem Xerxem inter et Ahasverum magnam indagarent, dico Vitringam, Rambachium, Dereserum, Gesenium, Winerum, Calmbergium. Maxime insignis est in Ahasvero nostro temeritas illa inconsiderata, quae superbia nitatur immensa et facile ad crudelitatem feratur; idem vero in Xerxis historia apparet. Huius temeritatis et crudelitatis aliquot afferamus exempla. Cum pons, quo rex Persarum Asiam cum Europa coniungi voluit, exorta tempestate dissolutus esset, magna ira commotus Hellesponto iussit trecenta verbera infligi et inter haec verbera hanc ad mare haberi orationem: ὦ πικρὸν ὕδωρ, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας, οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθόν· καὶ βασιλεὺς μεν Ξέρξης διαβήσεταί σε, ἤν τε σὺ γε βούλῃ, ἤν τε μή· σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα ὡς οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει, ὡς ἐοντι δολερῷ τε καὶ ἁλμυρῷ ποταμῷ (Hdt. 7, 34. 35.). Praeterea iis, qui ponti aedificando essent praepositi, capita iussit abscindi (ib.). Aliud eiusmodi immanis crudelitatis exemplum idem narrat Herodotus paulo inferius. Fuit Pythius quidam Lydius, homo immensis praeditus divitiis. Is non solum copias Xerxis innumeras per Asiam transeuntes lautissima coena excepit, sed etiam ingentem pecuniam donavit. Hoc eximio officio summo-

pere laetus Xerxes eum rogavit, ut quidquid vellet a se peteret. Pythius cum hoc ipso tempore nihil haberet, quod peteret, paulo post Xerxem rogavit, ut, cum omnes quinque filii sui in exercitu Persico essent, maximum natu ad senectutem suam recreandam et rem familiarem administrandam sibi redderet. Hac aequa et modesta petitione Xerxis superbia et ira tantopere excitata est, ut corpus filii illius, quem pater petiverat, dissecaret et partibus utrobique positis exercitum traduceret. Qui ob has causas levissimas, quibus maiestatem suam laesam esse opinaretur, talia perpetrare sustinuit, is sane non mirum est quod reginam, quae mandato regio morem non gessisset, repudiavit et totam gentem Judaeorum, qui propter mores suos peculiares contumaciae speciem praeberent, Hamanis sui libidini sine ulla haesitatione prodidit. Deinde magna in Ahasvero cernitur luxuria et ostentatio. Ne hoc quidem a Xerxis ingenio alienum fuit. Quod aliis de regibus Persarum narratur in universum, id a nonnullis scriptoribus nominatim tribuitur Xerxi. Xerxem referunt Cicero (Tusc. Quaest. 5, 7.) et Valerius (9, 1. extr. 3.) ei praemium proposuisse, qui novam reperisset voluptatem. Et cum ex Graecia redux esset factus, tristem cladis suae recordationem libidinis intemperantia exstinguere studuit (v. Hdt. 9, 107.). Et quid magis ad ostentationem potest comparatum esse, quam tota expeditionis adversus Graecos pompa? *) Neque vero hoc a Xerxis animo abhorret, quod Ahasverus narratur Mordechaeum propter officium sibi praestitum summo studio et gratia prosequutus esse. Nam eiusmodi generosioris animi indicia de eodem Xerxe ab Herodoto tradita sunt. Notissimum est illud, Demaratum, regem Spartanorum, quamquam saepe ingenue apud Xerxem loqueretur, non modo nihil passum esse, sed etiam multis affectum esse honoribus (v. inprimis Hdt. 7, 105.). Manifestum quoque magnanimitatis documentum edidit Xerxes in Bulo et Sparthio Spartanis dimittendis. Hi enim a civitate sua missi erant ad caedem legatorum Persicorum expiandam, et quamquam multum aberat, ut supplices regem adirent, Xerxes

*) In universum de luxurioso Xerxis ingenio eiusque a Dario differentia disputat Plato de legib. III. Opp. II. p. 695.

tamen admodum clementer cum iis agit. Ξέρξης, inquit Herodotus (7, 136.), ὑπὸ μεγαλοφροσύνης οὐκ ἔφη ὁμοῖος ἔσεσθαι Λακεδαιμονίοισι· κεῖνους μὲν γὰρ συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα ἀποκτείναντας κήρυκας· αὐτὸς δὲ τὰ κείνοισι ἐπιπλήσσει ταῦτα οὐ ποιήσειν, οὐδ' ἀνταποκτείνας ἐκείνους ἀπολύσειν Λακεδαιμονίους τῆς αἰτίης.

Denique restant temporis indicia in libro nostro obvia, quae item ad Xerxis imperium nos ducunt. Hic primum in quaestionem venit ambitus imperii Persici, qui describitur 1, 1. 8, 9. Dicitur regnum Ahasveri ab India usque ad Aethiopiam pertinuisse et CXXVII provincias continuisse. Quamvis demonstrari nequeat, hanc descriptionem in unius tantum Xerxis imperium quadrare, hoc tamen manifestum est, locis illis id temporis spatium indicari, in quod Xerxis aetas inciderit. Cum Indi et Aethiopes ultimos terrae terminos colere putarentur, haud obscuram cum illa descriptione habent similitudinem verba Xerxis, quae loquutus est, cum bellum contra Graecos suscepturus esset: εἰ τούτους (Ἀθηναίους) τε καὶ τοὺς τούτοισι πλησιοχώρους καταστρεψόμεθα . . . γῆν τὴν Περσίδα ἀποδέξομεν τῷ Διὸς αἰθέρι ὁμουρέουσαν· οὐ γὰρ δὴ χώρην γε οὐδεμίην κατόψεται ὁ ἥλιος ὁμουρέουσαν τῇ ἡμετέρῃ· ἀλλά σφεας πάσας ἐγὼ ἅμα ὑμῖν μίαν χώρην θέσω, διὰ πάσης διεξελθὼν τῆς Εὐρώπης (Hdt. 7, 8.). Praeterea Aethiopes et Indi regi Persarum tributa solvere dicuntur (v. Hdt. 3, 97. 98.) et inter populos victos reperiuntur (ib. 7, 9. 15. 69.). Quod vero ad numerum provinciarum attinet inde difficultas oriri videtur, quod Herodotus refert tempore Darii Hystaspis totum Persarum imperium viginti tantum provincias sive satrapias habuisse. Huic autem loco Herodoti opponi potest liber Danielis, qui Darium Medum narret CXX praefectos provinciis suis praeposuisse (6, 2.). Deinde de hac inter libros sacros et Herodotum controversia bene monet Rosenmuellerus (l. l. p. 361.): *offenbar ist hier* (in libb. Estherae et Dan.) *die Rede von einer andern Einrichtung und Eintheilung, man müsste denn behaupten, dass die Verfasser der Bücher E. und D. etwas falsches berichtet, wozu keine hinreichenden Gründe vorhanden sind. Herodots Satrapienverzeichniss enthält, wie Heeren scharfsinnig*

bemerkt, nicht eine Provinzeintheilung nach geographischen Bestimmungen, sondern nur eine Klassifikation der verschiedenen Völker, welche die eroberten Länder bewohnten, nach der Bestimmung des ihnen auferlegten Tributes. Für die Richtigkeit der hebräischen Angaben spricht nicht allein, dass die von Herodot angegebene Zahl von 20 Satrapien, wenn wir darunter Provinzen verstehen wollten, viel zu gering wäre, da Kleinasien später allein 10 Satrapien enthielt, sondern auch dass die Zahlangaben der beiden von verschiedenen Verfassern herrührenden Bücher von einander verschieden sind.

Multo vero apertius demonstrant, Ahasverum nostrum Xerxem esse, altera duo temporis indicia, quae libro nostro traduntur. Primum enim illud convivium, a quo tota Estherae historia incipit, in tertium Ahasveri annum incidisse dicitur, deinde Esthera narratur septimo anno in tori et imperii societatem a rege recepta esse. Nemo quidem exspectabit, has ipsas res a Graecis quoque traditas esse, sed temporis ratio tam accurate in reliquam Xerxis historiam quadrat, ut mihi quidem de Ahasvero nulla relinquatur dubitatio, et magnum inde historiae Estherae fidei argumentum conciliari videatur. Quod ad ingens illud Ahasveri convivium attinet, Herodotus narrat: *Ξέρξης μετὰ Αἰγύπτου ἅλωσιν, ὡς ἔμελλε ἐς χεῖρας ἄξεσθαι τὸ στράτευμα τὸ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας σύλλογον ἐπίκλητον Περσέων τῶν ἀρίστων ἐποιέετο, ἵνα γνώμας τε πύθηταί σφεων καὶ αὐτὸς ἐν πᾶσι εἴποι τὰ θέλει* (7, 8.). Hoc concilium procerum Persarum Susis habitum in tertium Xerxis annum incidisse, inde facile potest colligi, quod paulo superius Xerxes dicitur altero a morte Darii anno expeditionem contra Aegyptios suscepisse. Iam vero quid facilius est, quam hoc Xerxis concilium cum Ahasveri convivio componere? Iam Scaliger, qui primus defendit, Ahasverum esse Xerxem, hoc usus est argumento, et qui eius sententiam sequuti sunt plerique omnes hoc quoque argumentum protulerunt. Herodotus quidem nihil de conviviorum apparatu et pompa narrat, et in nostro libro de consultationibus propter bellum suscipiendum altum silentium, sed uterque hoc tantum curat, quod ad suam rem faciat illustrandam. Accedit vero ad hanc controversiam

omponendam, quod apud Persas concilia cum conviviis coniungi solebant. Herodotus de Persis narrat: *μεθυσκόμενοι ἐώθασι βουλεύεσθαι τὰ σπουδαιέστατα τῶν πρηγμάτων, τὸ δ' ἂν ἅδῃ σφι βουλευομένοισι, τοῦτο τῇ ὑστεραίῃ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στεγαρχὸς, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλεύωνται· καὶ ἢν μὲν ἅδῃ, καὶ νήφουσι, χρέονται αὐτέῳ, ἢν δὲ μὴ ἅδῃ μετιεῖσι· τὰ δ' ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι* (1, 133.). Huic assentiuntur Strabo, qui de iisdem scribit: *ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται καὶ βεβαιότερα τῶν ἐν νήψει τίθενται* (15. p. 329.); Athenaeus: *ἐν ἐνίοις δὲ καὶ Περσικῶν συμποσίων ἐγίνοντό τινες καὶ βουλαί* (5, 19. cll. 4, 23.), et Ammianus, qui cum nostro loco optime convenit: inter epulas de apparatu bellorum et seriis rebus apud Persas Graecorum veterum more consultatur (l. 18.). Propter magnam inter Persas et Germanos similitudinem addi quoque potest Taciti testimonium: de reconciliandis invicem inimicis et iungendis affinitatibus et adsciscendis principibus, de pace denique et bello plerumque in conviviis consultant (v. Germ. c. 22.). Sed opposuerit fortasse quispiam, diuturnitatem convivii nostri cum Herodoti narratione de consultationibus propter bellum Graecis inferendum habitis male congruere, cum paucis diebus teste Herodoto tota res transacta sit. At bene videndum quid transactum esse narret Herodotus. Primum proposita est quaestio, utrum bellum Graecis inferendum esset, nec ne, hac re per aliquot dies in utramque partem disputata decretum est, ut ulciscendi causa expeditio adversus Graecos institueretur. Qui vero locum Herodoti mox sequentem: *κρινάντων δὲ ταύτῃ μάγων καὶ Περσέων τε τῶν συλλεχθέντων αὐτίκα πᾶς ἀνὴρ ἐς τὴν ἀρχὴν ἑαυτοῦ ἀπολάσας κ. τ. λ.* negligentius inspexerit, facile in animum inducere poterit, post illud decretum in suam quemque provinciam dimissum esse. Accuratius autem huius loci sententiam perscrutanti apparet, inter deliberationes, quae proxime antecedant, et hunc praefectorum reditum aliquantum spatii intercessisse, ad tempus enim huius reditus reperiendum recedendum est ad initium capitis 19.: *ὡρμημένῳ δὲ Ξέρξῃ στρατηλατέειν μετὰ ταῦτα τρίτη ὄψις ἐν τῷ ὕπνῳ ἐγένετο;* quibus verbis tempus indicatur, quo

Xerxes bellum contra Graecos decretum iam paraverit. Et ex rei quoque natura hoc consentaneum est, nam cum deliberationes de bello suscipiendo finitae essent, ingentes copiarum, armorum et alimentorum apparatus consultarentur et inter singulos provinciarum praefectos distribuerentur necesse fuit. Quare cum in his belli apparatibus plures fere anni transigerentur, facile praefecti Susis per dimidium annum retineri poterant.

At si convivium, quod initio libri nostri narratur, tam arcte cum bello Xerxis cohaeret, nonne magna exoritur difficultas, quod de hoc ipso bello, quod per totam antiquitatem omnium fuerit celeberrimum, apud scriptorem nostrum ne verbum quidem legitur? Hanc rem arripuit Michaelis, qui ita disputat: *Xerxes kann schwerlich Esther Gemahl sein. Er war freilich im 3ten und 7ten Jahr seiner Regierung in Persien, also konnte er im 3ten Jahr das grosse Gastmahl gehalten und im 7ten Esther geheirathet haben, allein zwischen diese Jahre fällt Xerxes Zug nach Griechenland und seine Flucht; wäre es möglich, dass ein Geschichtschreiber dies so ganz ausliesse? — nicht die Verstossung der Vasthi und Auswahl der Esther so verbände: darauf zog der König gegen Griechenland, als er aber zurückkam — so — suchte er sich eine neue Gemahlin? (Anmerk.* ad 1, 1.). Huic vero Michaelis ratiocinationi bene respondet Iusti: *es kommt darauf an, wie man den Verf. des B. E. zu betrachten hat: als Geschichtschreiber des Ahasverus oder als den Erzähler einer einzelnen Begebenheit aus dem Leben desselben, nämlich der Heirath der Jüdin Esther nebst dem, was darauf nothwendigen Bezug hatte und daraus herfloss? ... Offenbar ist der Verf. nur im letzten Gesichtspunkt zu betrachten.... Kann man nun an ihn alle die Forderungen machen, die man einem Geschichtschreiber des Ahasverus zu machen berechtigt ist? mithin auch die Forderung, dass er eine so wichtige Begebenheit, wie der Zug gegen Griechenland ist, nicht auslasse? Ihn ging nur die Begebenheit allein an, welche er zu erzählen die Absicht hatte (Vermischt. Abhandl.* I. p. 81 etc.). Hoc vero V. D. assentiri non possum, quod contendit auctori libri Estherae

ellum illud commemorandum fuisse, si haec sola causa fuisset, cur novae reginae electio in septimum Ahasveri annum differetur. Imo vere equidem existimo quemadmodum ad diuturnitatem convivii Ahasveri multum faciat, si illud convivium cognoverimus propter bellum contra Graecos suscipiendum institutum esse, ita quoque causam, cur nuptiae Estherae septimo demum Ahasveri anno habitae sint, ex historia Graecorum de bello Xerxis' repetendum esse. Cum hac ratione plures scriptores, qui de eadem re referunt, saepius inter se illustrent, et singulorum lacunas expleant, ab historico Hebraeorum, qui res peregrinas non admodum curaverit, nullo modo alienum haberi potest, quod impedimenti illius in bello contra Graecos positi mentionem omiserit. Quare id quod per se difficile est ad explicandum, quomodo factum sit, ut nuptiae Estherae tam diu differrentur, si Ahasverus est Xerxes, facile intelligitur. Nam cum inter Vasthiae repudium et edictum de virginibus conquirendis promulgatum aliquantum temporis videatur intercessisse,*) cum ex provinciis maxime longinquis puellae excesserentur necesse esset, denique totus annus in virginibus praeparandis praeteriret, cum denique in hoc ipsum tempus maximi belli apparatus incideret, Xerxi priusquam Esthera ad contubernium regium praeparata esset, in bellum erat proficiscendum. Quae cum ita sint, non solum quadrat sententia nostra de Ahasvero, sed habet etiam necessitatem aliquam, quae non mediocris sane est ipsius sententiae commendatio et fidei libri nostri documentum.

Possemus quidem in hac demonstratione acquiescere, nisi vulgari sententiae de tempore belli a Xerxe gesti impedimentum obstaret haud contemnendum. Vulgo enim exstimant, Xerxem ipso septimo regni sui anno, quo eodem nuptiae Estherae habitae esse narrantur, ex Graecia reducem esse factum et ad hanc vulgarem opinionem provocant, quicunque defende-

*) cfr. 2, 1.: אחר הדברים האלה כשך חמת המלך. Haec verba spatium haud ita parvum indicant; sed res ipsa, irae, qua rex contra reginam exarserat, remissio, propter notam Ahasveri vehementiam nos impedit, quominus Iusti assentiamur, qui hanc Ahasveri mutationem opinetur pluribus demum annis interiectis fieri potuisse.

runt, Ahasverum esse Xerxem. Attamen si in hac temporis ratione, quemadmodum alias, fidum nostrum ducem, Herodotum, sequimur, res videtur longe secus se habere. Narrat Herodotus, Darium, cum nuntium de clade Marathonia accepisset, Atheniensibus etiam infestiorem esse factum et statim contra Graecos bellum parasse. Quo apparatu cum per tres annos tota Asia exagitata esset, anno quarto post pugnam ad Marathonem Aegyptios defecisse (7, 1.). Darium autem altero ab hac Aegyptiorum defectione anno diem supremum obiisse, regno filio Atossae Xerxi tradito (c. 4.). Deinde Xerxem anno suo secundo expeditionem contra Aegyptios a patre inceptam suscepisse et hac finita tertio anno, ut vidimus, nobilissimos quosque Persarum Susa convocasse (c. 7. 8.); quo concilio cum bellum adversus Graecos decretum esset, per totum quadriennium copias et quae ad bellum necessaria viderentur comparata esse apertis verbis Herodotus testatur: *καὶ Ξέρξης τοῦ στρατοῦ οὕτω ἐπάγερσιν ποιέεται, χῶρον πάντα ἐρευνῶν τῆς ἠπείρου· ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου ἁλώσιος, ἐπὶ μὲν τέσσερα ἔτεα πλήρεα παραρτέετο στρατιήν τε καὶ τά πρόσφορα τῇ στρατιῇ· πέμπτῳ δὲ ἔτεϊ ἀνομένῳ ἐστρατηλάτεε χειρὶ μεγάλῃ πλήθεος* (c. 20.). Deinde postquam copias suas Sardes contraxit ibique hiemavit, tum demum ad Hellespontum traiiciendum aggressus est (c. 32. 37.). Ab hoc Hellesponti transitu quarto mense Persae in Atticam pervenerunt (8, 51.); non multo post pugna ad Salaminam facta est, indeque totus praeteriit annus, cum Mardonius cladem suam ad Plataeas perpessus est. Hoc demum nuncio accepto Xerxes Sardibus, quo post cladem Salaminiam confugerat, Susa reversus est. Si hanc sequimur temporis rationem, Xerxes non ante decimum annum suum ex Graeca expeditione redux factus est, et tota doctrina, quam de Estherae nuptiarum tempore exposuimus, concidit. Hanc difficultatem in Scaligeri sententia de Ahasvero tuenda senserunt Serrarius, qui haec opponit: iam vero Ahasvero sexto et septimo anno suo in patria sive in palatio Susiano morabatur, Xerxes contra iis annis in Graecia vel expeditione vel fuga erat, et hanc rem secundum Herodotum copiosius persequitur (Comment. p. 294.), et Funccius in Chronologia sua (apud Drus. Ann. p. 85.).

t vero ne tum quidem, si haec Herodoti narratio mordicus iam tenenda esset, huic difficultati cedendum esse censerem. Iam Herodotus etiam spatium nobis dat, quo nuptias Estherae collocemus: si enim octavo anno, quod ex Herodoti ratione colligi potest, Xerxes Susa profectus est, septimi anni mense decimo Estheram in matrimonium ducere potuit; duodecimo vero anno, quo ea, quae de Hamane narrantur, acciderunt, Herodotus nihil impedit quominus Xerxem Susis degisse putemus. Tum vero concedendum est, nos causam, cur nuptiae Estherae tamdiu retardatae sint, ignorare. Attamen quamquam temerarium videtur testem tam fidum et probatum, qualis est Herodotus, in hac re deserere, tamen cum viris doctissimis, qui in temporum doctrina summi habentur, eum hoc loco erroris sive negligentiae postulandum censemus. Illi enim Herodoti rationem aut prorsus negligunt, ut Scaliger et Petavius, aut aperte docent Herodotum falsum esse, quemadmodum Usserius et Wesselingius. Temporum enim periti ad unum fere omnes totius de hoc spatio doctrinae fundamenta faciunt locos duos testium locupletissimorum, dico Thuc. 1, 18. et Plat. de legib. III. p. 19[illegible] c., qui inter pugnas Salaminiam et Marathoniam perhibent decem intercessisse annos. Iam vero cum ex ipso Herodoto constet, Xerxem quinto vel sexto anno post cladem Salaminiam in locum patris successisse, necesse est eum quarto fere vel quinto imperii sui anno Susis in bellum profectum esse. Idem Scaliger praeterea ex solis defectu, quem Herodotus (7, 37.) accidisse narrat, quum Xerxes cum exercitu suo Sardes egrederetur, effici posse iudicat (Emend. Temp. V. p. 407.). Hoc vero tam male congruit cum apparatu quinquennio, quem Herodotus loquitur, ut Petavius huic apparatui unum tantum annum tribui posse censeat (v. Doctr. Temp. l. 13. p. 913. ed. Veron. 1735.). Neque vero prorsus deest ratio, qua hic Herodoti error de annorum, qui in parando bello transacti sint, numero explicari possit. Magna est inter veteres scriptores de hac re discrepantia, Herodotus numerat quatuor annos, Diodorus, ut videtur, tres (11, 2.), Iustinus quinque (2, 10.), Lysias et Iulianus decem annos (v. Wesseling. ad Diod. l. l. Bähr. ad Hdt. 7, 20.). Huius differentiae rationem Wesselingius l. l. et ad Hdt. 7, 20. ita

explicari posse censet, si id tempus, quo Darius bellum contra Athenienses paraverit, ipsius Xerxis annis additum esse sumatur: itaque, cum decem anni inter pugnas illas celeberrimas intercesserint, exaggerandi causa hoc totum temporis spatium ad bellum parandum adhibitum esse dici; sin autem ad initium ipsius expeditionis et ad bellum contra Aegyptios intercedens respiciatur, tres, quatuor vel quinque annos posse numerari. Haec sententia magis etiam commendatur, si nobiscum reputamus, quam facile inter Graecos forma de bello Xerxiano augeri et exornari potuerit. Doddwellus quidem, quamquam ab iisdem locis, quos supra fundamentum totius quaestionis esse diximus, proficiscitur, tamen Herodoti fidem tueri conatur. Ita fere V. D. disputat: conveniunt cum Thucydidis et Platonis de spatio temporis inter cladem Marathoniam et Salaminiam intercedentis testimoniis notae Herodoteae. Postquam enim Herodotus Darium quinto a proelio Marathonio anno mortuum esse narravit, numerat annos quatuor apparatus ipsius Xerxis. Quos tamen annos mox ternario numero concludit c. 21. (?). Horum annorum primo, altero post Darii mortem, Xerxis expeditionem contra Aegyptios statuit 7, 7. Inde ineunte anno quinto Sardes se movisse tradit, ibique hiemasse (Annall. Thucyd. p. 44.). Sed haec Herodoti defensio verbis ipsius: ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου ἁλώσιος ἔτι μὲν τέσσερα ἔτεα πλήρεα παραρτέετο στρατίην κ. τ. λ. funditus evertitur. Quae cum ita sint, non possumus quin Herodoti in hac re auctoritatem relinquamus. Eo autem securius testimonia illa contra Herodotum possumus afferre, cum viri illi quaestionem nostram aut prorsus non curent, ut Wesselingius, aut aliam etiam defendant sententiam, ut Usserius et Petavius.

Sed aliae etiam restant difficultates, quae quamquam a criticis plerumque negliguntur, doctrinae nostrae de Ahasvero adversari videntur. Herodotus postquam Xerxis reditum ad regni sui caput retulit, plura narrat de Amestri, uxore Xerxis, quae demonstrant eam plurimo apud regem honore et dignitate usum esse (9, 108 etc.). Ex hac narratione facile colligi posse videtur, Amestrim praecipuam fuisse inter Xerxis uxores et reginam Persarum. Iam vero cum Vasthia ter-

tio anno repudiata et novae reginae electio post Xerxis demum reditum instituta sit, quae tandem est haec regina Amestris? Scaliger non dubitat respondere: Amestris illa Herodoti ipsa est Esthera nostra, id quod summa nominis similitudo demonstrat (Em. Temp. p. 592.). Neque vero defuerunt, qui huic coniecturae suffragarentur; Pfeifferum dico, Baumgartenium et Eichhornium. Hanc vero Scaligeri opinionem acriter impugnavit Petavius (II. p. 257.) et valida sane opposuit argumenta: Amestrim ab Herodoto dici filiam Otanis, Persae nobilis, cum Esthera contra gente fuerit Iudaea, neque mores Amestris feminae crudelissimae Estherae modestiae convenire. Contra haec argumenta obloquitur Pfeifferus: Persas videri consulto obliterasse originem Estherae, et a Persis Herodotum de Esthera falsum esse, deinde crudelitatem Amestris in Masistae uxorem (immemor est Pfeifferus alius eiusdem mulieris crudelitatis, quam Herodotus narrat 7, 114.) ei potuisse affingi propter iustam vindictam, quae instigante Esthera Hamanis familiae ceterisque Iudaeorum hostibus illata sit*) (Dub. Vex. p. 483.). Talia argumenta speciem aliquam habent, et si res ipsa certa atque testata esset, audiri possent ad difficultatem removendam; at vero cum tota illa coniectura una fere nominis similitudine admodum lubrica nitatur, parum cautum est Herodoti fidem in tantam vocare suspicionem. Quare alii sententiae Scaligerianae patroni hoc adminiculum ex Amestris historia petitum respuunt (v. e. c. Carpz. Int. p. 349.). Ita autem redit quaestio, quae illa sit Armestris Herodotea. Bene mihi hanc quaestionem videtur solvere Iusti: *Gemeiniglich glaubt man, dass Ahasverus anfangs bloss die Vasthi und nachher die Esther zur einzigen Gemahlin gehabt. Aber dies wird meiner Meinung nach bloss willkürlich angenommen, denn das B. E. sagt weiter nichts, als dass Ahasverus die Vasthi verstossen und an ihrer Statt sich die Esther vermählt habe. Dass er aber nebenher noch mehre Weiber gehabt, daran ist bei einem persischen Könige, dessen Vorfahren und Nachkommen alle*

*) Similiter Baumgartenius argumentatur (Ann. ad Hist. Univers. II. p. 241.)

*mehrere hatten, nicht zu zweifeln. Von Darius Hystaspis werden 4 Weiber erwähnt. Ja was die Sache aufser allen Zweifel setzt, ist die ausdrückliche Behauptung des Buches E.: der König liebte die Esther über alle Weiber 2, 17. (כשים also nicht Concubinen, diese werden unter den dabei genannten בתולות *) begriffen). Ich erinnere defswegen daran, weil die Profangeschichte einer Gemahlin des Xerxes mit Namen Amestris gedenkt, welche weder die Vasthi noch auch die Esther sein kann, unter andern deswegen nicht, weil X. die Amestris schon vor dem 7. Jahr seiner Regierung, also vor der Esther hatte. **) Wenn aber Ahasv. mehrere Gemahlinnen hatte, so darf Amestris nicht Esther, und Xerxes kann doch Ahasverus fein.* Ad hanc sententiam confirmandam non inutile erit de hoc more Persarum, ad quem provocat V. D., praeter concubinas plures uxores legitimas simul in matrimonio habendi, aliquot testimonia collegisse. Herodotus de Persis scribit: *γαμέουσιν ἕκαστος αὐτέων πολλὰς μὲν κουριδίας γυναῖκας, πολλῷ δ' ἔτι πλεῦνας παλλακὰς κτέονται* (1, 135.). Singula vero huius moris exempla leguntur Hdt. 3, 7. Dan. 5. 3. Denique recentiores quoque Persas hunc morem sequi testatur Chardinus (IV, p. 217.) et alia testimonia habet Paulsen. (l. l. p. 388 etc.).

Deinde discrimen totius Estherae historiae cadit in annum Ahasveri duodecimum. Secundum vulgarem quidem de Xerxis imperio opinionem hac in re nullum inest impedimentum, plerumque enim Xerxes annos viginti unum regnasse putatur. Sed haec opinio inveterata multis argumentis iisque, quantum equidem iudico, firmis refutata est a Vitringa (Obss. II, p. 128 etc.), Hengstenbergio (Christol. II, p. 541 etc.) et Kruegero (*Seebode Archiv f. Phil. u. Pädag.* I, 2. p. 205

---

*) Nisi forte, quod mihi verisimilius videtur, הבתולות eae virgines dicuntur, quae modo ex provinciis arcessitae sint.

**) Hoc quantum equidem scio demonstrari nequit. „Commemoratur quidem Amestris in historia belli Xerxiani (Hdt. 7, 61. 114.), sed hi loci nullam habent temporis significationem.

etc.). Ex horum virorum doctorum sententia totum Xerxis imperium non nisi undecim vel duodecim annos complectitur. Hengstenbergius igitur, ne hoc calculo, quae in clausula libri nostri narrentur, a Xerxis imperii tempore excludantur, duodecimum illum annum putat non a morte Darii, sed ab initio expeditionis Aegyptiae numerandum esse, affert enim locum Herodoti (7, 4.), ubi Darius narratur, cum ipse in bellum, contra Aegyptios profecturus esset, ex more Persarum filium suum Xerxem regem constituisse. Sed quamquam idem hanc rationem in annis Nebucadnezari apud Danielem numerandis adhibendum esse docuit (*Beiträge* I, p. 63.), et Petavius etiam Artaxerxis quoque Longimani annos ab eiusmodi duplice initio numerandos esse statuit, tamen hoc artificium a nostro loco alienum esse censeo. Nam una et constans sibi sine ulla controversia annos Ahasveri computandi ratio per librum nostrum observatur; iam si duodecimus annus ab initio expeditionis Aegyptiae numerandus esset, non aliter de tertio et septimo anno iudicare possemus et quaecunque ex horum annorum cum cetera Xerxis historia convenientia repetivimus, rescinderentur. Attamen quidni ultimum, qui nobis concedatur, terminum imperii Xerxis accipiamus? nam ultra duodecimum Ahasveri annum nihil in libro Estherae narratur. Quin etiam haec proxima causa haberi debet, cur de Mordechaeo et Esthera nihil addatur, quod hunc terminum excedat. Nam admodum probabile est, Mordechaeum et Estheram, qui solo Ahasveri favore ad tam altum favoris gradum evecti essent, fautore eorum et tutore occiso aut ipsos quoque trucidatos esse aut in vitae prioris privatae umbram et otium se recepisse. Et fortasse huius magnae rerum aulicarum mutationis mortem Xerxis subsequentis vestigium aliquod obscurum deprehenditur apud Plutarchum; qui de eo tempore, quo Themistocles ad regem Persarum confugit, ita scribit: πολλῶν καινοτομουμένων περὶ τὴν αὐλὴν καὶ τοὺς φίλους τοῦ βασιλέως ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ (Them. c. 29.). Si Ephoro, Dinoni, Clitarcho, Heraclidi fides habenda esset (v. Plut., Them. c. 27.), Themistocles ipsum Xerxem convenisset et verba illa Plutarchi ad historiam Hamanis et Mordechaei possent referri. Sed obstat auctoritas Thucydidis et Charonis Lampsaceni, qui The-

mistoclem tradunt non ad Xerxem sed ad Artaxerxem confugisse. Cum autem Thucydides hoc tempus ita circumscribat: ἐσπέμπει γράμματα εἰς βασιλέα Ἀρταξέρξην τὸν Ξέρξου νεωστὶ βασιλεύοντα (1, 137.), haud scio an non nimis temerarium sit, locum illum Plutarchi maxime de Mordechaei et Estherae potestate coercenda et tollenda interpretari.

Denique praeterire non debemus locum 10, 1., ubi Ahasverus narretur terrae et insulis tributum imposuisse. Hoc loco Schulzius utitur ad sententiam suam, Ahasverum esse Artaxerxem Longimanum probandam. Strabo enim scribit: τὸν διατάξαντα τοὺς φόρους Δαρεῖον εἶναι τὸν μακρόχειρα (15. p. 329.). Baumgartenius quidem vocem μακρόχειρα opinatur per incuriam librariorum in hunc locum irrepsisse (l. l. p. 244.). Hoc vero Schulzio non videtur sufficere, quandoquidem mox uberior Longimani sequatur descriptio, itaque existimat in locum Artaxerxis nomen Darii a librariis male sedulis inductum esse, vel Strabonem praeter Darium Artaxerxem quoque nominasse, hoc vero nomen intercidisse. Artaxerxem autem peculiarem vectigalium curam egisse ex Diodori l. II. probat. Hac ratione, ita pergit Schulzius, Strabo constaret Herodoto. Herodotus enim, ubi regiones tributarias tributumque singulis pendendum recenset, deinceps addit de alio tributo ex insulis et Europa proveniente (3, 96.). Auctor libri Estherae non de tributo, quod tantummodo terrae continenti sed et de tributo loquitur, quod insulis impositum est. Prius teste Herodoto a Dario imperatum est, posterius subsequente tempore accessit; hoc scilicet ab Ahasvero impositum, hic tributum a Dario imperatum confirmavit, auxit et ad insulas aliasque regiones protendit (l. l. p. 271. 272.). Subtiliter quidem haec ut plura alia a Schulzio disputata sunt, sed cum tota demonstratio coniectura de novo quodam tributi ab Artaxerxe impositi genere nitatur, hac ratione certa argumenta dilui non possunt. Primum enim satisne constat, loco nostro novum illud tributum indicari, de quo Herodotus loquatur (c. 96.)? Deinde cum ex Diodori non certo appareat, Artaxerxem ab insulis vectigal exegisse, cur non ipse Xerxes, qui per bellorum suorum fortunas adversas in maximas sine

dubio adactus esset angustias, ad thesauros insularum exhauriendos confugere potuit? Quamquam hic alia exoritur difficultas. Quomodo enim eo tempore, quo Graeci nuper tres victorias maxime insignes de Persis et duas quidem navales reportaverant, ab rege Persarum insulis tributum potuit imponi? At certa exstant testimonia, Graecos quamvis nunquam fere laetius res eorum florerent, in ipsa Asia vix aut ne vix quidem quidquam pristinae suae potestatis recuperasse. Narrant quidem Thucydides (1, 89.) et Herodotus (9, 103.) Iones et Hellepontios post pugnam ad Mycalen a Persarum imperio defecisse. Sed nullam aliam ob causam exercitus a Xerxe Sardibus videtur relictus esse, nisi ut has provincias recuperaret et tueretur (v. Diod. 11, 36.). Neque vero hunc exercitum otiosum fuisse ex iis apparet, quae de initio imperii Artaxerxis memoriae sunt prodita. Nisi enim provinciae illae a Persis iterum essent occupatae, quomodo Artaxerxes, ut primum imperium suscepit, oppida Lampsaci, Myuntis et alia Themistocli donare potuisset (v. Thucyd. 1, 138. Diod. 11, 57. Plut. Them. c. 29. Nep. Them. 10, 3. cfr. Kruegerus l. l. p. 224 etc.)? Deinde Herodotus narrat, tributum quod Ionibus Darii tempore impositum sit, suis etiam diebus a Persis exactum esse. Non insulae quidem, quantum equidem scio, sub potestatem Xerxis iterum redactae esse traduntur, sed cum regiones maritimae a Persis occupatae sint, coniici licet insulas quoque proximas potestati eorum cessisse. Sin autem hoc nimis videatur audax, alia patet via. Vox enim איים non omnibus locis insulas significat, „sed Hebraei praeterea,“ ait Gesenius (Thesaur. s. v.), „hoc nomine designabant terras maritimas mari meditarraneo adiacentes, quando quidem has praecipue navigando adire solebant Phoenices Ps. 72, 10, Dan. 11, 18.“ Hic usus vocis paulo negligentior inde videtur ortus esse, quod Hebraei neque maris neque insularum accuratam habebant cognitionem; ubi vero accurata deest cognitio, termini rerum similium et finitimarum obscurari solent. Hoc vero in nostrum scriptorem, qui vix dubitari potest quia in Asia interiori vixerit, magis etiam cadit, quam in ceteros Iudaeos in Palaestina degentes. Si autem illum sequimur usum in loco nostro interpretando vix opus est, ut moneamus,

quam egregie tum haec tributi mentio cum testimoniis illis de provinciis Asiae minoris Xerxis tempore recuperatis conveniat.

Postremum inter temporis indicia, quae in hanc quaestionem cadant, referri etiam possint nomina magistratuum, praefectorum et virorum nobilium. Et haec res maximi videtur momenti esse, si consideramus, Xerxis historiam inter Graecos esse celeberrimam et multa nomina eorum, qui sub illius imperii negotium aliquod egerint memorabile, apud scriptores Graecos circumferri. Quare videtur consentaneum esse, in utrisque de eodem rege monumentis nonnunquam certe ex iisdem nominibus et muneribus eosdem homines posse agnosci. Itaque ut ex hac quoque materia iustum formarem argumentum, nomina utrinque obvia perlustranda existimavi. Plures quidem reperi nominum similitudines, sed cum ex quaestione de Ahasveri nomine perspexerim, quam lubrica haec via esset, rem illam missam feci. Sed non possum, quin paucas criticorum opiniones ex hoc genere argumentandi afferam. Bertholdtius nomen הֵגֵי, qui gynaeceo virginum praepositus fuisse dicitur (2, 8.), apud Ctesiam sibi videtur invenisse (p. 2424.). Ctesias (Pers. 24.) narrat quidem Hegiam quendam Xerxis tempore vixisse eumque Demarato, quem constat a Xerxe magnopere dilectum esse atque honoratum, adiungit, neque vero manguam horum nominum similitudinem esse negari potest. Quare Iusti quoque et Iahnius hoc argumentum attulerunt. At vero haec species admodum fallit, nam ille Hegias a Ctesia Ephesius*) dicitur; hoc autem ab omni probabilitate alienum videtur, Graecum aliquem hominem eumque nobilem castrationis ignominiam sustinuisse et gynaeceo *Persico* esse praepositum. In tantam quidem suspicionem non incurrunt duae Hebraeorum nominum cum alteris Graecis comparationes, quas instituit Dereserus. Opinatur enim V. D. nomen Mardonii in historia Xerxis celeberrimum a nostro מַרְסְנָא, quod nomen uni ex septem regis consiliariis tribuatur

---

*) Apud Herodotum etiam Hegias quidam commemoratur (9, 32.). Hic frater Tisameni Eleus dicitur, et Lioni Ctesiae interpreti idem videtur esse, quem loquatur Ctesias, sed hoc admodum dubium esse opinor.

(1, 14.), nihil nisi forma diversum esse. Deinde comparat nomen הֲתָךְ, qui a rege Estherae datus eique omnium eunuchorum proximus fuisse traditur (4, 5. 6. 9. 10.), et Graecas formas Νάταχᾶς sive Ἀταχᾶς, qui a Ctesia refertur plurimum omnium eunuchorum apud Xerxem valuisse (Dereser. p. 199.). Hae coniecturae habent quidem aliquam probabilitatem, sed argumentis haberi non possunt. Attamen equidem ea argumenta, quae supra exposuimus, ad id quod demonstrandum nobis sumserimus, Xerxem esse Ahasverum, efficiendum abunde sufficere censeo.

FORMIS EXPRESSUM PLOETZIANIS.

Corrigenda.

pag. 58. not. leg. הבירה.
— 66. lin. 4. des. leg. לראות.
— 68. — 10. des. pro quam leg. quo.
— 93. ult. leg. *ὅσων*.
— 94. lin. 2. des. leg. *ὄμβρος*.
— 112. — 16. des. leg. *αἱ γυναῖκες*.